

mesa Yaşam

Anıtkabir ve Mimarları EMİN ONAT - ORHAN ARDA

Mimari · Portre · Gezi · Çevre · Teknoloji · Kitap · Arkeoloji · Tarih · Tiyatro · Sinema · Sanat

| Anıtkabir'in Parlayan Kadın Mühendisi SABİHA RIFAT GÜRAYMAN | TATLI DİLLİ, GÜLER YÜZLÜ, GÜMÜŞ SAÇLI BİR "TELE-ŞÖVALYE"! | Güncel Kazı Çalışmaları Işığında TEOS ANTİK KENTİ | ŞİRAZ | PERİ MASALLARININ BAŞKENTİ ODENSE ve 'Çocuk odalarının Shakespeare'i H.C. Andersen | Günce ya da Günlük YAZARIN SIRLARI | New York'u Yürürken MAIRA KALMAN | PLASTİĞE BOĞULAN DÜNYA | DÜNYA DENİZLERİNDEN FOTOĞRAFLARLA "S.O.S" ÇIĞLIĞI | "ASTRONOMİDE YENİ BİR ÇAĞIN BAŞLANGICI"! | İSTANBUL'UN GİZEMLİ MEKÂNLARINDA DÜNYA SANATI | MİZAH DÜNYAMIZDAN PORTRERLER | FESTİVALLERİN GÖZDELERİ | İLK KADIN ŞOFÖRLER | MESAJANDA |

mesa BODRUM

DEMİRBÜKÜ

VİLLA | REZİDANS | OTEL

mesa
1969

mesabodrum.com • 444 9 366

BODRUM'UN SİZE ÖZEL KOYUNDA DÖRT MEVSİM IŞILDAYAN YAŞAM BAŞLADI

Sadece size özel bu koyda hayat bir bütün.
Mavinin ve yeşilin, ormanın ve denizin, güneşin ve meltemin
dört mevsim benzersiz güzelliklerinden oluşan bir bütün...
Mesa Bodrum Demirbükü'nde hayalleri süsleyen Bodrum yaşamı,
hemen teslim imkânı ile yeni hikayelere kapı aralıyor.

mesaYaşam

Anıtkabir ve Mimarları
EMİN ONAT - ORHAN ARDA

Mimari | Portre | Görsel | Çizim | Teknoloji | Kitap | Arketipi | Tarih | İyileştirme | Sinema | Sanat
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)
Anıtkabir'in Portreleri: Emin Onat, Orhan Arda, Mimarlar ve Mimarlık. (Bu sayı, 1969'da yayınlanmıştır.)

MESA YAŞAM Sayı: 97
Ocak Şubat Mart Nisan 2023

İmtiyaz Sahibi

MESA Holding A.Ş. adına
Erhan Boysanoğlu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Gamze Çetiner

Yayın Kurulu

Mert Boysanoğlu, Gamze Çetiner, Uğur Büke

Yayın Hazırlığı

Büke Yayıncılık
Altievler Mah. Kumsal Sok.
No: 120 Narlıdere / İzmir
T. +90 232 238 22 29 / +90 532 593 53 78
buke1942@gmail.com

Katkıda Bulunanlar

Arzu Çakır Morin (Paris), Cem Erciyes
Elif Key (New York), Türey Köse

Tasarım

Tunca Erciyes

Baskı

PROMAT BASIM YAYIN SAN. LTD. ŞTİ.
Orhangazi Mahallesi 1673. Sokak No: 34
Esenyurt, 34510 İstanbul
T. +90 212 622 63 63 / F. +90 212 605 07 98

Adres

MESA Mesken İnşaat A.Ş.
MESA Plaza, Kuru Sitesi İhlamur Cad. No:2
Çayyolu 06810 Ankara
T.+90 312 291 50 00 / F. +90 312 240 09 99
info@mesa.com.tr

www.mesa.com.tr

04 - KÜNYE

mesa®
1969

Cemil Molla Köşkü
Mesa Holding, İstanbul

CUMHURİYETİMİZ 100 YAŞINDA!

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya Köşkü'nde arkadaşları ile yemek yerken “*Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz*” dedi.

Meclis'te 29 ekim 1923 günü, “*Yaşasın cumhuriyet*” sesleri ve alkışlar arasında Cumhuriyet ilan edildi. Ardından yapılan seçimlerde Gazi Mustafa Kemal, yeni Türk devletinin ilk Cumhurbaşkanı seçildi. Milletın “*Ulu Önder*”i, “*Ebedî Başkomutan*”, “*Başöğretmen*” Mustafa Kemal Atatürk 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrıldı. “*Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.*” diyordu. Nitekim öyle oldu, cumhuriyetimiz 100. yaşına ulaştı...

MESA Dostlarına Merhaba! 2023 yılı başlarken sadece yeni bir yılı karşılamıyoruz; cumhuriyetimizin 100. yaşını da kutluyoruz. Türkiye cumhuriyeti ikinci yüzyılına girerken; yıl boyunca yüzlerce etkinlik düzenlenecek. Biz de dergimizde 100. yıl onuruna tarihten, müziğe, edebiyattan kadın haklarına, arkeolojiden mimariye birçok konuda yazılar yayımlayacağız. **Hosgeldin 2023! Yaşasın cumhuriyet!**

Bu sayımızda dolu bir içerikle okurlarımızın karşısına çıkıyoruz. Haydi, hep birlikte sayfaları çevirelim.

Atatürk'ün aramızdan ayrılmasının ardından Anıtkabir için açılan yarışmada Prof. Dr. Emin Onat ve Doç. Dr. Orhan Arda'nın tasarımları başarılı görülerek projelerinin uygulanmasına karar verildi. Anıtkabir'in mimari serüveni sayfalarımızda.

Anıtkabir'in tarihinde bir kadın mühendisin de imzası var. “*Kendisine böyle bir görev verildiği için hep şükreden*” Anıtkabir kontrol mühendisi Sabiha Rifat Gürayman'ın hayatı, heyecan verici bir cumhuriyet kadını hikâyesi.

Değerli sunucu Halit Kıvanç aramızdan ayrıldı. “*Tele şövalye*” diye anılan unutulmaz ekran yüzlerinden Kıvanç'ı eski TRT spikerlerinden Erkan Oyal'ın bir yazısıyla anıyoruz.

Teos Kazı Başkanı Prof.Dr.Musa Kadioğlu'nun kaleminden bir yazıyla,

antik kentin tarihine bir yolculuğa davetlisiniz.

Gezgin, yazar Özcan Yurdalan bu kez okurlarımızı İran'a götürüyor, Şiraz sokaklarında dolaştırıyor. Yolculuğa, kadınların sokaklarda direnişe öncülük ettiği ülkeden taze izlenimler eşlik ediyor.

Andersen masalları hepimizin çocukluk hayallerinde yok mudur? Danimarka'nın Odense kentine, masallarımızın yazarının hayatına doğru uzanıyoruz.

Nobelli yazarımız Orhan Pamuk'un günceleri *Uzak Dağlar ve Hatıralar* üzerinden, edebiyat tarihinde “yazarın sırları”, bir edebiyat türü olarak günce ya da günlük üzerine bir yazı sayfalarımızda.

New York'ta bir sergiyi dolaşırken, Maira Kalman'ın, *Women Holding Things* (Kadınların Tuttuğu Şeyler) kitabı ve figürleri ile tanışıyoruz.

Dünya plastiğe boğuluyor. Öyle ki; artık hamile kadınların plasentasında, insan kanında, anne sütünde mikroplastiğe rastlandı. Hatta, temiz hava almak için dağlara çıkarız ya! Pirene Dağları'nda deniz yüzeyinden 2 bin 899 metre yükseklikte dağ havasında her türlü mikroplastiğe rastlanmış. Devamı, bu yazıda.

“Sessiz Çılgılık” isimli fotoğrafıyla Okyanus Fotoğrafçılığı Ödülleri'nde “Yılın Koruma Fotoğrafçısı” ödülünü kazanan Kerim Sabuncuoğlu, dünya denizlerinden çektiği fotoğraflarla S.O.S. veriyor.

James Webb Uzay Teleskobu'nun ilk görüntüleri tüm dünyada heyecan yarattı. Astronomide yeni bir çağın başlangıcı ile ilgili son gelişmeler bu yazıda.

Covid sonrası biraz nefeslenirken, kültür sanat mekânları da canlanmaya başladı. Bu yıl kentin kültürel ve tarihi mekânlarını öne çıkaran İstanbul Bienali, büyük ilgi gördü.

Gülmeye ne çok hasretiz değil mi? Mizah, hiciv geleneğimiz ve ustalarımıza bir saygı duruşu yazısı sayfalarımızda.

Ana akım sinema salonlarında vizyona girme şansı yakalayamayan ya da çok sınırlı gösterim olanağı bulan filmlerin ya da Türkiye prömiyerini prestijli bir festivalde yapmayı tercih eden yapımcı ve yönetmenlerin ilk durağı olan film festivalleri, sinemamızın gelişmesi için çok önemli. Hem sinema seyircisi hem de yönetmenler için büyük şans. İyi ki festivaller var!

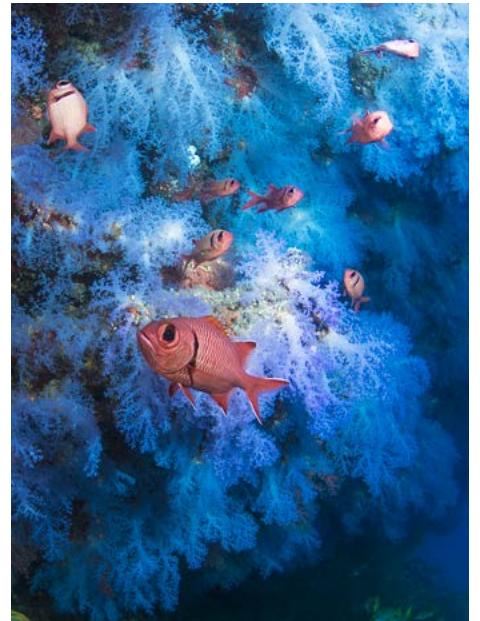
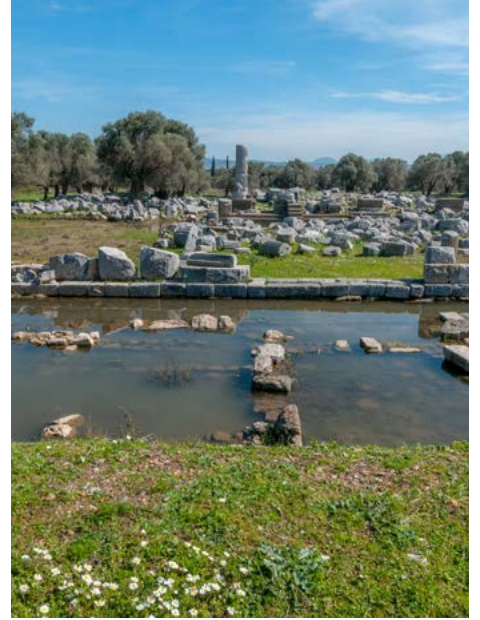
Münir Nureddin Selçuk'un, "Otomobil Uçar Gider" şarkısını söylediği günlerde, direksiyon başına geçmiş kadın sayısı çok da fazla değilmiş. 1930 yılında Muammer Hanım taksi şoförü olmak için Seyrüsefer (trafik) Merkezi'ne başvurduğunda merkez şaşırmış, hemen cevap verememiş! Devamı bu yazıda.

MesAjanda'da bir dizi etkinlik haberi, duyurusu var. Kaçırmayın!

İÇİNDEKİLER

- 08 — Anıtkabir ve Mimarları
EMİN ONAT - ORHAN ARDA
YAZI FUAT OBUROĞLU
- 18 — Anıtkabir'in Parlayan Kadın Mühendisi
SABİHA RIFAT GÜRAYMAN
YAZI Umut Derviş Erdem
- 20 — **TATLI DİLLİ, GÜLER YÜZLÜ,
GÜMÜŞ SAÇLI BİR "TELE-ŞÖVALYE"!**
YAZI ERKAN OYAL
- 25 — Güncel Kazı Çalışmaları Işığında
TEOS ANTİK KENTİ
YAZI MUSA KADIOĞLU
- 33 — **ŞİRAZ**
YAZI ÖZCAN YURDALAN
- 36 — **PERİ MASALLARININ BAŞKENTİ ODENSE**
ve 'Çocuk odalarının Shakespeare'i H.C. Andersen
YAZI ARZU ÇAKIR MORİN
- 38 — Günce ya da Günlük
YAZARIN SIRLARI
YAZI ASUMAN KAFAOĞLU BÜKE
- 40 — New York'u Yürürken
MAIRA KALMAN
YAZI ELİF KEY
- 42 — **PLASTİĞE BOĞULAN DÜNYA**
YAZI DENİZ DOĞALI
- 48 — **DÜNYA DENİZLERİNDEN**
FOTOĞRAFLARLA "S.O.S" ÇIĞLIĞI
SÖYLEŞİ TÜREY KÖSE
- 52 — **"ASTRONOMİDE**
YENİ BİR ÇAĞIN BAŞLANGICI"
YAZI HAKAN KARA
- 58 — **İSTANBUL'UN GİZEMLİ**
MEKÂNLARINDA DÜNYA SANATI
YAZI CEM ERCİYES
- 61 — **MİZAH DÜNYAMIZDAN PORTRERLER**
YAZI VECDİ SAYAR
- 64 — **FESTİVALLERİN GÖZDELERİ**
YAZI YASEMİN SAYAR
- 68 — **İLK KADIN ŞOFÖRLER**
YAZI GÖKHAN AKÇURA
- 71 — **MESAJANDA**

Anıtkabir ve Mimarları EMİN ONAT - ORHAN ARDA

YAZI
FUAT OBUROĞLU

Atatürk'ün anıt mezarının tasarımı için 1941 yılında açılan uluslararası yarışmada, Emin Onat ve Orhan Arda'nın projesi uygulanmaya değer bulundu. Proje birkaç kez kapsamlı revizyona uğradı ve sonunda, "Parthenon kökenli Batı Neo-Klasik üslubundaki tasarım"da karar kılındı.

"Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır." -Mustafa Kemal Atatürk

Cumhuriyet, en gelişkin yönetim biçimi olarak kabul edilir. Zira cumhuriyet; insanlara eşit haklar ve özgürlükler kazandırmakta, bir halkın iradesini kendi elinde tutması anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ile yönetilen ülkelerde halk, ülkeyi yönetecek insanları kendi özgür iradesi ile seçmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı da; hukuksal olarak, İkinci Dönem Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nin 29 Ekim 1923 Pazartesi günü gerçekleşen oturumunda, Mustafa Kemal'in hazırladığı anayasa değişikliği teklifinin kabul edilmesinin ardından, Türk Devleti'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olarak belirlenmesiyle gerçekleşmiştir.

Yirminci yüzyıla damga vuran, tarihin akışını değiştiren birçok ulusal girişimin meşalesi kuşkusuz 1789'da Paris'te yakılmıştı. "Özgürlük-Eşitlik-Kardeşlik" ilkelerini gerçekleştirerek insanları Orta Çağ'ın esaretinden kurtarmak, onlara yeni ufuklar açmaktı Fransız devriminin hedefi...

Yirminci yüzyıla girildikten sonra; 1919'dan başlayarak; Türkiye, Çin, İran, Rusya, Hindistan, Suriye, Mısır, Afganistan, İrlanda, Fas, Avusturalya, Yeni Zelanda... da uluslar, kendi iradelerine sahip çıkarak, kendi kendilerini yönetebilmek için harekete geçtiler.

Önümüzdeki yıl, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılı olarak tarihsel bir dönüm noktası olma niteliğini hak ediyor... Atatürk'ün düşünceleri ve Türkiye Cumhuriyeti ise; onun, ölümünden sonra hiçbir zaman unutulmayacağı gerçeğini simgeleştiren, "Anıtkabir" adını

verdiğimiz bir “anıt mezar” yapısında mekân bularak, varlıklarını sonsuza kadar sürdürecekler...

Atatürk 10 Kasım 1938’de öldüğünde, geçici olarak Ankara’daki Etnografya Müzesi’ne defnedildi. Uygun bir anıtmezar yeri aranmasına başlandı ve Ankara’nın kente egemen bir tepesi olan Rasattepe (bugünkü adı Anıttepe) uygun görüldü. Ardından açılan Anıtkabir proje yarışması sonuçlandığında Prof. Dr. Emin Onat ve Doç. Dr. Orhan Arda’nın tasarımları başarılı görülerek projelerinin uygulanmasına karar verildi.

Anıtkabir: Atatürk’ün her an ulusu ile birlikte olduğu mekân

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatının ardından onun Türk devletine bıraktığı mirasa yaraşır bir anıt mezar yapılması konusu gündeme geldi. Söz konusu mezarın aynı zamanda şanlı Türk tarihinin de portresini çizmesi gereken bir mekân olarak tasarlanması gerekiyordu. Bunun nasıl bir yerde olması gerektiği düşüncesi, Anıtkabir’in inşası için düzenlenen bir mimari yarışmayı da beraberinde getirdi.

Anıt yerinin seçilmesi

Atatürk’ün bu konuda bir vasiyeti olmadığı için, Prof. Dr. Herman Jansen, Prof. Dr. Clemens Holzmeister, Prof. Dr. Bruno Taut ile Prof. Dr. Belling başta olmak üzere pek çok kişi ve kuruluşun görüşleri alındı.

Çankaya, Etnografya Müzesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin arkasındaki Karatepe, Ankara Kalesi, bugünkü Milli Eğitim Bakanlığının bulunduğu alan, eski Ziraat Mektebi, Gençlik Parkı, Altındağ’daki Hıdırlık Tepe, Gazi orman çiftliği... Atatürk’ün mezarının yeri, Büyük Millet Meclisi’nde, aydın çevrelerde ve halk arasında derin bir ilgi uyandırdı.

İlk aşamada belirlenen yerler arasında Rasattepe’nin adı yoktu. Ancak uzun araştırma ve tartışmalardan sonra anıt alanı olarak Ankara’nın güneyine düşen bu tepe seçildi. Ankara’nın kente egemen ikinci yüksek tepesi Rasattepe üzerinde bir anıt mezar olarak inşa edilmesi kararı, tepenin 7 Temmuz 1939 tarihinde kamulaştırılması ile sonuçlanmıştır.

Anıtkabir Projesi Yarışması

Anıt mezarın yeri konusunda karar verildikten, sonra 1941 yılında açılan bir uluslararası yarışma ile Atatürk’e yaraşır

bir yapının arayışına girildi. Sadece mimari özelliklerin değil, ulusun önderi olarak görüşlerinin de ön plana çıkartılacağı bir tasarım amaçlanıyordu.

Bu yarışmanın jürisinde şu ünlü kişiler yer aldı: Alman Prof. Dr. Paul Bonatz, İsviçreli Prof. Dr. İvan Tenghom, Macar Prof. Dr. Karoly Wikinger, Türk Prof. Dr. Arif Hikmet Holtay, Bayındırlık Bakanlığı’ndan Yüksek İmar Müdürü Yüksek Mimar Muhlis Sertel.

Yarışmaya, İkinci Dünya Savaşı’nın devam ediyor olmasına rağmen; yirmisi Türkiye’den olmak üzere, Almanya, İtalya, Avusturya, İsviçre, Fransa ve Çekoslovakya’dan toplam kırkdokuz proje katıldı.

Arkitekt Dergisi’nin 1943 senesi birinci ve ikinci sayılarında, yarışma ve sonuçları hakkında verilen detaylı bilgiler arasında ilk aşamada dereceye giren projelerin: Mimar Emin Onat ve Orhan Arda projesi, Mimar Yohannas Krüger Projesi, Mimar Arnoldo Foschini Projesi, Y. Mimar H. Kemali Söylemezoğlu, Kemal Ahmet Aru ve Recal Akçay Projesi, Mimar Giovanni Muzio Projesi, Y. Mimar A. Handan ve Feridun Akkozan Projesi, ve Mimar Guiseppe Vaccaro ve Gino Franzin’in Projesi oldukları belirtilmektedir

Yarışma sonuçlandığında jüri; 23 Mart 1942 tarihinde Prof. Johannes Kruger

⚡ Anıtkabir projesinin ikinci aşama maketi önünde Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve proje mimarlarından Orhan Arda. Fotoğraf; Uğur Tanyeli, Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000 kitabından alınmıştır.

(Alman), Prof. Arnaldo Foschini (İtalyan) ve Prof. Emin Onat ile Doç. Orhan Arda projelerini "ödül verilmeye değer" bulunduğunu ilan etti. 7 Mayıs 1942 de ise; yarışmanın kazananının Prof. Dr. Emin Onat ile Doç. Dr. Orhan Arda'nın "25" numaralı projesi olduğu ilan edildi.

Anıtkabir Heykel ve Kabartmaları Yarışması

Anıtkabir inşaatının başlamasından sonra, Anıtkabir'de yapılacak heykel ve kabartmalar için ikinci bir yarışma açılmış, bu yarışma sonucu heykeltıraşlar; Hüseyin Özkan, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman, İlhan Koman, Kenan Yontuğ ve Hakkı Atamulu'nun eserlerinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Atatürk'ün naaşının nakledilmesi

9 Ekim 1944 tarihinde görkemli bir temel atma töreni ile başlayan inşaat süreci dokuz yılda tamamlandı. Bu esnada Etnografya Müzesi'nde tutulan Atatürk'ün naaşı, 1953 yılının 10 Kasım tarihinde, yani Atatürk'ün ölümünün on beşinci yıl dönümünde Anıtkabir'e nakledildi. 1973'ten beri İsmet İnönü'nün kabri de Barış ve Zafer kulelerinin arasında yer almaktadır. Anıtkabir'e 1966'da defnedilen Cemal Gürsel ile 28 Nisan 1960, 27 Mayıs 1960 ve 21 Mayıs 1963 olaylarında yaşamalarını yitirenlerin mezarları da Anıtkabir dağılıp merdiveninin karşısındaki Devrim

Şehitliği'nde bulunuyordu. 1989'da yapılan bir törenle İsmet İnönü'nün dışındaki mezarlar, "Anıtkabir Atatürk içindir. Mezarlık olamaz." düşüncesiyle Anıtkabir'den kaldırıldı, Devlet Mezarlığı'na nakledildi.

Mimari yapı olarak Anıtkabir

On beş bin metrekairelik bir alana yayılan Anıtkabir'in temel atma töreni 9 Ekim 1944'de yapıldı; yapımı dokuz yıl sürdü ve yirmi milyon lira harcandı.

Mimari açıdan değerlendirildiğinde Anıtkabir'in anıtsal yönünün ağır bastığı, simetrisinin önemli olduğu, kesme taş malzemenin ağırlıklı olarak kullanıldığı söylenebilir. Diğer yandan Selçuklu taş işçiliği motifleri ve Osmanlı dönemine ait öğelerin göze çarptığı yapı, yedi yüz elli bin metrekairelik bir alanı kaplıyor.

Anıtkabir'in ana bölümleri

Barış Parkı ve Anıt Bloku olarak iki kısma yayılan Anıtkabir'in içinde ayrıca geniş bir kaynak birikimine sahip Atatürk ve Türk Devrimi Kütüphanesi; Atatürk, Milli Mücadele ve Anıtkabir konulu belgesel filmlerin de gösterildiği Sanat Galerisi; İsmet İnönü Lahdi gibi yapılar da bulunuyor.

Aslanlı Yol

Anıtkabir bütün Türklerin sevgisinin, saygısının bütünleştiği bir simgedir.

Başlangıç noktasındaki İstiklal ve Hürriyet kulelerinden, iki yanında Hüseyin Özkan'ın yirmi dört Hitit aslanının yer aldığı Aslanlı Yoldan, Mehmetçik, Müdafaa-i Hukuk, Cumhuriyet, Zafer, İnkılap, Misak-ı Milli, Barış ve 23 Nisan kulelerinin çepeçevre sarmaladığı Zafer Alanı'na kadar her noktada bağımsızlık ve özgürlük savaşımız anlatılır.

Anıtkabir'e giriş, Aslanlı Yol adı verilen "alle"nin başlangıcından yapılır ve bu yol, törenlerin gerçekleştirildiği dikdörtgen bir meydana ulaşır. Anıt mezar, revaklarla çevrili bu alanın bir kenarında konumlanırken meydanın Aslanlı Yol'un doğrultusundaki diğer kenarında da çıkış kısmı yer alır.

Atatürk'ün yanına varmadan önce gördüğümüz; iki yüz altmış iki metre uzunluğundaki Aslanlı Yol'un iki yanında, oturmuş pozisyonundaki yirmi dört aslan heykeli, Anadolu'da uygarlık kuran en eski uluslardan Hititlerin sanat üslubu ile tasarlanmışlardır. Bu aslan heykelleri kuvvet ve sükuneti temsil ediyor ve heykeltıraş Hüseyin Anka Özkan'ın imzasını taşıyor. Yol boyunca yirmi dört aslan heykelinin olması da yirmi dört Oğuz boyunu temsil ediyor. Traverten taşları ile döşeli yolun sonunda Türk bayrağı ve Çankaya görünür.

Toplantı Meydanı

Aslanlı Yol'un güney kenarındaki merdivenle Toplantı Meydanı'na ulaşmaktadır. Dikdörtgen formda düzenlenen, doğu-batı doğrultusuna

➤ Anıtkabir inşaatının tepeden görünümü

➤ Anıtkabir inşaatı sırasında işçiler

↗ Anıtkabir kabartmalarından bir örnek

göre simetrik planlanan Toplantı Meydanı'nın kuzey ve güney kanatlarında; iki kule arasında meydana bakan revak ve galerilerin oluşturduğu ikişerden dört birim bulunmaktadır.

Kuzey kanatta; ortadan Aslanlı Yol'dan Toplantı Meydanı'na girildiğinde, Mehmetçik Kulesi, Zafer Kulesi, Müdafaa-i Hukuk Kulesi ile Cumhuriyet Kulesi yer alır.

Güney kanatta; ortada Toplantı Meydanı'ndan çıkışı sağlayan bir diğer merdiven grubunun çevresinde 23 Nisan Kulesi, Barış Kulesi, Misak-ı Milli Kulesi ve İnkılâp Kulesi vardır.

Her kulenin adını aldığı kavram, duvarlarına, simgesel ve kabartma olarak işlenmiştir. Mehmetçik, Hürriyet ve İstiklal Kuleleri kabartmaları Heykeltıraş Zühtü Müridoğlu; İnkılâp, Barış, Müdafaa-i Hukuk ve Misak-ı Milli Kuleleri kabartmaları Heykeltıraş Nusret Suman; 23 Nisan Kulesi kabartmaları ise Heykeltıraş Hakkı Atamulu tarafından yapılmıştır.

Toplantı Meydanı'nın çevresinde, ortada Şeref Salonu'na çıkan anıtsal merdivenin meydana bakan iki yanındaki duvarlarında Başkumandan Meydan Savaşı ve Sakarya Savaşı'nın konu edildiği kabartmalar görülmektedir. Her iki eser de Heykeltıraş Zühtü Müridoğlu tarafından tasarlanmıştır.

Meydanın Batı'sında Zafer ve Barış Kuleleri arasında bir kolonat yer almaktadır. İsmet İnönü'nün naaşı

kolonlar arasına yerleştirilen sembolik lahdin altındaki bölümde hazırlanan mezar odasına defnedilmiştir.

Anıtkabir müzesi

Anıtkabir'de Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzesi bölümü bulunmaktadır. İnkılap ve Misak-ı Milli kuleleri arasındaki galeri, 1960'da açılan Atatürk Müzesi'dir. Burada Atatürk'ün özel eşyaları, giysileri, fotoğrafları, kendisine sunulan armağanlar, Atatürk'le ilgili belgeler, madalya ve nişanları ile manevi evlatlarından A. Afet İnan, Rukiye Erkin, Sabiha Gökçen tarafından müzeye armağan edilen Atatürk'e ait hususi eşyalar da yer alıyor.

Ayrıca 1967'de kurulan Atatürk Kitaplığı da İnkılap Kulesi'ndedir. Atatürk'ün Çankaya'daki özel kitaplığı buraya nakledilmiştir. İkinci bölümde Çanakkale Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruzu konu alan panoramalar yer almaktadır. Müzede üçüncü bölümde ayrı galerilerde Millî Mücadele ve devrimler anlatılmıştır. Zafer Kulesi'nde Atatürk'ün naaşını taşıyan top arabası; Barış Kulesi'nde Atatürk'ün kullanıldığı otomobiller; 23 Nisan Kulesi'nde ise yine özel otomobili ile Çubuk barajında kullandığı gezi teknesi sergilenmektedir.

Aslanlı Yol'un dört köşesi, tören meydanının çıkışı ve meydanın köşeleri olmak üzere, Anıtkabir'de on adet kule, iki heykel grubu ve Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Müzeleri bulunur. Anıt Bloku

olarak adlandırılan tüm bu yapılar, Barış Parkı adı verilen ağaçlık bir alanla çevrilidir.

Anıtkabir'in heykel ve kabartmaları

Anıtkabir; kabartma, mozaik, fresk ve oyma tekniğiyle oluşturulan süslemelerle bezenmiştir. Anıtkabir'in birçok duvarında Atatürk'ün bazı söylevlerinden bölüm ve özdeyişler yazılıdır. Birçok yerlerini de Zühtü Müridoğlu, Şadi Çalık, Ali Hadi Bara, İlhan Koman ve Nusret Suman kabartma ve heykellerle süslemişlerdir. Ana yapıya giriş kapısının solunda Atatürk'ün Gençliğe Hitabı, sağ yanında da Gençliğin Cevabı bulunmaktadır.

Anıtkabir'e yirmi altı basamaklı görkemli bir merdivenden çıkılıyor. Bu yirmi altı basamak, Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün ordularının Dumlupınar ve Kocatepe'deki uzun muharebelerin ardından artık ülkenin büyük kısmını kontrol altına aldıkları, yani üstünlüğün işgal kuvvetlerinden Türklere geçtiği bir dönüm noktası olan 26 Ağustos 1922 tarihini temsil ediyor.

Merdivenlerin tepesinde her iki yanda bulunan heykel gruplarında solda erkek, sağda kadın heykeller bulunuyor. Bir asker, bir köylü ve bir öğrenciden oluşan erkek grubu savunma, üretim ve eğitimi simgelerken iki kadın Türkiye'nin bereketli topraklarını simgeleyen bir başak çelengini tutuyor. Soldaki kadın

Hürriyet Kulesi'nin önünde bir asker, bir köylü ve bir öğrenciden oluşan erkek heykel grubu savunma, üretim ve eğitimi simgeler. Anıtkabir'de bulunan kadın ve erkek heykel grupları sanatçı Hüseyin Özkan'ın eseridir.

sağ elindeki kabı göğse doğru tutarak Atatürk için Tanrı'dan rahmet dilerken ortada duran üçüncü kadın ise eliyle yüzünü kapatmış ve sessizce ağlıyor. Bu ise ulusun Atatürk'ün ölümünden duyduğu acıyı ifade ediyor.

Şeref Holü, Lahit ve Mezar Odası

Anıtkabir'in en önemli bölümü Şeref Holü'dür. Bu bölüm, anıtın tasarımında ağırlık merkezi olmuştur. Şeref Holü uzunca bir dikdörtgen plan üzerine kurulmuş ve iki katlıdır.

Asıl Şeref Holü üst kattadır. Yüksekliği yirmi metre, genişliği otuz iki metre, uzunluğu altmış metredir. Hali motifleriyle bezeli tavanı altın mozaikle, duvarları ve zemini ise Bilecik'ten getirtilen renkli mermerlerle kaplıdır. Holün dört yanı, taş kaplanmış köşeli sütunlarla çevrilidir.

Bu büyük salonun gizemli havası ziyaretçileri, acılarıyla, gözyaşlarıyla dolu savaşı yıllarına götürür.

İçerideki holün en uzak ucunda Atatürk'ün büyük mermer lahdi, kocaman bir pencere ile çerçevelenmiş olarak durur. Lahit, Adana

yakınlarındaki Osmaniye'den getirilmiş kırkiki ton ağırlığında yekpare bir kırmızı mermer bloktan oluşur. Atatürk'ün naaşı lahdin hemen altında yer alan kümbet benzeri sekizgen mezar odada bulunur. Bu mermer kütle; Atatürk'ün bedeninin bir simgesidir demek yanlış olmaz...

Alt katın duvarları kesik piramit biçiminde, masif bir kitle durumundadır. Atatürk bu katta, doğrudan doğruya toprağa kazılmış sade bir mezarda yatmaktadır. Zeminin altındaki asıl mezarda Atatürk'ün naaşının üstünü örten mütevazı bir mermer levha ve levhanın etrafında seksen biri Türkiye'nin vilayetlerinden, ikisi de Türkiye dışından gelen toprakla dolu olan toplam seksen üç pirinç vazo bulunur. Böylece Atatürk vatan toprağıyla sarmalanmış olmaktadır.

Yeraltındaki bu mezar halka açık değildir, ancak son dönemde buraya yerleştirilen video kameralarla görüntüsü kapalı devre televizyon sistemiyle yayımlanmaya başlamıştır ve ziyaretçiler Atatürk Müzesi'nden çıktıktan sonra revaklarda gezerken mezarı izleyebilirler.

Anıtkabir'in yapımında kullanılan malzemeler

Anıtkabir'in yapımında, beton üzerine dış kaplama malzemesi olarak kolay işlenebilen gözenekli, çeşitli renklerde traverten, mozole içi kaplamalarında ise mermer kullanıldı. Heykel grupları, aslan heykelleri ve mozole kolonlarında, kulenin iç duvarlarında ise Türkiye'nin çeşitli illerinden gelen beyaz travertenler kullanılmıştır. Siyah ve kırmızı travertenler tören meydanı ve kulelerin zemin döşemelerinde, sarı travertenler ise zafer kabartmaları, şeref holü dış, duvarları ve tören meydanını çevreleyen kolonların yapımında kullanıldı.

Taşıyıcı elemanlarının betonarme olduğu yapı için gerekli malzeme; Türkiye'nin çeşitli yörelerinden getirildi. Özellikle Bozkır ortasındaki Ankara'ya uygun düşen sarı ve gri travertenler Çankırı yöresinden, mermerler Bilecik ve Osmaniye'den sağlandı. Yapıların yüzeylerinde ve zeminlerinde, farklı tiplerdeki mermer ve Çankırı'nın açık renk traverteni kullanılmıştır.

Anıtkabir'in mimari tarzı

Atatürk'ün anıt mezarının tasarımı için 1941 yılında açılan uluslararası

İstiklal Kulesi'nin
önünde, üç kadın
heykelinden oluşan
heykel grubunda iki
kadının elinde tuttuğu
başak çelengi ülkenin
verimli topraklarını
simgelerken arkadaki
ağlayan kadın Türk
milletinin duyduğu
acıyı simgeliyor.

yarışmada, Emin Onat ve Orhan Arda'nın projesi uygulanmaya değer bulunduktan sonra; birkaç kez kapsamlı revizyona uğrar ve sonunda, "Parthenon kökenli Batı Neo-Klasik üslubundaki tasarım" da karar kılınır.

Bu aşamaya gelene kadar Emin Onat ve Orhan Arda'nın bir seneden fazla bir zamanda çalışıp ürettikleri ve her bakımdan daha başarılı bulup uygulamak istedikleri bir ikinci projeden vazgeçilir. Bu konuda Orhan Arda'nın 'Anıt Kabir' adlı yazısında bazı ipuçları bulmak mümkün gibi gözüküyor:

"...Nihayet, Hükümet'in teklifi ile uzun müddet devam eden inşaatın bir an evvel ikmalî (bitirilmesi) ve mümkünse bir tasarruf sağlanması mülâhazaları (düşünceleri) ile...Mozole kısmının, kolonad üstündeki kitle yükselişinin muhakkak lüzumlu olmadığı kanaatine varıldı. Tadilatın (değişikliğin) Hükümetçe de kabulünü müteakip, bu kısma ait, etütler tamamlanarak, hazırlanan son resimlere göre 1953 yılında inşaat ikmal edildi..."

Anıtkabir'in genel mimarisi Türk mimarlığında 1940-1950 yılları arasındaki "II. Ulusal Mimarlık Dönemi" olarak adlandırılan dönemin özelliklerini yansıtıyor. Yapının neoklasik

diyebileceğimiz tarzı, günümüzdeki Türkiye topraklarında tarih boyunca hüküm sürmüş Hitit, Yunan, Selçuklu ve Osmanlı kültürlerinden izler taşır. Bu dönemde daha çok anıtsal yönü ağır basan, simetriye önem veren, kesme taş malzemenin kullanıldığı binalar yapılmıştır, Anıtkabir de bu özelliklere uymaktadır.

Anıtkabir'de "Klasik Üslup" ana hatları görmekteyiz. Zaten Emin Onat'ın da bir konferansında özellikle vurguladığı gibi: *"Klasik bir eser olması; ...geçici değil fakat kalıcı nitelik ve estetik değerlere sahip bulunması(nı sağlıyordu)..."*

Anıtkabir hizmet ve işlerinin sorumluluğu

Anıtkabir'deki tüm hizmet ve işlerin sorumluluğu 11 Eylül 1981 tarihinde bir yasa ile Türk Silahlı Kuvvetlerine devredilmiş, yasanın yürürlüğe girmesinin ardından ilgili Yönetmelik ve Yönerge çıkarılmıştır. Sorumluluk Genelkurmay Başkanlığına aittir ve burada gerçekleştirilecek etkinlikler de aynı kanunla düzenlenmektedir.

Türkiye'deki millî bayramlar ile Atatürk'ün ölüm yıl dönümü olan

10 Kasım günlerinde, hükümet tarafından Anıtkabir'de resmî anma törenleri gerçekleştirilir. Bunların dışında, devlet protokolüne dâhil kişiler ile diğer gerçek ve tüzel kişi temsilcileri tarafından da törenler düzenlenmektedir.

Anıtkabir, yabancı hükümet yetkililerinin Türkiye'ye düzenlediği resmî ziyaretlerde de zaman zaman uğradığı ve resmî törenlerin gerçekleştirildiği bir yerdir.

Emin Onat'ın görüşü

Yazımıza Onat'ın 1944 yılında Anıtkabir hakkındaki temel görüşünü ifade ettiğine inandığımız aşağıdaki cümleleriyle son verirken sizlere; "Anıtkabir'i mümkün olan fırsatta ziyaret ediniz" önerisinde bulunmamıza lütfen izin veriniz...

"...Gönül isterdi ki, Türk'ün Ata'sına yapacağı eser hudutsuz güzellerin önünde bulunan olabilsin. Bu itibarla Orhan Arda ile yaptığım projenin, arzu edilenin yanında, çok geride kaldığına ben herkesten daha fazla kaniim..." ■

Mimarlık dünyasında anıt mezarlar

Anıt mezar mimarlıkta kısaca; ölünün gömüldüğü alanı kapsayan ya da ölülerin gömüldüğü mekânların birleşiminden oluşan bir yapı olarak nitelendiriliyor. Lincoln Anıtı, Washington - ABD’de, Lenin Anıtı, Moskova’da, Ho-Chi-Minh Anıtı, Vietnam’da, Mao Zedong Anıtı, Çin’de, Anıtkabir, Ankara’da yer alan, en ünlü çağdaş anıt mezarlardır. Gelin dünya tarihindeki örneklerle de kısaca bir göz atalım:

Mısır

Eski Mısır uygarlığında, Anıt mezarların bilinen en eski hali olan Mısır piramidi tasarımının prototipi olan “mastaba”ların, , MÖ 4000-3500 gibi erken bir tarihe uzanan, tepesinde bir tapınak bulunan ve basamaklı bir piramidal yapı olan Sümer “zigguratı”ndan yola çıkılarak geliştiği söylenebilir. Toprak altına gömülen ölülerin anısına, mezarın hemen üstüne kurulan tepesi düz odacık olarak tanımlanan mastabalar, piramitlere bir geçiş olarak da nitelendiriliyor. Firavun Zoser’in mimar - doktor İmhotep’e yaptırdığı, bir çok odacığı üst üste koyarak yapılan mastaba en iyi örneklerden biridir.

Genel olarak Mısır piramitlerinin mezar anıtları olduğu kabul edilir. Bir tahmine göre bir tür “diriliş makinesi” olarak tasarlanmışlardır. Piramidin, ölen firavunun ruhunu sihirli bir şekilde doğrudan tanrıların diyarına ulaştırmak için bir araç olabileceği düşüncesi çok yaygındır.

Emin Onat

Halid Emin Onat, 20 Aralık 1908 tarihinde İstanbul’da doğmuştur. Beyazıt Numune Mektebi ve Vefa Sultanisi’nden sonra 1926’da sonradan “Yüksek Mühendis Mektebi” olan okula girer. Üstün başarıları nedeniyle 1928 yılında üçüncü sınıftayken, yine bu okula öğretim üyesi olmak üzere seçilen üç öğrenciden biri olur. Eğitimini tamamlaması için İsviçre’deki Zürih Teknik Üniversitesi’ne (ETH) burslu olarak gönderilir. Burada gördüğü öğretim süresince, Otto Rudolf Salvisberg’in (1881-1940) öğrencisi olur. Mimarlık eğitimini 1934 yılında birincilikle tamamlayarak Türkiye’ye döner.

Hindistan

Çok önemli bir anıt mezar olan Taç Mahal , Babür İmparatorluğu’nun beşinci hükümdarı Şah Cihan tarafından, o zamanki imparatorluğun başkenti olan Hindistan’ın Agra şehrinde, Yamuna Nehri’nin kıyısında yaptırılmış. Dünyada aşk için dikilmiş en büyük ve en güzel anıt olarak kabul edilen bu türbe, Şah Cihan’ın büyük bir aşkla sevdiği eşi Arcümen Banu’nun, doğum sırasında ölümü üzerine, onun hatırasına yaptırılmış.

Yapının mimarları, Mimar Sinan’ın öğrencilerinden Mehmet İsa Efendi ve Mehmet İsmail Efendi ile yapıdaki yazıları yazan Hattat Serdar Efendi, eserin yapımı için Şah Cihan tarafından İstanbul ’dan davet edilmişler. 1630’da yapımına başlanan eser, yirmi iki yıl sonra 1652’de tamamlanmış. Taç Mahal’in yapımında da kullanılan parlak, ince mavi damarları olan beyaz mermerden yapılan ve yerden yüksekliği seksen iki metre olan kubbe, Mimar Mehmet İsmail Efendi tarafından yapılmıştır.

Anadolu

Anadolu’da üretilen mezar yapılarının başlangıç noktası olarak Karya kraliçesi Artemisya’nın milattan önce 353 yılında, ölen kocası Pers Valisi Kral Mausolos için yaptırmış olduğu Anıt Mezarın kabul edildiği anlatılmaktadır. Adı zamanla değişerek “Mozole” şeklinde kullanılan mausoleum en başarılı anıtsal mezar olarak ün kazanmış ve dünyanın yedi harikasından biri olarak tarihe geçmiştir.

Emin Onat, 1935 yılında Yüksek Mühendis Mektebi Mimarlık Şubesi’ne müderris yardımcısı yani doçent olarak atanır ve Prof. Debbe ile çalışmaya başlar. 1937 yılında ilk resmi görevi ve eseri olarak, 1936 yılında eğitimci olarak katıldığı Yıldız Teknik Üniversitesi için Yıldız sarayı içinde yerleşke ve şehzadeler dairesinin okul olarak dönüşüm projelerini hazırlar ve yapım sırasında kontrollüğünü yürütür.

Eğitim tarihimize geçen Köy Enstitüsü binalarından Kepirtepe, Çifteler (Hamidiye), Mahmudiye projeleri için 1936-1937 yıllarında açılmış olan yarışmayı Prof. Leman Tomsu ile birlikte kazanır.

Bodrum’da konumlanan, kolonlarıyla Yunan mimarisini, piramit şeklindeki çatısıyla da Mısır mimarisini birleştiren Halikarnas Mozaesi’nin mimarının Pytheos olduğu söyleniyor...

İktinos, Kallikrates ve Heykeltıraş Phidias tarafından milattan önce 447- 431 yıllarında tasarlanıp gerçekleştirilmiş olan, Atina Akropolis’i üzerindeki Parthenon Mabedi de en bilinen örneklerdendir. Bazen Anıtkabir de ona benzetilir. Bu tür mimarideki genel form konsepti ise dikdörtgen bir prizma olan ana kütlelin etrafını dıştan çevreleyen kolonlardan oluşan bir kompozisyonudur. (Peristyle) Bu kolonlar binayı daha anıtsal daha etkili ve güzel göstermek için eklenmiş öğelerdir.

Hristiyanların anıt mezarları sıklıkla kiliselerin içinde yer alır. İçerisinde ünlü kişilerin gömülü bulunduğu anıtsal tarihi mezarlar için müslümanlar ise “türbe” kelimesini kullanır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ise padişahların mezarları imparatorluğun ilk ve son dönemlerinde yaptırılan türbelerde devletin güçlü olduğu dönemlerde ise genellikle kendi yaptırdıkları ya da o dönemde yaptırılan camilerin içinde konumlanıyor.

Cumhuriyet Dönemi’nde ise anıt mezarların mimari özelliklerinin öne çıktığı ve çoğu zaman yarışmalar neticesinde elde edildiği görülür.

Emin Onat çağdaş Türk mimarlığı içinde önemli yeri olan birçok yapının tasarımına katılmıştır. 1940’larda Türkiye’nin önde gelen mimarlarından biri olan Sedat Hakkı Eldem’le birlikte İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi (1944), Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi (1947), İstanbul Adalet Sarayı (1949) gibi yapıları tasarlamıştır.

1938 yılında profesör olur ve okulun Mimarlık Şubesi Başkanlığı’na getirilir. 1943 yılında Ordinaryüs Profesör olur. 1944 yılında Yüksek Mühendis Okulu İTÜ’ye dönüştürülünce, yeni kurulan Mimarlık Fakültesi’nin ilk dekanı olarak seçilir ve iki dönem bu

➤ Giza Piramitleri, Mısır

Tac Mahal, Hindistan ➤

➤ Parthenon, Yunanistan

Sultan Beyazıt Türbesi, Türkiye ➤

görevi sürdürür. 1946 yılında İngiliz Mimarlar Kraliyet Enstitüsü (RIBA) onursal üyesi seçilir. 1950-1953 yılları arasında İTÜ'nün rektörlüğünü yapar. 1954-1957 yılları arasında İstanbul Milletvekiliği yaptıktan sonra istifa edip üniversitedeki görevine döner.

1 Mart 1941 tarihinde Anıtkabir için açılan uluslararası yarışmaya Ahmet Orhan Arda ile birlikte katılırlar. Hazırladıkları tasarım kırk dokuz proje arasından birinci olarak seçilir. 1944-1953 yılları arasında uygulanan, projelerin üretilmesi ve inşaatın kontrolü işlerini Orhan Arda ile birlikte yürütür.

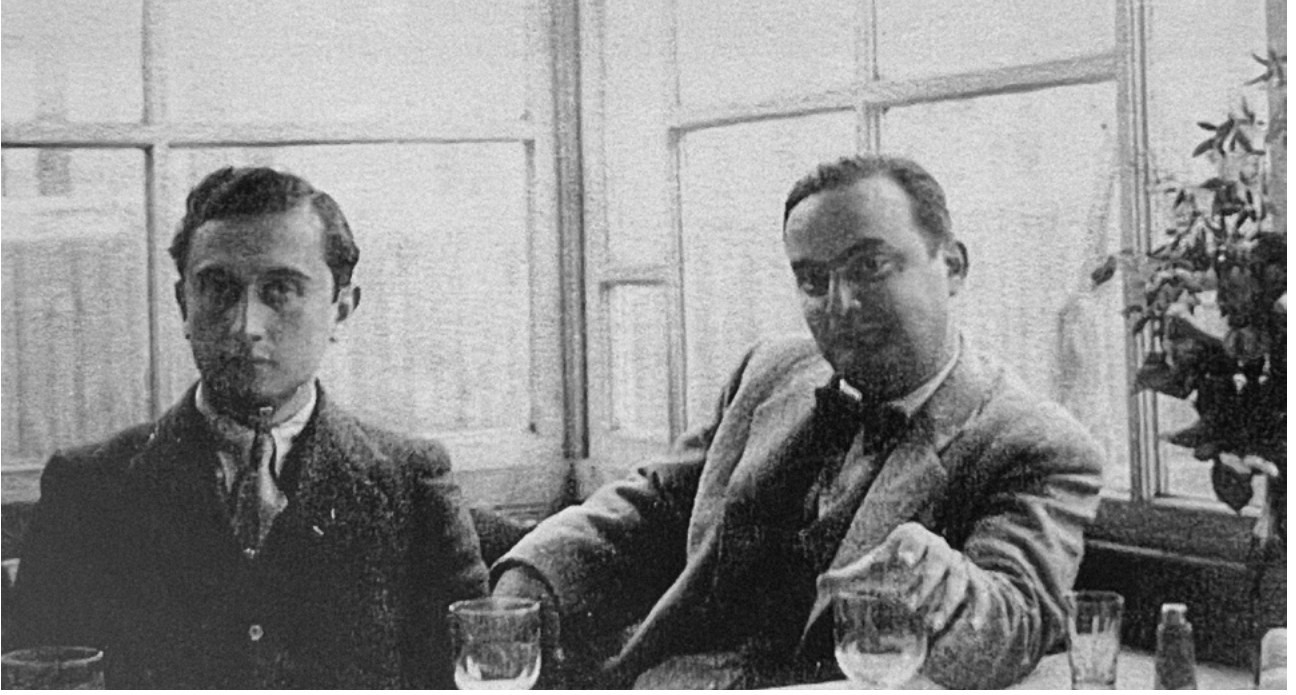
Anıtkabir projesi kabul edildikten sonra Hükümet'in teklifi ile değiştirilir ve Neo-Osmanlı tarzından vazgeçilerek tekrar Parthenon kökenli Batı Neo-Klasik üsluptaki tasarıma dönülür.

Emin Onat genel olarak tasarımlarını akılcı ve işlevci doğrultuda gerçekleştirmiş bir mimardır. İsviçre'deki öğrenciliği sırasında yapıyı işlevlerinden yola çıkarak biçimlendirmeye yönelik çağdaş mimarlık ilkelerini tanımış, bunları daha sonraki tasarımlarında uygulamıştır.

Onun bu özelliği, çağdaş yapılarda eski Türk mimarlığına özgü öğelerin

kullanılmasıyla ulusal bir mimarlık yaratılabileceğinin düşünüldüğü bir dönemde, mimarlar arasında bir denge sağlanması açısından önem taşır. Gerek Sedad Hakkı Eldem ile ortak çalışmalarında, gerekse çeşitli etkileri özgün ve çağdaş bir birleşime dönüştürme başarısını gösterdiği Anıtkabir tasarımında, bu yaklaşımının olumlu izleri açıkça görülür.

Kısaca, Onat'ın tasarım anlayışında üç dönem söz konusudur diyebiliriz: 1940 öncesi, Bauhaus ilkeleri etkisindeki dönem; 1940-50 arasındaki Milli Mimari (İkinci Ulusal Mimarlık Dönemi) doğrultusundaki ikinci dönem ve 1950

Orhan Arda ve Emin Onat. Fotoğraf; Uğur Tanyeli, Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000 kitabından alınmıştır.

sonrasındaki üçüncü dönemle modern mimarlığa yeniden dönüş...

Emin Onat'ın mesleki yaşamının "eğitimci-yönetici" ve "tasarımcı" olarak iki önemli boyutu vardır. Türk mimarlığına yaptığı önemli katkılardan biri de mimarlık eğitimi alanındaki çalışmalarıdır. Kuruluş aşamasında İTÜ'de bir mimarlık fakültesine de yer verilmesi onun bu çalışmalarının sonucudur. Zorlama yerine ikna etmeyi temel alan, alçakgönüllü kişiliğiyle öğretmen olarak da büyük saygı görmüştür.

Onat, dönemin en önemli iki mimarlık okulunu, "dekoratör-mimar" ("beaux-

arts") geleneğine sahip Güzel Sanatlar Akademisi ile, "yapımcı-mimar" geleneğindeki İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni birbirlerine yakınlaştırmaya, aralarında bağlantı kurmaya çalışmıştır.

Emin Onat Türk mimarlarını uluslararası alanda da temsil etmiş, Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA) Türkiye kesiminin çekirdeğini kurmuş, 1948'de Lozan'da yapılan ilk genel kurula katılan Türk mimarları arasında yer almıştır. Mimarlık alanındaki çalışmaları nedeniyle 1946'da Britanya Kraliyet Mimarlık Enstitüsü (RIBA) tarafından onursal yazışman üyeliğine seçilmiştir. 1954'te kurulan Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Mimarlar Odası'nın "1 sicil numaralı üyesi"dir.

1956 yılında Hanover Teknik Üniversitesi yüz yirmi beşinci yıl dönümü nedeni ile seçtiği altı yabancı ilim ve sanat adamı ile birlikte Emin Onat'a onursal doktora unvanı verir.

27 Mayıs, 1960 askerî darbesinin ardından kurulan askerî yönetim, 147 öğretim üyesini üniversitelerden ihraç etme kararı aldı. 28 Ekim 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesi bu öğretim üyelerini üniversitelerden uzaklaştırdı. "147'ler" in içinde Emin Onat da vardı...

Emin Onat, İstanbul'da 17 Temmuz 1961 tarihinde bir kalp krizi nedeniyle elli üç yaşında aramızdan ayrıldı. O tarihten bu

yana, İTÜ ve Mimarlar Odası'nın açtığı yarışmayı kazanan öğrencisi Doğan Tekeli'nin tasarladığı, Zincirlikuyu'daki mezarında yatıyor...

Tasarımları:

- Yıldız Teknik Okulu Binası dönüşüm projeleri(1937),
- Köy Enstitüleri Hamidiye ve Mahmudiye, Keçiçepe (1941-1942, Leman Tomsu ile)
- Villa Maral, Göztepe, İstanbul (1941)
- Orhan Arda ile birlikte tasarlayıp uyguladığı Anıtkabir (1942-1953)
- Emin Onat Evi, Moda, İstanbul (1944)
- Sedat Hakkı Eldem ile birlikte tasarladığı İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi (1944)
- Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi (1947)
- İstanbul Adalet Sarayı (1949)
- Vali Konağı, Bursa (1945-1946)
- Uludağ Sanatoryumu, Bursa (1946, Leman Tomsu ile)
- Yapı ve Kredi Bankası, Bursa (1948)
- İTÜ Taşkışla Binası değişim ve onarımı (1950, Paul Bonatz ile)...
- Emin Onat'ın Annesinin Evi, İstanbul (1951)
- Cenap And Evi, Kavaklıdere, Ankara (1952)
- Gazino, Ankara Zafer Meydanında (1952)
- Cumhurbaşkanlığı Sekreterlik Binası, Çankaya, Ankara (1953)
- Apartman, Taksim Mete Caddesi, İstanbul (1955)
- Sanayi Kalkınma Bankası, İstanbul (1955)

Emin Onat

« Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Sabiha Rifat Gürayman ve Orhan Arda Anıtkabir inşaatında. Fotoğraf; Uğur Tanyeli, Mimarlığın Aktörleri Türkiye 1900-2000 kitabından alınmıştır.

- Yüksel Apartmanı, Nişantaşı, İstanbul (1955)
- Hayat Apartmanı, Ankara (1956)
- Emniyet Sarayı, Ankara (1956)
- Sporel Apartmanı, Moda, İstanbul (1956-1957)
- Marmara Apartmanı, Moda, İstanbul (1956-1957)
- Moda Deniz Kulübü, İstanbul (1956-1957)
- Devres İş Hanı, Gümüşsuyu, İstanbul, (1961)

Orhan Arda

Mimar ve akademisyen, ressam Ahmet Orhan Arda, 19 Mayıs 1911 tarihinde Yunanistan'ın Selanik kentinde doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra 1936 yılında (İTÜ) bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi; "Yüksek Mühendis Mektebi"nden mezun olur.

1938'de mezun olduğu yüksek okulun İnşaat Şubesi'ne asistan olarak göreve başlar. 1939 yılında doçent olmaya hak kazanır.

Orhan Arda, 1 Mart 1941 tarihinde Anıtkabir için açılan uluslararası yarışmaya Prof. Emin Onat ile birlikte katılır. İkisinin hazırladığı tasarım, 49 proje arasında birinci seçilir. Arda'nın mimari alanda böylesine önemli bir yarışmada kazandığı başarı Türk mimarisinde de belirli bir anlayışın yerleşmesine vesile olmuştur.

Anıtkabir'in uygulama projeleri ve inşaat sürecinde Emin Onat'la birlikte çalışır. Üniversitede de 1945 yılına kadar Ord. Prof. Emin Onat'la birlikte, daha sonra tek başına Mimari Proje dersleri vermiştir.

1944'de Yüksek Mühendis Mektebi'nin Üniversiteye (İTÜ) dönüşmesi ile birlikte Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi Doçentliği unvanını alır. Bu tarihten başlayarak Atatürk'ün Anıtkabir'e defnedildiği 10 Kasım 1953 tarihine kadar geçen süre içinde, bir taraftan akademik ve büro çalışmalarını yürütürken, diğer taraftan Üniversitedeki görevinden izinli olarak, Anıtkabir'in şantiye çalışmalarına katılır.

1954-1955'te Almanya, İsviçre ve İtalya'da mesleki incelemelerde bulunur.

Modern İtalyan ressam Emilio Vedova (1919-2006) ile resim çalışmıştır. Yapıtlarında doğayı, soyutlama düzeyi yüksek, iki boyutu ve açık-koyu karşıtlığına indirgenmiş biçimler aracılığıyla ele alır.

1960 yılında İTÜ Mimarlık Fakültesi İkinci Bina Bilgisi Kürsüsü Profesörlüğü'ne atanır. Bir süre sonra aynı kürsünün Başkanlığı'na getirilir. İTÜ Mimarlık Fakültesi Çevre Analizi ve Endüstriyel Bina Tasarımı Kürsüsü'nde Profesör olarak görev yapar. Mimarlık yaşamı boyunca birçok konut tasarımını da gerçekleştiren Arda,

1978 yılında üniversitedeki görevinden emekli olmuştur.

"Mimarlar Odası 828 numaralı üyesi" Profesör Orhan Arda, 4 Temmuz 2003 tarihinde İstanbul'da doksan iki yaşında aramızdan ayrıldı. Taşkışla'daki İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde düzenlenen törenin ve Şişli Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından cenazesi Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Tasarımları:

- Emin Onat ile birlikte tasarlayıp uyguladığı Anıtkabir (1942-1953)
- Çok sayıda konut tasarımları

Orhan Arda

Anıtkabir'in Parlayan Kadın Mühendisi **SABİHA RIFAT GÜRAYMAN**

YAZI
UMUT DERVİŞ ERDEM

Ülkenin simgelerinden Anıtkabir'in tamamlanmasında önemli bir kadın figürü dikkat çekiyor. Bu figür ise inşaatta kontrol şefliği görevini yürüten Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Sabiha Rifat Gürayman.

Anıtkabir, Türk Kurtuluş Savaşı'nın ve inkılaplarının önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Anıttepe'deki (eski adıyla Rasattepe) anıt mezarı. 9 Ekim 1944'te başlayan inşası dokuz yıllık bir sürede dört aşamalı olarak 1953 yılında tamamlandı. Ülkenin simgelerinden Anıtkabir'in tamamlanmasında önemli bir kadın figürü dikkat çekiyor. Bu figür inşaatta kontrol şefliği görevini yürüten Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Sabiha Rifat Gürayman.

Tarih, 9 Ekim 1944. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu Anıtkabir inşaatına ilk kazmayı vurmuştu. Bütün ülke tek yürek olmuş, sabırsızlıkla anıt mezarın tamamlanmasını bekliyordu. İnşaat çalışmaları devam ederken, önemli bir görev değişikliği oldu. Anıtkabir'in

Kontrol Şefliğini üstlenen Yüksek Mühendis Ekrem Demirtaş görevden ayrılmıştı. Bu ayrılık, inşaat çalışmalarında işlerin yavaşlayıp yavaşlamayacağı tartışmalarını beraberinde getirirken, aksine Türk mühendisliği tarihinde önemli bir kapı aralandı. Demirtaş'ın yerine getirilen isim Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Sabiha Rifat Gürayman'dı. Gürayman, inşaat çalışmalarındaki duruşu ile Türk kadın mühendislerin cesur öncülerinden oldu.

Okulunun ilk kız öğrencisi

Gürayman, 1910'da Manastır'da doğdu. Babası yüzbaşı Rifat Bey, Hareket Ordusu ile İstanbul'a gelen

subaylardandı. Aile Kurtuluş Savaşı yıllarında önce Biga'da, daha sonra işgal altındaki İstanbul'da yaşadı. Gürayman, 1927'de bugünkü İstanbul Teknik Üniversitesi olan Mühendis Mekteb-i Âlisi'ni kazandı. O yıl ilk defa kız öğrenci alan okulun ilk kız öğrencisi idi. 1933 yılında mühendislik eğitimini tamamladı ve Melek Hanım ile birlikte okuldan mezun olan iki kız öğrenciden birisi idi.

Çalışma hayatına Ankara Bayındırlık Müdürlüğü'nde başladı, daha sonra Bayındırlık Bakanlığı'na geçti. Ankara Beypazarı'nda yaptığı köprü ile "Anadolu'da köprü inşa eden ilk kadın mühendis" unvanını kazandı. Meslek hayatı boyunca ülkenin değişik yerlerinde birçok okul, hükümet konağı

<<

Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Sabiha Rıfat Gürayman, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes'e Anıtkabir şantiye alanını gezdiriyor. Fotoğraf Ömer Arda arşivinden alınmıştır.

ve resmi binanın yapımında görev aldı. 1941'de ise TBMM inşaatının kontrol şefliklerinde bulundu.

İsmet İnönü, Celal Bayar ve Adnan Menderes'le de sık sık bir araya geldi.

Gürayman ile mütevazı bir yaşam sürdü. 4 Ocak 2003'te 93 yaşındayken vefat ettikten sonra Doğançay Mezarlığı'na defnedildi.

Hayatını değiştiren mektup

Yaşamının en önemli görevine, 1945'te kendisini gözyaşlarına boğan bir mektup ile başladı. Anıtkabir'in inşaatına başlanmış ancak işler yolunda gitmiyordu. İş alan firmalardan bazıları malzeme ücretlerinin arttığını ileri sürerek daha çok ödenek istiyordu. Anlaşmazlık nedeniyle açılan davalar, mühendis değişimleri derken iş uzayıp gidiyordu. Tam bu süreçte Bayındırlık Bakanlığı'ndan gönderilen mektupta "Anıtkabir Kontrol Şefliği ödevini bugüne kadar başarıyla yapmış olan değerli arkadaşımız Yüksek Mühendis Ekrem Demirtaş'ın görevden ayrılması üzerine açılan kontrol şefliğine Yüksek Mühendis Sabiha Rıfat Gürayman getirilmiştir" deniliyordu. Gürayman, inşaatın sonuna kadar bu görevi başarıyla sürdürdü. İnşaatı ziyarete gelenlerin karşısına yapının sorumlusu olarak her zaman o çıktı. Bir kadın mühendisin Anıtkabir inşaatında görev alması dünyada da ilgi uyandırmıştı. Yunanistan Başbakanı Sophoklis Venizelos de kendisini "Hayatımda ilk defa böylesine büyük bir işin başında bir kadın görüyorum. Sizi tebrik ederim" diyerek kutladı. Gürayman, TBMM ve Anıtkabir inşaatları sırasında

Görev için şükredersiniz

Gürayman, Anıtkabir inşaatında kontrol mühendisliği yapmak gibi önemli bir görevi üstlenmenin hislerini şöyle anlatıyor:

"Anıtkabir ikindiden sonra bir başka güzeldir. Taşın sarımsı rengi ile güneşin altın ışıkları bir başka türlü kaynaşır. Bir sonbahar akşamında birden siyah bulutlarla doldu gökyüzü, yağmur, gök gürültüsü birbirini kovaladı. Gece olmuştu sanki, az sonra kor gibi bir kırmızılık siyah bulutlara karıştı. Anlatamayacağım muhteşem bir tablo idi bu. Herkes işi gücü bıraktı, toplaşıp seyretmeye başladık. Hiç kimse konuşmuyordu. Dalıp gitmişti herkes. Akşamları paydos olunca taş çitirtiları ve her türlü gürültü bitince, Rasattepe'de bir sessizlik gelip oturur. O anlarda günlük yaşamınızı unutup verirsiniz. Daha iyiyi, daha güzeli yaratmak özlemini duyarsınız ve size böyle bir görev verdiği için şükredersiniz Tanrı'ya..."

Anıtkabir'in 1953'te tamamlanması sonrasında Gürayman, Yapı ve İmar İşleri Reisliği'nde Teknik Müşavirliğe getirildi. 10 yıl daha görev yaptıktan sonra emekliliğini istedi. 1963'te emekli olduktan sonra 1993'e kadar eşi Remzi

Fotoğrafı Anıtkabir'e konuldu

Ölümünün ardından 2007'de Eğitimci Doç. Dr. Günseli Naymansoy, Yeditepe Üniversitesi'nde sunduğu "Türk Mühendis Kadınların Cesur Öncüsü, Sabiha Gürayman" adlı bildiriyle Gürayman'ı tekrar gündeme taşıdı. Naymansoy, 2008 yılında da Genelkurmay Başkanlığı'na başvurarak Gürayman'ın bir fotoğrafının Anıtkabir'e konulmasını talep etti. Naymansoy'un talebi kabul edilerek Türkiye'nin ilk kadın mühendislerinden Gürayman'ın fotoğrafı Anıtkabir'deki Hürriyet Kulesi'ne konuldu.

Gürayman, mühendislikte olduğu kadar spor tarihinde de önemli bir konuma sahip. Bir kulüp takımında voleybol oynayan ilk kadın olan Gürayman, henüz kadın takımları kurulmadığı için Fenerbahçe'nin erkek voleybol takımında oynadı. Takımın kaptanlığını da yapan, şampiyonluklar yaşayan Gürayman'ın doğumundan tam 100 yıl sonra Fenerbahçe Kadın Voleybol Takımı, dünya şampiyonu oldu. Gürayman'ın açtığı yoldan ilerleyen Türk kadın voleybolcular birçok uluslararası başarıya imza attı. ■

TATLI DİLLİ, GÜLER YÜZLÜ, GÜMÜŞ SAÇLI BİR “TELE-ŞÖVALYE”!

YAZI
ERKAN OYAL

Halit Kıvanç unutulmaz ekran yüzlerindendi. İzleyici, yüzünden tebessümü eksik olmayan, tatlı dilli, gümüş saçlı, doğru ve duru Türkçe kullanan, sesi güven veren, jestleri, mimikleri ölçülü, zarif duruşlu nüktedan, hazırcevap sunucuyu kendine yakın bulmuş, sevmişti.

1950’lerde “Televizyon sayesinde dünya, evrensel bir köye dönüşecek” diyen Kanadalı iletişimci Mc Luhan’ın kulakları çınlasın. Haklı çıktı!...Aradan yirmi yıl geçti geçmedi apartmanların çatılarında yükselen irili ufaklı antenler ülkemizin yeni bir çağa girmekte olduğunu müjdelemeye başladı.

TRT-TV’nin, haftada üç, sonra dört güne çıkarılan yayınlarıyla, Türkiye de birkaç yıl içinde o “evrensel köy”ün bir parçası oluverdi ve yayın akşamları radyoyu gölgede bıraktı.

1972-73’te artık iyiden iyiye televizyon çağı yaşıyorduk. Ali Sirmen çalıştığı gazetede “milyonlarca insan, akşam küçük ekranda aynı eğlence programını, aynı filmi, aynı konuşmayı, aynı görüntüyü izliyor” diye hayretini gizlemezken, Orhan Boran da “Televizyon usta bir hipnotizmacı gibi gözbağcılığı da yapıyor. Başmisafirimiz de ne kelime...Baş tacımız!.. Aile reisimiz” demekten geri kalmıyordu. Televizyon insanları gecenin karanlığından ve yalnızlıklarından kurtaran ışık olmuştu. Bir çok insanı salonumuza getiriyor, bize tanıstırıyordu. Televizyon insanları

yaklaştıran, aralarında samimiyet kuran bir büyücüydü sanki. Onsuz dünya insanlara boş ve renksiz görünür oldu. Bağımlılık, tutkuya dönüştü. Evlere, salonlara, ailenin mahremiyetine girdi, insanların dünyaya bakışını, algılarını değiştirdi. Televizyondaki görüntüler, bire bir yaşama benziyordu. Her görüntü gerçek gibi algılanıyordu. Çünkü ampirik algılama içimdeki varoluş biçimimize en yakın araç oydu. Ama kimin umurundaydı!.. Müesses nizam uslu duranlara, rahat birer koltukla hayattan seçilmiş kopyalar sunuyordu!..

Yazı uygarlığı zaten toprağımızda yeterince yeşermediğinden, televizyon görsel kültürüyle kolayca egemenliğini ilan etmişti. Bir anlamda söz ve seyir kültürüne dayalı cemaat yaşamı geri gelmişti. Ama gerçekte, insanların sosyalleşme olgusu adım adım azalmaktaydı.

Televizyon Suretleri...

İzleyici, 70'lerin ilk yarısında başlayarak, TRT ekranında gördüğü hemen her ismi sevdi, ama bazılarını, uzun yıllar farklı programlarda izlediği suretleri kuşkusuz daha çok sevdi. Onların adları televizyon defter-i kebirinde parlak harflerle yer alacaktı...

O ekran yüzlerinden biri Halit Kıvanç'tı. İzleyici, o siyah beyaz ekranın buzlu ışığında; yüzünden tebessümü eksik olmayan, tatlı dilli, gümüş saçlı, doğru ve duru Türkçe kullanan, sesi güven veren, jestleri, mimikleri ölçülü, zarif duruşlu nüktedan, hazırcevap sunucuyu kendine yakın bulmuş, sevmişti.

Falcıdan Al Haberi...

Henüz spor dergilerinde çömez bir muhabir olarak çalışırken, bir haberi izlemeye Beyrut'a gönderilmiş. Otel lobisinde yanına bir adam yaklaşmış, bozuk bir Türkçeyle el falına bakmak

istediğini anlatmış. "Yüksek bir yere çıkıp topluluk önünde konuşacaksın, herkes seni dinleyecek. Ondan önce bir seyahate yapacaksın. Çok büyük bir adamla tanışıp, elini öpeceksin. Sonra hayatın değişecek. Meşhur olacaksın." demiş.

Bir yıl sonra İtalya'da oynayan Türk futbolcularla röportaj yapmaya gittiğinde de ilk Türk gazeteci olarak röportaj yapıp, elini öptüğü o adam Papa'yı. Beyrut'lu falcının sözleri, tastamam doğru çıkmış.

Halit Kıvanç, Halit Kıvanç olmadan önce spor dergilerinde mizah yazıları yazar. Ünlü Eşref Şefik "Maç yazısını herkes yazar. Spor mizahı yapmak zordur. Bu çocuğa kaç para veriyorsan iki misline çıkar" demiştir patronuna. Yıllar birbirini izler; derken radyo çıkar ortaya. Futbol maçlarını naklen anlatmaya başlar. Radyo spikerinin hayal gücüne hitap ettiğini, duygulara, yaratıcılığa, canlandırmaya hatta sanata yakın olduğunu kavramakta gecikmez. Mikrofonun sihirli dünyasını yaşar, konuşma ve anlatım ustalığı kazanır. Tevatüre göre çocukken diline kanarya suyu değmiştir; konu açıldığında "Ben yedi aylıkken konuşmuşum, beş yaşında okumuşum" der.

"Hadi Anlat Bakalım" dersiniz; "Konuşmazsın ne kasıntı adam derler, konuştuğun zaman da adın

gevezeye çıkar. Ben çok konuşurum ki, karşımdakine malzeme olsun, işi kolaylaşsın." diye savunmaya geçer. Hayatını konuşarak ve yazarak kazandığından, iki işi nasıl bir arada götürdüğü sorulduğunda da "Konuşmayınca yazarım; yazmayınca konuşurum" der.

"Sivil Dilli" Sunucu

Yakınlarda yitirdiğimiz değerli yazar Ahmet Tulgar'ın Kıvanç hakkında yazdığı son yazısında değindiği gibi; halkçılık ve sivillik, meslek hayatının büyük bölümü yazı, radyo, televizyon, futbol, spor ve popüler sanat şöhretlerinin (celebrity) arasında geçen Halit Kıvanç'ın hamurunda vardır. Devlet dışı, sivil bir söylem geliştirmekte ustadır.

Televizyon Dediğin...

Televizyon kendine has, popüler bir kültür üretir. Her programı geçmiş ya da günlük olayların birer uzantısıdır. İçi adeta çıfıt çarşısıdır, ne ararsanız bulursunuz; Haber, spor, siyaset gündemi, film, dizi, belgesel, yarışma, tiyatro, ama illâ müzik ve eğlence. Her birinin seveni vardır!...

Biliyoruz ki kitle medyası, dünyanın her yerinde, önce eğlence amacıyla kullanılır. Bu izlenceler, birer

Halit Kıvanç yeşil sahalardaki hafta sonu heyecanını yıllarca radyo ve beyaz camdan canlı olarak sunarak, haklı bir ün kazanmıştır. Futbol maçları yayınında, tutarlı yorumları, canlı ve renkli anlatımıyla bir ekol yaratmıştır.

23 Nisan TRT Çocuk Şenliği deyince akla hemen o gelir. Halit Kıvanç'ın uzun yıllar süren bu uluslararası kültür etkinliğindeki rolü, coşkulu sunumuyla adeta izleyicinin belleğine işlemiştir.

popüler kültür göstergesi olarak, yaşamımızdaki gerçeklerin olumsuz yanlarından kurtulmamıza yarar, yapay da olsa küçük mutluluklar üretir. Çalışan insanların dünyasını süsler. Montaigne boşuna bu eğlence etkinliklere "bireysel kaçışın yönlendirildiği sığınaklar" dememiştir!..

Hoşça vakit geçirmeye dönük programlar bile TRT'nin ilk yıllarında bir amaçla yayınlanır. 1964'den, yayıncılıkta tek tabanca olduğu 1990'a kadar televizyon ve radyonun halkı eğlendirirken eğitime hedefini güder. Radyo da, televizyon da toplum eğitiminde kullanılmaya elverişli "toplumu modernleştirici" cihazlar olarak görülür. Programa katılan sanatçılar özenle seçilir, klasik Batı ve Türk müziği programlarına önem verilir, arabesk müzik yayını yapılmaz, ağızdan çıkan her söze dikkat edilir.

Programlar zamanında başlatılır, zamanında bitirilir. Devlet televizyonunda kamu yararı ön plandadır. Sonraki dönemlerin özel kanallarında, neşenin formülü olarak arzı endam eden gelin damat yarışmaları, dikizleme evleri, reality şovlar, magazin yapımları, seviyesiz sohbet programları, komik oğlanlar, yemekli dedikodu programlar gibi teferruat, o dönem TRT'sinde söz konusu bile olamaz.

Günümüzde ne yazık ki, iyi televizyon haberciliği gibi, nitelikli eğlence, müzik programlarının da öldüğünü, belgesellerin belli kanallara tıkıldığını üzülen izliyoruz.

On Parmakta On Marifet...

Halit Kıvanç demek popüler yayıncılık alanında, on parmakta on marifet demektir.

Bir gazete ya da dergi köşesinde, mikrofona başında, stat yanında, kamera karşısında, ekran ortasında, podyum kenarında, sahne üstünde, her mecrada, şovda, yarışmada, törende, gecesinde, gündüzünde kırk yıl dolaşmış durmuştur. Sunduğu her televizyon programına, her sahne şovuna, tutku derecesinde özen göstermesi ve disipliniyle tanınır.

Orhan Boran ve Cenk Koray'la beraber sunuculuk, şovmenlik mesleğini inşa etmiştir. Ağızdan çıkan her söz farklı renkler kazanmış, allanıp pullanmıştır.

Bunca iş arasında, bir de oturup; spora, mizaha, televizyona dair yaşadıklarını uzun uzun yazıya dökmüştür.

Otuz yıl süren TRT yayıncılığı serüveninde adı "spor yayınları"yla

bütünleşmiştir desek yalan olmaz. Lig maçları, Akdeniz Oyunları, Olimpiyatlar, Dünya ve Avrupa Kupaları...

Yıllarca her hafta sonu onun diliyle, onun futbola öykü tatları katan anlatımıyla futbol maçları dinlendi. 'Naklen' spor karşılaşması yayınlarında tartışmasız bir ekoldü. Günümüz medyasının futbolu; bir kimlik, bir şiddet söylemi, milli bir unsur olarak kurguladığı göz önüne alınırsa, Kıvanç'ın anlatımının ne denli ritüelden uzak, tarafsız, sporun ruhuna uygun söylem geliştirdiği hemen anlaşılır. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin 'kariyer' dalındaki büyük ödülü Kıvanç'a layık görmesinin arkasında yatan sebep, muhtemelen budur.

Yeni Sözcükler Mucidi

Televizyon kültürüne geçiş, geleneksel Türk misafirperverliğine de farklı bir yorum getirmekte gecikmemiştir. Alıcısı olmayanlar, yayın akşamları televizyonu olan evlerde toplanmaya başlamış, ortaya "türedi" bir misafirlik biçimi çıkmıştır.

Halit Kıvanç bir akşam yayını sırasında heceyi düşürüp "telesafir" deyince, televizyonun ilk yıllarının o

⚡ TRT Ankara Televizyonunun ilk yıllarından bir stüdyo karesi. Program sonrası sıra topluca fotoğraf çekimine gelmiş. Yanında Fecri Ebcioğlu, Altan Erbulak. Arkada kameramanlar, program yapımcısı ve yayın sorumlusu.

⚡ Gümüşü saçlı şovmen, özel etkinliklerle, tören programlarının da aranılan ismidir.

sembol sözcüğü doğar. "Telesafir" ürün reklamlarına bile girmiştir; "Telesafirler" der dış ses, "Televizyon seyretmeye gittiğiniz komşunuza Black Punt endirekt oda aydınlatıcısı hediye ediniz."

Kıvanç da, televizyon sahipleri uyarır; *"Sakin televizyonunuzu pencere önüne koymayın. Gündüz yoldan geçen görür, bakarsınız akşam evinize damlar!"*

Dille oynamayı pek sever Kıvanç. Bir dönem *Galyalı Asteriks*'in çizgi maceralarını Türkçe anlatmış, başarılı olmuştur. Çizgi romanın kahramanları için bulduğu isimler, onun güldürü yeteneğini anlatır; *Hoppediks, Toptoriks, Dertsiziks...*

Kıbrıs'ta Sabancı Grubu'nun lastik bayileri toplantısında, sunuculuk yaparken, birden içinden gelir ve espriyi patlatır: *"Efendim benim Sabancılar'la ortaklığımı biliyor musunuz? Adı LAFSA... Sermayenin tamamını ben LAF olarak koyuyorum, SA'sı da onlardan."*

Anılar... Anılar...

Özel televizyon kanallarının sayısının hızla kabardığı günler. Sinemacı Türker İnanoğlu televizyonlara sunucu

ve teknik eleman yetiştirmek üzere bir vakıf kuruyor; TÜRVAK.

Sevgili Necdet Akın projenin başında. Konularında deneyimli, işinin ehli kişiler eğitmen olarak davet ediliyor. Bana da teklif geldi, derslere başladık. Ders yılı sonunda, sınav günü gelip, çattı. Habercilik ve sunuculuk dallarındaki dört hoca yan yana dizildik. Halit Kıvanç, Şengül Kılıç, Ali Kırca ve ben. Öğrenciler teker teker girip hünelerini sergilemeye başladı. Başarı düzeyi beklentimizin altında kalmıştı. Hepimiz biraz gerginiz. Malzeme mükemmel değilse üstünde ne kadar çalışsanız, sonuç bir türlü istendiği gibi olmuyor!...

Bir ara Halit ağabey, *"Sınav sırası şimdi bende"* diyerek, yerinden kalktı, ceketini çıkarıp sınav sandalyesine oturdu. Biz hep bir ağızdan *"Olur mu Halit ağabey sen duayensin, seni sınava çekmek kimin haddine..."* desek de oturmakta ısrar etti. *"Haydi sorun bakalım"* dedi...

İlk soru benden geldi *"Hayatta yapmak istediğiniz üç şey nedir, lütfen anlatın?"*

"Uçak kullanmak, piyano çalmak, karikatür çizmek." dedi. Bazı sorular karşısında ezilip bükülerek, *"Onu bilmiyorum, orasını çalışmamıştım"*

hocam" diyor. Gülüyoruz... Pek eğlenceli bir sınav oldu. Halit ağabeyin bulunduğu yerde, tebessüm hiç eksik olur mu!..

Acil durum becerisi

TRT defterini zorunlu olarak kapatıp, İstanbul'a gelip, reklam ajansında çalıştığım yıllar. Ajansımızın en kıymetli müşterisi Arçelik. 30. kuruluş yılı için kalıcı bir kutlama töreni istiyor. Sunucu olarak Halit Kıvanç önerildi. Oybirliğiyle kabul edildi. Levent Kırca'yla Oya Başar da parodiler sahneleyecek. Açılış konuşmasından sonra, Gültekin Çizgen'in hazırladığı şirketin otuz yılını anlatan multivizyon gösterisiyle program başladı. Çok geçmeden slayt makineleri acayip sesler çıkararak durdu. Voltaj yükselmiş. Oysa İstanbul'da voltajın genelde düşük olduğu günler. Önlemler de düşük voltaja karşı alınmış. Voltajın yükseleceği kimsenin aklının ucuna gelmemiş.

Panik yaratan sorunun tedirginliğini ve şaşkınlığını ortadan silme görevi tabii Halit ağabeye düştü. Hemen sahneye fırladı ve *"bakın şimdi yeri geldi"* diyerek, hemen bir *"elektrik fıkrası"* patlattı: *Köyün birinde bir muhtar varmış. Gün olmuş adamın münasebetsiz bir yerinde çıban çıkmış. Kasabada müdahale*

➤ Halit Kıvanç, Kelebek ödül törenlerinden birinde sanat güneşi Zeki Müren'i sunuyor.

➤ Şov dünyasının üç ası yan yana. Radyoda Yuki tiplemesini yaratan Orhan Boran, Halit Kıvanç ve 'Evet mi? Hayır mı?' programlarıyla tanınan Erkan Yolaç. Kıvanç'ın elindeki dinozorluklarıyla ilgili...

edilememiş, muhtarı alıp İstanbul'a getirmişler. Çıbanı elektrikle koterize ederken adamı bir gülme tutmuş, gülmekten katılıyor. Doktor "Acı veren bir işlem bu, sen nasıl böyle gülüyorsun" demiş. Muhtar "Nasıl gülmem" demiş, "Ben yıllardır köyüme elektrik getirmek için çabalayıp durdum. Şimdi o peşinden koştuğum elektrik geldi benim şeyime girdi, nasıl gülmem" demiş.

Halit ağabeyin fıkrası ortalığı kıldı geçirdi. Konuklar ve biz olayın gerginliğini üzerimizden attık, Sıra Levent'le Oya'ya geldi. Gece başarıyla sona erdi. Bu olay da hoş bir anı olarak kaldı. Halit ağabey sunucuların acil durum becerisiyle skandalın üstesinden gelmeyi başarmıştı.

Unutulmaz 23 Nisan'lar...

Halit Kıvanç, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramlarında TRT Uluslararası Çocuk Şenliği'nin hafızalardan silinmeyen sunucusudur. Dile kolay 1979'da başlayarak, tam 19 yıl boyunca etkinliği sunmuştur. Şu anekdot o yıllarda dilden dile dolaşıp durmuştur; "Atatürk, Cumhuriyeti kurmuş ve 23 Nisan'ı da çocuklarla birlikte, Halit Kıvanç'a armağan etmişti."

Bu Dünyadan Halit Kıvanç geçti...

20-25 yıl öncesi olmalı. Yitirdiğimiz genç bir arkadaşımızı uğurlamak için Levent Camii'nde, toplanmışız. Cami

Türker İnanoğlu Sinema Televizyon Eğitim Merkezi'nin Sunuculuk, Habercilik Bölümü eğitmenleri sınav için bir araya gelmiş. Soldan sağa Halit Kıvanç, Şengül Kılıç, Ali Kırca, Erkan Oyal.

avlusuna kalabalık. Üzgünüz. Üç beş kişi toplanmış geçmiş günleri ve sevgili arkadaşımızı yad ediyoruz. Birden bire Halit ağabey; "Neden ben değil de o... Şimdi sıra bende olmalıydı, o gitti" dedi. Hepimiz irkildik. Kısa bir suskunluk anından sonra "Ne diyorsun sen Halit ağabey o nasıl söz, ölümden sıra mı olurmuş. Daha dur bakalım... Ömrün uzun olsun, çok yaşa" dedik.

Halit abinin sözleri kederimizi bir kat artırmıştı. O hava içinde duygusunu farklı şekilde anlatıyordu. Bilirdik onun duygusallığını; ama böyle yekten, pat diye söylemesi içimiz burkmuştu...

Hayata can evinden bağlı birkaç insan tanıdım hayatta, onun kadar hayat bağı kuvvetli olanı görmedim. Onun hayattan aldığı heves; bitmek bilmez heyecanından, hayata karşı duruşundan, sesinin tonundan nasıl da açıkça okunurdu...

97 yaşında hayata veda ederken, medya, spor, sanat, siyaset dahil tüm toplumu yasa boğdu, insanlar adını sevgi ve saygıyla yad etti. Ne kadar çok seveni vardı. Sosyal medya birbirine girdi. Örnek yaşantısıyla, yaptığı her işteki saygınlığıyla, adını başarıyla özdeşleştirmeyi bilmişti.

Biz samimi, içten birer dost, pek çok olayı paylaşmış bir ekrandaş olarak, onu çok arayacağız ve bulamayınca anılarımıza sığınacağız. Dileriz ki ruhu hep yücelerde olsun, adı yaşasın, esprileri hatırlansın, ve o güzel geçmiş günler unutulmasın... ■

“

Bir hayat düşünün ki; neredeyse tamamı yazarak, düşünerek ve konuşarak geçsin. Radyo... Televizyon... Mikrofon... Köşe yazarlığı... Bir ömre sığdırılabilecek onca etkinlik ve her birini izleyen alkışlar, alkışlar, alkışlar...

”

Hayat Öyküsü

1925 İstanbul Fatih doğumluydu... Pertevniyal Lisesiyle İstanbul Hukuk Fakültesi'nde eğitim gördü. Kısa bir hakimlik, avukatlık deneyiminin ardından basında karar kıldı. Spor ve magazin dergileriyle, bazı gazetelerde yazarlık ve yöneticilik yaptı. 1955'de radyoda başlayan futbol naklen yayınlarını TRT döneminde televizyona taşıdı. Bir süre İngiliz yayın kuruluşu BBC'de çalıştı. Türk televizyonculuğunun popüler eğlence izlencelerinde adı hep ilklerle anıldı. Müzik yapımları, yarışma programları, konserler, defileler, şirket toplantıları ve özel etkinliklerin de vazgeçilmez ismi oldu. 1983 yılında Cumhurbaşkanlığı Kupası maçıyla maç spikerliğine veda etti. Fenerbahçe taraftarıydı. Sunuculukta 50. yılını 2005'te kutladı. Yüzlerce ödül aldı. Telesafir, Hadi Anlat Bakalım adlı kitaplarında Türk televizyonculuğunun ilk dönemlerini ve anılarını anlattı. Bülbin Kıvanç'ın eşi ve Ümit Kıvanç'ın babasıydı.

Güncel Kazı Çalışmaları Işığında TEOS ANTİK KENTİ

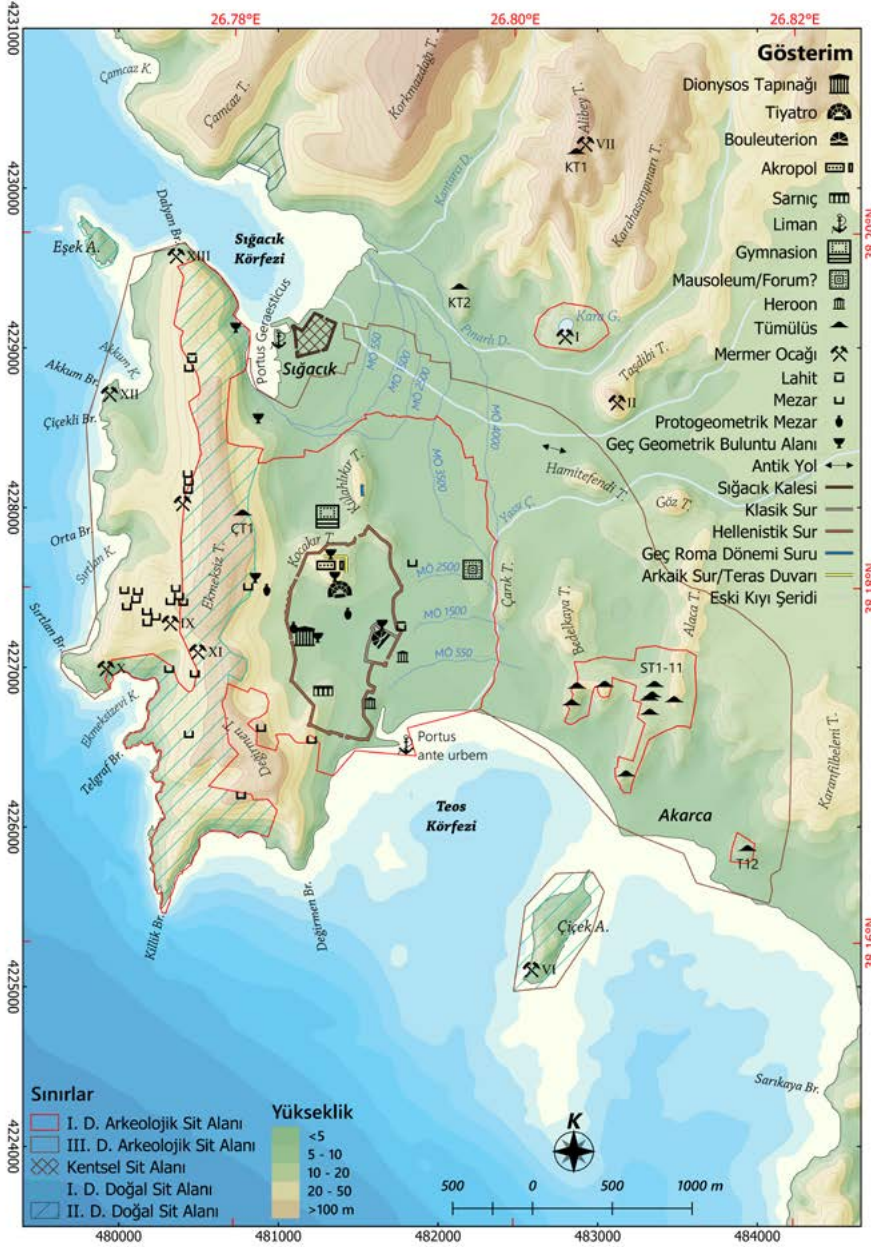
YAZI
MUSA KADIOĞLU (*)

Teos, verimli toprakları, yağış alan iklimi ve doğal kaynakları ile günümüzde olduğu gibi Antikçağ'da da ekonomi açısından ön plana çıkmıştı. İonia Bölgesi'nin doğu ile batı arasında köprü niteliğindeki konumu, ticaretin gelişmesi ve kültürel çeşitliliğin artmasında etkili olmuştur.

Hoşgörünün, eğlencenin, coşkunun, neşenin, özgürlüğün, bağ ve şarabın aynı zamanda bereket ve bolluk tanrısı Dionysos'un kenti Teos, İzmir Körfezi'nden Büyük Menderes Nehri'ne kadar olan Batı Anadolu'nun sahil kesiminde Antikçağ'da İonia olarak adlandırılan bölgede yer alır. Günümüzde İzmir ili, Seferihisar ilçesi, Siğacık Mahallesi sınırları içerisinde yer alan ve İzmir'e 60 km uzaklıktaki Teos antik kenti, tarihçi Herodotos'un belirttiği üzere 12 İon kent devletinden biridir. Antik ismi Mimas olan Urla-Çeşme Yarımadası'nın güney sahilinde yer alan kent, Ege Denizi'ne doğru uzanan küçük bir kıstak (isthmus) üzerinde kurulmuştur.

Birçok antik yazarın hakkında önemli bilgiler verdiği Teos antik kenti, 18. yüzyılın başından itibaren Batılı seyyah ve araştırmacıların ilgisini çekmiştir. 1709 yılından itibaren antik kentte bulunan epigrafik Metinler, Romalı Mimar ve Mühendis Vitruvius'un hakkında bilgi verdiği Hellenistik Dönem'in en ünlü Mimarı Hermogenes'in eseri olan Dionysos Tapınağı ve MÖ 74 yılından itibaren işleme açılan ve Roma İmparatorluk mülkünde olan Lucullus Mermer Ocakları'ndan çıkarılan mermer türleri Teos'un Antikçağ'da olduğu gibi modern literatürde de yerini almasına büyük katkı sağlamıştır. Böylece kent, METİN-MİMAR-MERMER üçlemesiyle

öne çıkmıştır. Tabi bu arada Teos'a yerleşen Dionysos Sanatçılar Birliği'ni de unutmamak gerekir. MÖ 3. yüzyılın son çeyreğinde şarap tanrısı Dionysos'u hanedanının koruyucu tanrısı olarak kabul eden Pergamon kralı I. Attalos Soter'in (MÖ 241-197), uluslararası saygınlığa sahip şair, müzisyen, aktör ve şarkıcıardan oluşan Dionysos Sanatçılar Birliği'nin Hellespontos ve İonia kolunun Teos'a yerleşmesinde önemli rol oynadığı tahmin edilmektedir. Teos, tüm Batı Anadolu kentlerinde sahne oyunlarını organize eden ve uluslararası platformda geniş bir ilişki ağı kuran bu sanatçılar sayesinde adını antik dünyaya duyurmuştur. Ayrıca bu zenginliğe antik

“Günümüzde İzmir ili, Seferihisar ilçesi, Sığacık Mahallesi sınırları içerisinde yer alan ve İzmir’e 60 km uzaklıktaki Teos antik kenti, tarihçi Herodotos’un belirttiği üzere 12 İon kent devletinden biridir. Antik ismi Mimas olan Urla-Çeşme Yarımadası’nın güney sahilinde yer alan kent, Ege Denizi’ne doğru uzanan küçük bir kıstak (isthmos) üzerinde kurulmuştur.”

« Teos ve Yakın Çevresi Arkeolojik Haritası

kentin mimari dokusu içerisine dağılmış, özellikle tarım yapılamayan alanlarda, antik yapıların görünmez duvarları üzerinde kendilerine bin yıldan beri yer edinmiş asırlık zeytin ağaçlarını da eklemek gerekir. Teos’ta bu ölümsüz zeytin ağaçları çoğu zaman yapılar arasında birdenbire karşınıza çıkıverecek ve bir yapıdan diğer yapıya sizlerle eşlik edecektir.

Tarih sahnesinde Teos

Protogeometrik Dönem’den (MÖ 1050-900) itibaren Teos’ta sürekli bir yerleşimin varlığı arkeolojik verilerle ispatlanmıştır. MÖ 2. bin yılın sonunda Yunanistan anakarasından Batı Anadolu’ya olan göçlerin ardından Teos’taki ilk yerleşime dair izler, henüz Protogeometrik Dönem’e

tarihlenmektedir. Yeni dönem kazıları başlamadan önce gerek kent yapılarında gerekse kentin yakınlarında yapılan kazılarda MÖ 10. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıla kadar tarihlenen birçok arkeolojik

» Dionysos Sanatçılar Birliği Gümüş Sikkesi

buluntunun ele geçmesi Teos’ta söz konusu tarihlerde yaşam faaliyetlerinin devam ettiğine işaret etmektedir. Kentin Protogeometrik ve Geometrik dönemlerdeki yerleşimi hakkında sahip olduğumuz çok sınırlı bilgiye karşılık Geç Geometrik ve Arkaik Dönem’lerde kent, ekonomik olarak ilk parlak dönemini yaşamış olmalıdır. Uluslararası ticarete, seramik ve tarımsal üretime dayalı kentin bu parlak dönemini hem antik kaynakların verdiği bilgiler hem arkeolojik kalıntılar hem de arkeometrik analizlerin sonuçları desteklemektedir. 2010 yılında yeni sistematik kazıların başlamasının ardından ele geçen defolu seramikler üzerinde gerçekleştirilen arkeometrik analizler, şimdiye kadar kaynak “Grup B” olarak adlandırılan grubun Teos’ta (TeosB) lokalize edilmesini sağlamış ve böylece Teos’un Geç Geometrik ve Arkaik dönemlerde coğrafi olarak oldukça

geniş bir alana ihracat gücü bulunan, Kuzey İonia'da önemli bir seramik üretim merkezi olduğunu ortaya koymuştur. Bu güce verilebilecek en güzel örnek MÖ 715 civarında Teos'ta üretildiği tespit edilen ünlü Nestor Kadehi'dir (skypbos). Pithekoussai Adası'nda ele geçen ve Eski Yunanca kaleme alınmış en erken yazıtlardan birini taşıyan kâse üzerinde kâseye övgü yapılmış olması oldukça önemlidir.

*"Nestor'un bir kadehi vardı iyi içim sağlayan.
Bu kadehten ise kim içerse, anında
Güzel taçlı Aphrodite'ye istek duyacaktır."*

Teos atölyelerinin başarısını kil kalitesine ve formuna borçlu olduğu, bezeme olarak moda olan, talep gören şemanın dışına çıkmamalarının ürünlerin marka kalitesini ve üretim hızını arttırmış olabileceği yapılan çalışmalarla anlaşılmıştır. Bu dönemde seramik dışında şarap ve zeytinyağı üretimi yapan Teos, Doğu Akdeniz ve Karadeniz bölgeleriyle ticari ilişkiler kurmuştur. Ünlü tarihçi Herodotos'un merkezi konumu ve yumuşak iklimi nedeniyle övdüğü liman kenti Teos'u, doğa tarihçisi, matematikçi ve astronom Miletoslu Thales (MÖ yak. 624-544) konumundan ötürü Panionion'un politik merkezi olarak önermiştir. Birlik üyeleri arasında her ne kadar bu öneri kabul görmemiş olsa da en azından bu durum Teos'un MÖ 6. yüzyılın ilk yarısında gelişmiş bir kent olduğuna işaret eder. Herodotos'un da onayladığı gibi Teos'un Arkaik Dönem'deki zenginliği Doğu Akdeniz ticaretine dâhil

olmasına ve sikke basımına da yansımıştır. Teos, yaklaşık MÖ 640/630 gibi erken bir dönemde Sfenks tasvirli elektron sikke basmaya başlamıştır. Bu elektron sikkelere yaklaşık MÖ 530/520 yıllarında gümüş sikke darpları eklenmiştir. Bu döneme ait Teos sikkelerine Levant ve Mısır gibi Doğu Akdeniz bölgesinde ele geçen önemli sikke definelerinde rastlanması Teos'un geniş bir ticaret ağına dâhil olduğunu bir kez daha kanıtlar. Her ne kadar MÖ 6. yüzyılın ortasına kadar yukarıda bahsedilen kentin zenginliği anıtsal mimariye pek yansımamış olsa da hem yazılı kaynaklar hem arkeolojik veriler MÖ 6. yüzyılın ortasından itibaren artar. Bu artış döneminde Teos ticari amphora'larının özellikle Karadeniz, Mısır ve İtalya'ya kadar yayılmış olması tarım ürünlerinin rağbet gördüğünü gösterir.

Arkaik Dönem'de kentin mimari görünüme şimdilik Akropolis'teki Hekatompedon tapınağı ve sunağı, Pers Generali Harpagos'un toprak teraslar sayesinde aştığı kent surları, İon düzenindeki olasılıkla peripteros ya da dipteros planlı tapınak ve sunağı; Kuzey ve Güney limanları ile 1960'lı yıllarda antik tiyatrunun güneyinde açılan E Çukuru'nda, MÖ 6. yüzyıla tarihlenen ev kalıntısı hâkimdir.

Lydia kralı Kroisos'un MÖ 560'lı yıllarda tüm İonia'yı kontrol altına alması ile haraç veren kentlerden biri olan Teos'ta söz konusu hâkimiyet MÖ 540'lı yıllarda Perslerin tüm Batı Anadolu'yu ele geçirmeleriyle son bulmuştur. Herodotos'un anlattığına göre Pers

Generalı Harpagos'un ordusu kenti ele geçirmek üzereyken Teoslular kaçmış ve Thrakia sahilinde Abdera kentine yerleşmişler ve daha önce Klazomenaili Timesios tarafından kurulan Abdera'yı yeniden kurmuşlardır. Bu dönemde Teos'ta iskânın, seramik üretiminin ve imar faaliyetlerinin devam etmesi tüm Teosluların göç etmediğine işaret etmektedir. Strabon'a göre göç eden Teoslulardan bazıları tekrar Teos'a geri dönmüştür. MÖ 545 sonrası Teoslular Taman Yarımadası'ndaki (Kırım) Phanagoria kentini de kurmuşlardır.

MÖ 499 yılında Teos'un da dâhil olduğu 12 İon kenti, Perslere karşı ayaklanmışlardır (İon Ayaklanması). Pers Donaması ile İonia Birlik Donanması'nın karşılaştığı Miletos (Balat/Akköy) açıklarındaki Lade Deniz Savaşı'na Teos, 17 savaş gemisiyle destek vermiştir. Savaşın Perslerin lehine sonuçlanmasının ardından İon kentleri cezalandırılmıştır. Teos'un Miletos, Erythrai ve diğer isyancı kentler gibi tahrip edilmiş olması güçlü bir ihtimaldir. Ancak arkeolojik olarak bu durum henüz ispatlanamamıştır. Pindaros'un Abderalılar için bestelediği ikinci paian'da Teos'un düşman ateşiyle tahrip edildiği belirtilir. Burada dile getirilen tahribat büyük olasılıkla Lade Deniz Savaşı'ndan sonra Perslerin uyguladığı cezalandırma ile ilişkilendirilebilir. İsyanın Persler tarafından bastırılmasının ardından Teos yeniden Pers yönetimine girmiş, ancak Pers Savaşları'nı sonlandıran Mykale Muharebesi'nden (MÖ 479) sonra Teos özgürlüğünü kazanmıştır.

✍ Binlerce yıllık süreçte Teos Antik Kenti'nin mimari dokusu içinde filizlenmiş asırlık anıt zeytin ağaçları

Özgürlüğüne kavuşan ve orta refah seviyesine sahip olan Teos, 1. Attika-Delos Deniz Birliği'nin üyesi olmuş ve önceleri bu birliğe daha sonra ise Atina'ya 6 Talent (156 kg gümüş) vergi ödemiştir. Peloponnesos Savaşı sonucunda Teos MÖ 406 yılında Sparta yönetimine girmiştir. MÖ 394 yılındaki Antalkidas Barışı ile yeniden Pers yönetimine girdikten sonra MÖ 334'te Büyük İskender ile yeniden özgürlüğüne kavuşmuştur. Büyük İskender ile iyi ilişkiler kuran Teoslular çeşitli vergi muafiyetleri, otonomi gibi imtiyazlara sahip olmuş ve Airai ve Myonnesos gibi komşu kentleri topraklarına katmıştır. Büyük İskender'in ölümünden sonra Antigonos Monophtalmos, büyük kentler oluşturmak amacıyla, komşu kent Lebedos (Ürkmez) ile Teos'un birleştirilmesini (synoikismos) planlansa da bu plan uygulanamamıştır. Antigonos Monophtalmos sonrası önce oğlu Demetrios, sonrasında MÖ 296'da Lysimakhos'un hâkimiyetine giren Teos, MÖ 282'den MÖ 246'ya kadar Seleukos Hanedanlığı'na bağlı kalmıştır. MÖ 246 yılında III. Ptolemaios bölgeyi ele geçirmiştir.

MÖ 228'lerde bölgedeki diğer kentler gibi Teos da Pergamon kralı I. Attalos'un kontrolü altına girdikten sonra MÖ 133'te III. Attalos'un topraklarını vasiyet yolu ile Roma'ya devretmesinin ardından Roma egemenliği altına girmiştir. Kent, MÖ 129 yılından itibaren Roma'nın Asia Eyaleti'nin bir parçası olmuştur. İmparatorluk Dönemi'nde önemini koruyan Teos, varlığını Orta Çağ'a kadar sürdürmüştür.

Teos'ta yaşam ve kültürel doku

Verimli toprakları, yağış alan iklimi ve doğal kaynakları ile günümüzde olduğu gibi Antikçağ'da da ekonomik açısından ön plana çıkan İonia Bölgesi'nin doğu ile batı arasında köprü niteliğindeki konumu, ticaretin gelişmesinde ve kültürel çeşitliliğin artmasında etkili olmuştur. İon Birliği'nin 12 kent devletinden biri olan Teos, sahip olduğu doğal kaynaklar ile yüzyıllar boyunca önemini sürdürmüştür. Bu sayede zengin bir kültürel birikime ulaşan kent, edebiyatın çeşitli dalları, felsefe ve bilim alanlarında önemli kişileri yetiştirmiştir. Teoslu ya da öyle olduğu tahmin edilen, yaşamının bir bölümünü Teos'ta geçiren sanatçı, düşünür ve bilim insanları ile ilgili birçok bilgiyi antik kaynaklar aracılığı ile edinebilmekteyiz. Efsanevi kurucusu Athamas olan ve lirik şair Anakreon'un bu sebeple Athamantis olarak adlandırıldığı

Teos'ta sanat, edebiyat, felsefe ve bilim konularında ünlü isimler yaşamıştır. Ozan Antimakhos, Şair ve Besteci Pythermos, Lirik Şair Anakreon, Ozan Skythinos, Protagoras, Atomcu Demokritos, Hatip Glaukon, Nausiphanes ve Hekim Polydoros bu isimlerden bazılarıdır. Ayrıca lükse düşkün Amiral Hagnon, Arp Virtüözü Athenodoros ve Flütçü Kraton, Makedonialı askerlerin yanı sıra Büyük İskender'in doğu seferlerine katılan Teoslulardır.

Sanatçıların Kenti Teos

Uluslararası saygınlığa sahip şair, müzisyen, aktör ve şarkıcılardan oluşan İonia ve Hellespontos Dionysos Sanatçıları Birliği'nin Teos'ta kurulmuş olması Teos'u öne çıkaran unsurlardan biridir. Tüm Batı Anadolu'da sahne oyunları organize eden ve bu sayede antik dünyada büyük bir üne sahip olan Teos'ta yazıtlı belgelerden elde ettiğimiz verilere göre sanatçılara bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. Dionysos Sanatçıları Birliği'ne değerli araziler hediye edilmiş, vergiden muaf tutulmuş ve yazıtlarla onurlandırılmışlardır. Birliğin kent halkıyla uyumlu yaşamı bir süre sonra sona ermiş ve iyi ilişkiler MÖ 2. yüzyılın ortalarına doğru giderek kötüleşmiştir. Yaşanan sürtüşmeler neticesinde birlik, önce Kolophon'a (Menderes, Değirmendere) ve ardından Ephesos'a (Selçuk) sığınan sanatçılar, III. Attalos tarafından önce Myonessos'a (Çıfıtkale/Doğanbey) ve daha sonra Myonessos'un güçlendirilmesinden rahatsız olan Teosluların Roma Senatosu'na şikâyeti üzerine Lebedos'a (Ürkmez) taşınmaya mecbur edilmişlerdir.

Tanrılar, Kültler ve Bayramlar

Teoslular, insanoğlunun temel ihtiyaçlarına hitap eden, çok yönlü, büyüleyici, gizemli ve ürkütücü bir tanrı olan Dionysos'u kentin koruyucu tanrısı olarak seçmişlerdir. MÖ 3. yüzyılın son çeyreğinde baş tanrılarına yakışır bir tapınak inşa etmişler ve bu tapınak Ege Dünyası'nda Dionysos için yapılan en büyük ve en görkemli yapı olarak kayda geçmiştir. Ancak Teoslular inandıkları diğer tanrılar da ihmal etmemiş, onlar için de kutsal mekânlar, kültler, ritüeller ve çeşitli bayramlar yaratarak gönüllerini kazanmaya çalışmışlardır.

Marjinal ve bir o kadar etkin bir tanrı olan Dionysos'a Teos'un Arkaik Dönem edebi metinlerinde rastlanmaktadır.

Teosluların yıllık takviminde Dionysos en az dört büyük bayram ile temsil edilmektedir. Kış ortasında tertiplenen Lenaia Bayramı'nda katılımcıların çoğu kadınlardan oluşmakta olup tanrının doğum günü kutlanmaktadır. Yine tanrı için düzenlenen Anthesteria Bayramı, Katagogia (denizden gelen Tanrı Dionysos'un karşılanması) ritüeli ile özdeşleştirilir ve tanrının insanlardan uzak süren yaşamında kısa süreliğine inananlarına kendini göstermesi ile bağlantılıdır. Dionysos onuruna tertiplenen geleneksel Anthesteria, Lenaia ve bağ bozumu bayramlarına en geç MÖ 4. yüzyılda Dionysia Bayramı da eklenmiştir.

Kentte bunlar dışında, tanrıça Demeter ve Kore için düzenlenen, tüm Yunan dünyasında kutlanan ve sadece kadınların katıldığı Thesmophoria bayramı ile birlikte 'Ak Tanrıça' anlamına gelen Leukothea kültünün Teos'ta özel bir konuma sahip olduğunu yazıtlar aracılığı ile bilmekteyiz.

Üretim ve Gelirler

Antikçağ yazarlarından Naukratisli Athenaios, MS erken 3. yüzyılda kaleme aldığı Deipnosophistai (Sofistlerin Akşam Yemeği) adlı eserinde Teos'un ünlü şarap kadehlerine MÖ 7. yüzyılda yaşamış Lesboslu Şair Alkaios'tan alıntı yaparak değinmiştir:

[...] Buraya hemen kara bir kuzu, herkesin kullanacağı bir karıştırma kabı (krater) ve birkaç içki kadehi (kylikhnidas) getirmelisiniz." Alkaios diyor ki hemen oturalım ve şarabımızı içelim! Neden kandilleri bekliyoruz? Gün ışığı ancak bir parmak genişliğinde (güneş batmak üzere). Şimdi çeşitli türlerde büyük kadehler (kylikhnai) getirin; Semele ve Zeus'un oğlu (Dionysos), şarabı kederimizi ve kaygılarımızı unutmak için verdi. Gereken oranda karıştırıp ağzına kadar doldur. Ve onuncu kitabında Alkaios'un, "Teos Kyliks'lerinden (Kylikhnai) şarap damlalarının uçuştüğünü belirtmesi Teos Kyliks'lerinin son derece güzel olduğunu gösteriyor...

Alkaios'un içki kaplarını (kylikhnai) övgüsünden de seramik endüstrisinde Teos'un önemli bir payı olduğu anlaşılmaktadır. Yeni dönem kazılarında ele geçen arkeolojik verilerle ve arkeometrik analizlerle Teos'un seramik üretimindeki rolü, kalitesi ve ticaret ağının genişliği ispatlanmıştır. Ayrıca ele geçen epigrafik belgelerde kentin üretim türleri

⚡ Ticari faaliyetler için düşünülen Teos Antik Kenti'nin Güney Limanı

ve buna bağlı olarak elde ettiği gelirler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Teos'un hâkim olduğu bölge, özellikle kereste ticaretinin yapıldığı ağırlıklı olarak orman ve mera arazisidir. Kent, özellikle yün dokumacılığının yoğun olduğu bir üretim merkezidir. Ayrıca kentte küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık ve bal üretimi önemli geçim kaynaklarındandır.

Naukratisli Athenaios, Elisli Pyrrhon'un öğrencisi filozof, hiciv yazarı ve gezgin hatip Phleiuslu Timon'un (MÖ 320-230) hiciv kitapları bahsinde, "Mercimek Çorbasını" aşağıdaki sözlerle andığını belirtir:

"Ne Teos'un arpa çöreğini ne Lydialıların baharatlı yemek sosunu severim; ancak kendi Yunan yoksulluğum, bayağı ve kötü mercimek çorbasında tüm abartılı lüksünü bulur." Eretria'da olduğu gibi Teos arpa çöreğini düşünmek mükemmel (Bacchis'in aşıkları arasında Sopatros tarafından karar verilmiş üzere; Timon *"beyaz arpa yemeği kenti Eretria'ya gittik"* diyor), Timon onlar için mercimek çorbasını ve de baharatlı Lydia sosunu tercih eder.

Athenaios'un bu aktarımı en azından Teos'ta arpa çöreğinin o dönemde yaygın olarak üretildiğine ve üne işaret eder. Yine Athenaios, iyi barbut/tekir balığının (Barbunya=Mullus barbatus) Taşoz Adası'nda satın alınabileceğine, Teos'ta kalitesinin düşük ancak yine de iyi olduğuna değinmiştir. Böylece en azından Teos'ta barbut balığının önemli bir üretimi olduğu sonucuna varılabilir. 1467 tarihli Osmanlı tahrir defterlerinde tuzla gelirlerinin kaydedilmiş olması ve 1521 yılında Piri Reis'in Sığacık Limanı'nın

güneyinde Tuzla olarak adlandırılan bir koydan (Güney Liman) bahsetmesi burada belki de Antikçağ'dan beri salamura balıkçılık için kullanılmış tuzlara işaret etmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi, Mısır ve İtalya'da ele geçen Teos üretimi ticari amphora'ların şarap, zeytinyağı ve belki deniz ürünleri salamurası için önemli ölçüde ihraç edilmiş olabilir.

Zenginliğini deniz ticaretine, dolayısıyla limanlarına borçlu olan Teos'ta bir diğer önemli bir üretim unsuru ise Teos mavisini olarak da bilinen gri (bigio antico) ve siyaha yakın biraz daha koyu bir mermer türü (bigio morato) ile Lucullus Mermeri'dir (africano). Teos çevresindeki birçok farklı ocaktan elde edilen gri/siyah mermerin (bigio antico veiggio morato) en kalitelisi ihracata yönelik hazırlanan Karagöl'deki bloklarda tespit edilmiş olmakla birlikte, bu blokların Karagöl'ün tam olarak hangi bölgesinden (bracchium) çıkarıldıkları bilinmemektedir. İzmir Müzesi'ndeki bir İon kymation tacı, Dionysos Tapınağı, Dionysos Tapınağı'nın altarı ile propylon'u, bouleuterion ve antik tiyatroun sahne binası, Teos grisinin (bigio antico veiggio morato) Arkaik Dönem'den Geç Roma Dönemi'ne kadar yerel kullanımına işaret eder. Dionysos Tapınağı'nın friz blokları hariç tapınağın tüm mimarisinde hem Hellenistik hem Roma İmparatorluk Dönemi evresinde gri mermer kullanılmıştır. Roma Dönemi'yle birlikte hem Teos grisinin hem Lucullus Mermeri'nin (africano) Roma'da ve birçok eyalette kullanıldığını hem antik yapılar hem de yarı işli blokların üzerindeki Latince yazıtlar ortaya koyar. Özellikle Karagöl'deki basamaklandırılmış yarı işli

mermer kütüklerin çoğunuiggio, az bir kısmını ise africano bloklar oluşturur. Bu durum,iggio'ya göre africano'nun daha çok talep görmesi ve daha çok ihraç edilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Ancak hem Karagöl hem Taşdibi hem Kesikkaya'daki ocak alanlarında yine yoğunluğuiggio mermer yongaların oluşturduğu; Taşdibi ve Kesikkaya'da ocaklardan artakalan kesim ve koparma yüzeylerinin deiggio olduğu görülür. Bu durum, Teos çevresindeki ocakların ana rezervininiggio ve daha az miktarda ise africano içerdiğine işaret eder. Birçok antik ocaktan gri mermer türünün çıkarılmış olması Teos'un gri mermerdeki ihracatını belirlemeyi güçleştirmekle birlikte hem Roma'ya gönderileniggio bloklar hem Karagöl ve Kesikkaya'daki Latince yazıtlı bloklar, africano gibiiggio'nun da imparatorluğun kontrolünde ihraç edilmiş olduğunu ortaya koyar.

Kentsel gelişim ve yapılar

2010 yılından itibaren Teos antik kentinde sürdürülen jeofizik araştırmaları, antik kentte orthogonal (birbirini dik kesen ve birbirine paralel olan) bir cadde-sokak sisteminin var olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Teos'ta cadde ve sokaklar plansız organik bir biçimde gelişmiş olmalıdır. Bu sonuçlar, Miletos'taki durumun aksine Teos'un Persler tarafından ele geçirilmesi (MÖ 545), önderliğini Miletos kentinin çektiği İon Ayaklanması'nın yine Persler tarafından kanlı bir şekilde bastırılması sırasında da (MÖ 494) büyük oranda tahrip edilmemiş ve bu yüzden yeni bir kent planına ihtiyaç duyulmadığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Teos'ta MÖ 1000 yıllarından

⚡ Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı

İtibaren oluşan doğal cadde-sokak sistemi Roma İmparatorluk Dönemi sonuna kadar gelişimini plansız biçimde sürdürmüş olmalıdır.

Bir yarımada kıstağı üzerine kurulmuş olan Teos, açık denizden görünmeyen korunaklı Kuzey Liman'ı ve denize açık Güney Liman'ı olmak üzere iki limana sahiptir. Söz konusu bu iki limanın kullanım amaçları birbirinden farklı olmalıdır. Kuzey liman daha çok askeri, güney liman ise daha çok ticari amaçlı kullanılmış olmalıdır. 15. yüzyıldan itibaren iskân edilen ve mimari dokusuna ilişkin hiçbir kalıntının günümüze ulaşmadığı Kuzey Liman'ın aksine Güney Liman'ın güney iskelesi Anadolu kıyılarındaki en iyi korunmuş iskele örneklerinden biridir. Her iki limanın ortasında bulunan kentte günümüzde Arkaik, Klasik, Hellenistik dönemler ile Geç Roma Dönemi Surları, Dionysos Kutsal Alanı, Akropolis'teki Hekatompedon tapınağı ve sunağı, bouleuterion, antik tiyatro, agora, agora'daki Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı, Roma Dönemi sarnıcı, Forum alanı ve Polythros Gymnasion'u gibi yapılara ait kalıntılar görülmektedir.

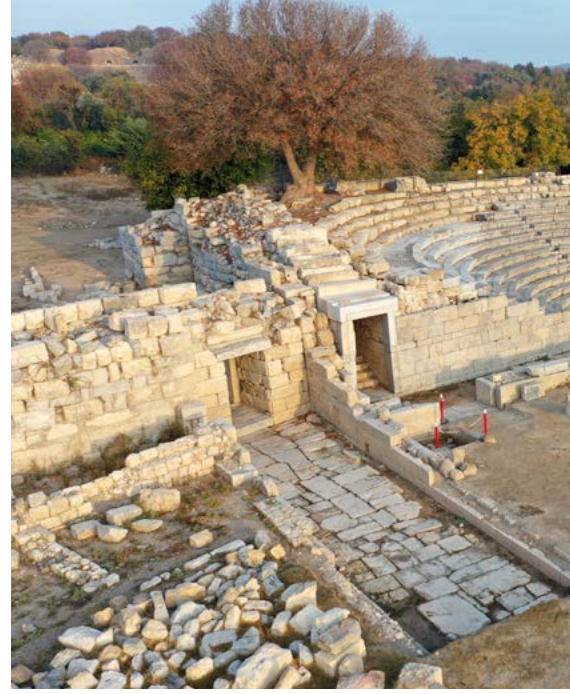
Antik Dönem'den Bugüne Kentin En Ünlü Yapısı: Dionysos Kutsal Alanı

Dionysos Kutsal Alanı, antik kentin batı sınırında kenti çevreleyen Hellenistik Sur'un hemen doğusunda, kayalık bir arazinin kısmen tıraşlanmasıyla oluşturulmuş bir podiyum üzerine doğu-batı yönde teraslar halinde inşa edilmiştir. Romalı mimar ve mühendis Vitruvius, yazdığı Mimarlık Üzerine On Kitap'ta (De

Architectura Libri Decem) Teos'taki Dionysos Tapınağı'nın mimarı olarak ünlü Hermogenes'i belirtmiştir. Bu nedenle Hermogenes Tapınağı, 18. yüzyıldan itibaren Batılı seyyah ve araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Yüzey araştırması ve yüzeyde görünen yazıtların kopyalanmasıyla başlatılan araştırmalar halen kazı çalışmalarıyla sürdürülmektedir. Kutsal alandaki ilk çalışmalar 17. yüzyılda başlamış olup, sırasıyla, 1924-25 Fransız Kazıları, 1962-1967 Boysal-Öğün Kazıları, 1980-1992 Duran Mustafa Uz Araştırmaları ve 2010 yılından itibaren yeni dönem kazıları ile devam etmektedir.

Kutsal alanın merkezindeki anakaya üzerinde yükselen İon düzenindeki Dionysos Tapınağı, Anadolu'da Tanrı Dionysos için inşa edilmiş en büyük tapınaktır. Tapınak cella'sı derin bir pronaos, naos ve dar opisthodomos olmak üzere üç bölümlüdür ve 6 x 11 sütunludur. Tapınak ilki MÖ 225-200 Hermogenes evresi ve ikincisi MS 120-130 Hadrianus Dönemi olmak üzere iki evrede inşa edilmiştir.

Kutsal Alan'ı çevreleyen yamuk planlı temenos duvarlarının ön kısmında stoa'lar yer alır. Bu stoa'lar Kutsal Alan'ın işleyişinde özellikle Dionysia Bayramı'nda önemli işlev görmüş olmalıdır. Her ne kadar Fransız kazılarında güney ve kuzey stoa'ların doğu kısmında duvarlarla bölünmüş dükkânlardan bahsedilmiş olsa da günümüzde bu mekânların varlığına ilişkin henüz bir veri yoktur. Temenos'un uzun kenarlarını oluşturan güney ve kuzey stoa'lar normal Dor düzende inşa edilmişken, batı stoa Dor ve İon öğelerinin kullanıldığı karışık düzene sahiptir. Doğru stoa ise diğer stoa'lardan farklı olarak

⚡ Bouleuterion (Meclis Binası)

İon düzenindedir. Son yıllarda stoa'ların mimari düzenini ve işlevini anlamak için kazı çalışmaları bu bölgelerde yoğunlaşmış ve Güney Stoa'da heyecan verici sonuçlar elde edilmiştir. Güney Stoa'nın doğu ucunda 1924 yılında Fransız arkeologların propylon (giriş kapısı) olarak adlandırdıkları yapının işlevinin anlaşılması amacıyla kazı çalışmalarında söz konusu alanda bir propylon değil farklı müstakil bir yapının olduğu anlaşılmıştır. Üstelik güney stoa'nın dor düzeninde inşa edilmiş olmasına karşın bu yapı İon düzenindedir. Güney stoa'nın doğu ucunda yer alan İon düzenindeki bu yapının Anthesteria/ Dionysia Bayramları'nda kullanılan tapınağa ait kutsal eşyaların saklandığı bir thesauros ya da Dionysos Rahipleri'nin kullandığı bir büro olması kuvvetle muhtemeldir.

Dionysos Altarı, tapınağın doğusundaki mermer döşeli Tören Alanı'nın başlangıcında Altar Terası'nda yer alır. 2015 yılından itibaren sürdürülen kazı çalışmalarıyla tamamen gün yüzüne çıkarılan Dionysos Altarı, tapınağın doğu cephe genişliğinde 19,72 m x 8,73 m ölçülerinde dikdörtgen bir yapıdır. Altar ile tapınağın doğu cephesi arasında kalan Tören Alanı mermer kaplanmış olmasına karşılık altar ile doğu stoa arasında kalan altar terası herhangi bir döşemeye sahip değildir.

1963 yılından itibaren Dionysos Temenos'u içerisinde bulunan önemli yazıtlar, Teosluların önemli tarihsel belgeleri kent arşivi olarak işlev gören bir anıtta korumuş olduklarına işaret eder. Bu yazıtlar, Kral Ptolemaios Euergetes'ten başlayıp MÖ 2. yüzyıl ortasına kadar bir seri oluşturur. Söz

Teos Antik Tiyatrosu

konusu yazıtlar, tapınağın ön kısmında paye olarak dikilmiş ve toplamda 5 anıttan oluşmaktadır. Her ne kadar üst yapılarına ilişkin elimize yeterince veri ulaşmamış olsa da Teos Dionysos Kutsal Alanı'nda tespit edilen beş anıtın da, Delphoi Apollon ya da Olympia Zeus kutsal alanlarını süsleyen anıtlarda olduğu gibi aynı geleneği devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Dionysos Tapınağı'nın doğusunda bulunan alanda ilk olarak jeofizik çalışmaları yapılmış, sonrasında sonuçlarını test etmek ve olası propylon'u tespit edebilmek amacıyla kazı çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar sonucunda propylon'un temel kalıntısı, doğu girişinde 7 basamaklı bir merdiven ve cephesine ait çok sayıda gri mermerden blok ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca propylon'un kuzeyinde içindeki suyun sızmamaları için sıvanmış olan bir su havuzu ile her iki kısa kenarı kavisli sonlanan ve MS 2. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilecek sağlam bir cephe arşitrav'ının ele geçmesi propylon'un kuzeyine ve doğu temenos duvarının dış yüzüne yaslanan olasılıkla çok katlı sütunlu bir mimariye sahip anıtsal bir çeşme yapısının (Nymphaeum) varlığına işaret etmiştir.

Özellikle Propylon'un doğusundaki düzlük alanda jeofizik ölçümlerinde herhangi bir verinin tespit edilememiş oluşu burasının bir meydan olabileceği varsayılmış ve Anthesteria/Dionysia bayramlarında bu alanda gerekli olan anıtsal bir çeşmenin varlığı kabul edilmiştir. Tamamlanan kazı çalışmaları sonrasında yapının U planlı anıtsal bir çeşme olduğu ve Antoninler Dönemi'nde inşa edildiği tespit edilmiştir. Karaburun Yarımadası Toprak Alınmış

Mevkii'ndeki ocaktan çıkarılmış breccia corallina'dan üretilen yekpare yivsiz bir sütun, havuz içerisinde yapılan kazı çalışmaları sırasında ele geçen önemli buluntular arasındadır.

Teos'a Roma İmparatorluğu'ndan Bir İmza: Tanrıça Roma ve Augustus Tapınağı

Kentin agorası içerisinde yer alan tapınak, Bouleuterion'un güneydoğusunda 8,10 x 18,40 m ölçülerinde olup, pronaos, cella ve opisthodomos olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tapınağın girişi, yaklaşık 24°'lik bir açıyla güneybatıya yönlendirilmiş olup, doğuya yönlendirilen klasik Yunan tapınaklarından farklıdır. Uzun dikdörtgen planlı tapınağın pronaos'u 5,50 metre derinliğiyle 9,50 m derinliğindeki cella'nın hemen hemen yarısı kadardır (1: 2 oranlı). Dar opisthodomos 2,15 m derinliğiyle, pronaos derinliğinin hemen hemen yarısına eşittir. Dolayısıyla pronaos'tan başlamak üzere tapınak bölümlerinin birbirlerine oranı 2: 4: 1'dir.

Cella'nın etrafına dağılmış mimari blokların yoğunluğu, Korinth düzeninde amphidistyl in antis ya da tetrastyl prostylos planlı küçük bir tapınaktan çok, peripteral bir tapınağın varlığına işaret eder. Tapınağın planının anlaşılması için pronaos'un güneydoğusunda ilk kazı çalışmalarına 2020 yılında başlanmış olup 2022 sonunda, pronaos dâhil olmak üzere yapının doğu ve güney kenarlarında kazı çalışmaları tamamlanmıştır. Söz konusu kazı çalışmaları sonucunda tapınağın 6 x 12 sütunlu ve pronaos'unda dört sütun bulunduğu ortaya çıkartılmıştır.

Agora'da bulunan küçük tapınak olarak adlandırılan tapınağın isminin değişmesine sebep olan heyecan verici yazıtlı arşitrav blokları kazı çalışmalarını taçlandırmıştır. Eski Yunanca yazılmış arşitrav blokları üzerindeki yapı yazırında tapınağın Teos'ta oturan Roma ve Hellen halkları tarafından Tanrıça Roma ve İmparator Augustus'a adanmış olduğu belirtilmektedir. Böylece Teos Agora'sında yer alan tapınağın öncesinde Tanrıça Roma'ya adandığı ve Augustus Dönemi'nde 6 x 12 sütunlu peristasis'in eklenmesiyle İmparator kültüne dâhil edildiği düşünülmelidir. Teos'ta ele geçen yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla ve diğer İon kentlerinden bilindiği üzere MÖ 188 yılındaki Apamea Barışı'ndan sonra İonia'da Tanrıça Roma Kültü kurulmuştur. Yunan geleneğinden farklı olarak Teos agora'sındaki bu tapınağın doğuya değil de güneybatıya yönlendirilmiş olması bu durumu desteklemektedir. Ayrıca Roma imparatoru Hadrianus'u ve çağdaşlarını derinden etkilemiş Genç Antinoos heykeline ait portre başın iki parça olarak ele geçmesi yine Teos'un İmparatorluk Dönemi'ndeki gücüne ve önemine işaret eder.

Kentin En İyi Korunmuş Yapısı: Bouleuterion (Meclis Binası)

Agora'nın kuzeybatı köşesinde yer alan, Bouleuterion (Meclis Binası), antik kentte korunmuş en iyi yapıdır. 1924 yılında Fransız kazılarında kadar yapı hakkında detaylı bilgiler mevcut değildir. Yapıyı ilk tespit eden R. Pococke'dir ve tiyatronun yakınında dikdörtgen planlı bir yapı kalıntısından ve burada gördüğü oturma sırasından buranın bir odeon ya da küçük bir auditorium olabileceğinden

bahsetmiştir. 1924 Fransız kazılarında yapının küçük bir tiyatro olabileceği belirtmiş, düz bir alanda, 30 m çapında dairesel yapının analemma duvarı ile çevrelendiği ve yapının 3 m'den fazla toprak altında olduğu belirtilmiştir.

1963 ve 1964 yılı kazılarında, cavea'nın üst yarısı ve yazıtlı heykel kaideleri gün yüzüne çıkarılmış olup, ilk kez 1995 yılı yüzey araştırmaları kapsamında belgelenmiştir. 2010 yılında yeniden başlayan kazı çalışmalarıyla cavea, girişler (parodoi), merdivenli güney koridor, orkestra, pulpitum, oturma basamaklarının uçlarını sınırlayan cephe duvarları (analemmata) ile doğu duvarı olmak üzere yapının iç kısmı tamamen ortaya çıkarılmıştır. Yapının dışında sürdürülen çalışmalarda yapının kuzey ve güney girişleri, kuzeydoğusu köşesindeki Geç Roma Dönemi savunma duvarı, güneybatı köşesinde geç dönem kulesi ile güney ve batı dış duvarları gün yüzüne çıkarılmış ve belgelenmiştir. Bouleuterion'un güneydoğu köşesine bağlanan Geç Roma Dönemi Suru'nda bulunan kapının doğu ve batı girişinin yanı sıra kapının doğusunda güneydoğu-kuzeybatı doğrultulu bir caddenin bulunması bouleuterion kazılarındaki en önemli sonuçlardan birisi olmuştur.

Bouleuterion'da sürdürülen kazı çalışmaları birçok heykel buluntusuna ulaşmamızı sağlamıştır. Bu çalışmalarda, vücudu iki parça halinde yapılmış mermer bir heykel bulunmuştur. Normal insan ölçülerinden daha büyük olan yarı çıplak heykele ait baş ve sakal parçaları da orkestra'da ele geçmiştir. Hellenistik Dönem orijinali olan söz konusu ayakta duran heykel, Melos Poseidonu'nu hatırlatmaktadır. Ancak kılıç kemeri takıyor olmasından ötürü bir tanrıdan daha çok yerel bir kahramana belki de kentin efsanevi kurucusu Athamas'a işaret ediyor olabilir. Başka bir etkileyici buluntu ise cadde kazılarında ortaya çıkan kadın heykeline ait portre baştır. Sağ gözün biraz sağından başlayarak kafasının arkasına kadar dikey olarak düz bir hat halinde kırılmış ve başında taşıdığı üç sıra defne dalından oluşan tacında bulunan büst nedeniyle bir rahibe olduğu düşünülen portre baş, stilistik olarak MS 1. yüzyılın üçüncü çeyreğine (MS 50-70/olasılıkla Nero Dönemi) sonlarına tarihlenebilir. Bu bağlamda portrenin İmparator Nero Dönemi'nde hem Khios hem de Ephesos'ta hayirseverlikleriyle tanınan Teoslu Claudia Metrodora'ya ait olabileceği düşünülmektedir. Ancak söz konusu portrenin biraz daha geç yıllara

➤ Bouleuterion'da sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda bulunan kadın portresi

(MS 80-90) tarihlenmesi durumunda Asia Birlik Rahibesi görevini yerine getirmiş olan ve Tiberius Claudius Pheinos'un eşi Stratoneike'yi de temsil ediyor olabileceği düşünülebilir.

Yapının Hellenistik Dönem'den itibaren birçok amaca hizmet ettiğini kentte bulunan yazıtlar ortaya koymaktadır. Epigrafik verilere göre; gymnasion'da yapılan sınavların (apodeikseis) ilkokul öğretmenleri ile müzik öğretmenleri tarafından artık kentin bouleuterion'unda yapılacağına dair bilgiler içermesi, yapının meclis binası işlevi dışında çok amaçlı kullanımının yanı sıra yapının erken varlığına da işaret eder. Bu çok amaçlı kullanım Roma Dönemi'nde de devam etmiştir. Yaklaşık 800 kişilik kapasiteye sahip olan yapı, olasılıkla MS 1. yüzyıl sonundaki yapısal düzenlemeler ile kapasitesi artırılmış olmalıdır.

Teos Tiyatrosu

Kentin tiyatrosu ile ilgili ilk bilgileri 19. yüzyılda yabancı seyyahlardan almaktayız. Kenti ziyaret eden seyyahların tanımlarına göre, kentin iki önemli yapısından birisi

antik tiyatrodur. Kente gelen ziyaretçilerin ilk dikkatini çeken yapının tiyatro olduğu anlaşılmaktadır. Akropolisin bulunduğu Kocakır tepenin güney yamacında inşa edilen tiyatronun çok harap durumda olduğu yalnızca tonozlu galerilerin görülebildiği seyyahlarca belirtilmiştir.

Tiyatrodaki ilk kazı çalışmaları, 1963 yılında başlamış ve yalnızca bir sezon sürmüştür. Bu çalışmalar sırasında yapının doğu analemma duvarı önünden başlayarak, scaenae frons (sahne binası çok katlı sütunlu cephesi) ve proskenion'a ait mimari bloklar ve orkestra'nın kuzeybatı ucu kısmen açığa çıkartılmıştır. Yeni dönem kazılarının başlaması ile birlikte 50 yıl sonra, seyyahların ve araştırmacıların belirttiğinin aksine yapıya ait alt cavea ve üst cavea'yı birbirinden ayıran ve izleyicilerin cavea'ya rahat giriş çıkışını sağlayan geçiş koridoru (diazoma) ve in situ olarak korunmuş 8 sıra oturma sırası, kerkidesleri birbirinden ayıran klimakes adı verilen merdiven basamakları, harçlı moloz taşlardan inşa edilmiş orkestra duvarı ve beyaz mermer ile kaplı zemin açığa çıkartılmıştır.

Scaenae frons'a ait çok sayıdaki mimari blok, sütunlu ve en az iki katlı bir cepheye sahip olduğunu göstermektedir. Kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan iki adet giyimli heykel gövdesinin, sahne binasının sütunları arasında yer alan yapıyı yaptıran elit aile bireylerinin heykelleri olduğu düşünülmüştür. Çalışmalar sonrasında yapı, MS 1. yüzyılın sonu, MS 2. yüzyılın hemen başına tarihlenmiştir.

Dionysos sanatçılar birliğinin ev sahipliğini yapan Teos'un epigrafik verilere göre Hellenistik Dönem'de bir tiyatrosunun varlığı bilinmektedir. Mevcut tiyatronun Roma Dönemi'ne tarihlendiği düşünülse, kentte Hellenistik Dönem'e ait bir tiyatronun bar varlığından da söz etmek mümkündür. ■

(*) Teos Kazı Başkanı Prof. Dr. Musa KADIOĞLU

(Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, 06100 Sıhhiye / ANKARA, <http://teos.ankara.edu.tr>; <http://www.teosarkeoloji.com>).

Kaynak: M. Kadioğlu (ed.), TEOS: *Yazıtlar, Kültür ve Kentsel Doku*, İş Bankası Kültür Yayınları (İstanbul 2021).

⚡ Bahçeleri UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Narenjestan Ghavam'ı Sarayı

ŞİRAZ

YAZI
ÖZCAN YURDALAN

Mescid-i Vekil'in ihtişamlı kapısında birkaç görevli bekliyordu. Aralarında nizami çador bürünmüş kadınlar da vardı. Ziyaret için gelen kadınları nazik bir İngilizceyle karşılıyor, beyaz üstüne solgun çiçek desenli çador giydiriyorlardı. Kadınların hicaba uygun biçimde sokakta gezindikleri kıyafetle girmelerine izin verilmiyordu. Önceden böyle değildi. Kadınlar sokaktaki kıyafetleriyle girip gezebiliyorlardı.

Bir şehre nasıl, hangi yoldan ve kimlerle birlikte gittiğin kadar, gittiğin yerde sokakların nabzının nasıl attığı da önemlidir. Sokaktaki insanların günlük davranışları o hay huy içinde genellikle aynı görünse bile mesela esnafın dışarıya mostralığı az çıkarması, tedirgin bir aralık bırakarak açılmış kapılar ipucu verebilir. Hızlı adımlarla yürümek neyse de etrafa endişeli bakışlar atarak geçen küçük kadın grupları şehre dair ilk izlenimlerin önüne geçer.

Tam adı konulmamış olsa bile bu ikircikli haller sokakla aramızdaki mesafeyi büyütür. O mesafe bir şehri ne kadar

hissedebileceğimizin de ölçüsüdür. Ara ne kadar açıksa o kadar turistik izlenimlerle yetinmek zorunda kalırız. Yüzeysel değerlendirmeler, içi boş genellemeler, klişelerden ibaret izlenimler...

Bir şehrin sokakları kendi içine ne kadar kapanmışsa o kadar dışarıda tutar yabancıları. Olağan zamanların sere serpe adımlarıyla köşe bucak girip çıkma zamanı değildir. Hayatın girdaplı akıntısı fark edilir ama kıyısına yanaşmak cesaret ister. O işler olağan zamanların yolculuklarında olur şimdiki hallerde değil. Hele kadınların

haftalardır sokaklarda sürdürdükleri hak mücadelesinin yaşandığı zamanlarda hiç değil.

Hakkıyla yolculuk yapanlar bilir: Her şehir, her zaman aynı şehir değildir.

Aslında "benim için öyle" diye eklesem iyi olacak çünkü bu sayede defalarca gittiğim şehirler bile hep yeni görünür bana. Daha doğrusu eski bir tanıdığı yeniden görmenin heyecanı ve hazzıyla yaşarım tekrar karşılaşmamızı. Görüşmediğimiz zamanlarda olan bitenlerin merakıyla.

Şiraz'a bu kez akşamın grisinde girdik. Endişeli bir akşamın koyu grisinde. Şehirde hayat devam ediyordu. Yanıbaşımızdan düğün arabaları geçiyor, çocuklar okuldan geliyor, alışverişten dönenler ellerindeki torbalarla otobüs bekliyorlardı. Hemen onların yanı başında istedikleri gibi giyinebilme hakkını alabilmek için seslerini yükselten kadınlar vardı.

Kerim Han'ın mekânı

Tarihin perspektifinden bakınca İsfahan nasıl ki Şah Abbas'ın şehriyse, Şiraz da Kerim Han'ın mekânıdır. Kendisine "Şah" yerine "Halkın vekili" denmesini isteyen Kerim Han'ın 1773 yılında yaptırdığı Bazar-ı Vekil çarşısı, hemen bitişiğinde ise yine kendi adıyla anılan bir mescit var. Mescid-i Vekil.

Bazar-ı Vekil, eğer Urfa'nın eski çarşısını görmüşseniz "orayla aynı güzelliktedir" dediğim zaman ne söylediğimi anlarsınız. Renk cümbüşüyle, ısıltısıyla top top kumaşlar dükkanlarda sergilenmekle kalmıyor, en gösterişli olanları, önünden geçenlerin gönlünü çelinsin diye cömertçe rafların arasına açıyorlar.

Çarşı içinde yürürken, oryantalistlerin seyahatname sayfalarından fıskırışmasına yükselen baharat kokuları genzimi yaktı. Biraz ileride kesişen iki sokak küçük bir meydan gibi dört yandan gelenleri harmanlıyor, yolunu bulanlar aradan sıyrılıp alışverişe devam ediyordu. O kavşaktan sola, Saray-ı Müşir tarafına döndüm. Burası küçük bir bedestendi.

İstanbul Kapalı Çarşı'daki Cevahir Bedesteni kadar olmasa bile hallice bir kuyum ve antika bedesteniydi burası da. Dört yanı dükkanlarla çevrili avlunun ortasında salkım söğütü bir havuz vardı.

Ziyaretçilere çador

Çarşıdan çıkarken restorasyonu tamamlanan ve içinde kafe/çayhanelerle hizmet veren eski hanlardan birine uğradım. Hem etrafı seyretmek hem de ülkenin çeşitli köşelerinden Şiraz'ı gezmeye gelen yan masa sakinleriyle memleket hallerini konuşmak için uzun bir mola iyi geldi.

Handan çıkınca Mescid-i Vekil'in ihtişamlı kapısına doğru yürüdüm. Eskiden kapının bir görevlisi olur, can sıkıntısını saklamadan bilet keser, girişi gösterirdi. Bu sefer birkaç görevli bekliyordu kapıda.

Aralarında nizami çador bürünmüş kadınlar da vardı. Ziyaret için gelen kadınları nazik bir İngilizceyle karşılıyor, beyaz üstüne solgun çiçek desenli çador giydiriyorlardı. Kadınların hicaba uygun biçimde sokakta gezindikleri kıyafetle girmelerine izin verilmiyordu.

Önceden böyle değildi. Kadınlar sokaktaki kıyafetleriyle girip gezebiliyorlardı. İslam Devrimi'nden beri kadınların mücadelesiyle, sivil itaatsizlik eylemleriyle, toplu direnişlerle, gösteriler ve yarattıkları fiili durumlarla sokakta iyice gerilettikleri hicap mecburiyeti devlet tarafından dini mekanları ziyarete gelen

yerli ve yabancı turistlere ziyadesiyle uygulanmaya çalışılıyordu.

Büyük bir avludaydık. Ortadaki havuz eyvandan besleniyordu. Eyvanın mavi çinileri sonbahar ışığında ebruliyeye dönmüş tuhaf bir atmosfer yaratmıştı. Işıklar üçgen motiflere, bal peteği kabartmalara çarpıyor, burmalı frizlerden yansıyarak havuza düşüyordu.

Çıt çıkmıyordu avluda. Yüksekten geçen bir uçağın sesi belli belirsiz yankılanırken, eyvanının kemerinden bir çift kuş havalandı. Dönüp camiye girdik.

Kırk sekiz mermer sütunun taşıdığı yüksek tavandan başlayarak, duvarlar, minber, silme çiniyle bezenmişti. Lambalar henüz yanmamıştı. Bu loş ışıktaki camide dolaşanlar, taş sütunların içinden geçirmiş gibi kâh görünüp kâh kayboluyorlardı.

Biz de o ışığın peşinden ağır adımlarla Hafız'ın türbesine uzandık.

Hafız'ın türbesi

Hafız'ın Kabri Gülistan Bulvarı'nın üstünde, teraslarla çıkılan yemyeşil bir parkın içinde. Ana kapıdan geçince birkaç basamakla gül bahçesine giriliyor. Bahçenin ortasına uzanmış giden bakımlı bir havuz var. Havuzun bittiği yerde merdivenlerle geniş bir bahçeye geçiliyor. Bahçenin ortasında zarif bir şadırvanı andıran kubbenin altında Hafız'ın mermer kabri duruyor.

❧ Hafız'ın Türbesi

➤ Sadi'nin Kabri

Bir gün Hazreti Ali, Dicle kıyısında dolaşırken acele divit kalem ister. İstedikleri gelince kâğıtlara bir şeyler yazıp nehre atar ve *"Bunlar marifet ve hakikate ait sözlerdir,"* der yanındakilere. Suyla akıp giden kâğıtları göstererek: *"Bir müddet sonra Şiraz'dan gelecek bir arifte bu sözler zuhur edecek."*

Müjdesi verilen bu arif, 1389 yılında doğan ve 65 yıl bu dünyada misafirlik eden Hafız'dır. Hafız'a dair hikâyeler muhtelif.

Şiraz'ın çalkantılı günlerinde yaşamış. İşgalleri, kuşatmaları, iktidar değişikliklerini yaşamış. Şarabın yasaklandığı dönemleri de görmüş, zevki sefa içinde de olmuş. Meyhaneler kapanınca kederli beyitler, açılınca neşeli şiiirler yazmış.

Farsçanın katmanlı anlatıma uygun dil zenginliği içinde hayata, aşka ve şaraba dair diyeceklerini doğrudan söylediği gibi şiirini, kelimelerin mecazlarla katmerlenmiş derinliklerindeki anlam zenginlikleriyle de bezenmiş. Şiraz'ın karanlık günlerine, halkın yaşadıklarına pek ilgi göstermemiş şair ama olan bitenlere kendi meşrebince mim koymayı ihmal etmemiş.

Hafız, hemşerisi Sadi'den farklı olarak yerinden hiç kıpırdamamış. Şiraz'ın dışına hemen hiç çıkmamış. Bir Yezd'e gittiği söyleniyor, o da neresinden baksan şurası sayılır üç günlük yol. Çok davet almış Bağdat'tan, Hindistan'dan, hatta Dekkan hükümdarı yol parasıyla birlikte harçlık bile göndermiş gelsin diye. Bu davete uyarak yola çıkmış Hafız. Ancak Hürmüz'de, tam gemiye bineceği sırada patlayan fırtınadan ürkmüş, gitmekten

vazgeçip geri dönmüş. Davetin sahibi Mahmud Şah'a da bir gazel yazıp göndermiş.

Seyyah Sadi

Sadi ise tam tersine hayatının önemli bir bölümünü yollarda geçirmiş, yolculuklardan öğrenmiş. Sadi'nin Hafız'dan en belirgin farkı, edebiyatını, sanatını bir tarafa bırakalım, uzun yolculuklara çıkması. Irak, Suriye, Hicaz, Anadolu, Orta Asya ve Hindistan'ı gezmiş. Başına gelmedik kalmamış. Frenklere esir düşmüş, Hindistan'daki yolculuğu sırasında Brahmanlarla başı belaya girmiş, zengin bir Haleplinin damadı olmuş. Büyük camilerde vaizlik yapmış, ünlü bilginlerle sohbet etmiş. 1212 ya da 1219 yılında Şiraz'da doğan şair uzun bir ömür sürmüş 1292 yılında hayattan ayrılmış.

Sadi, "Pervanenin Mumla Konuşması"nın da yer aldığı Bostan'ı, 1257 yılının 12 Ekim'inden 20 Aralık'ına kadar iki bayram arasında yazmış. Farsça söyleyişiyle 'Bûsitan', kokulu yer, çiçek bahçesi demek.

Şah Çerag Türbesi

Şah Çerag türbesini ışıklı bir meydana çıkınca görmüştük. Etrafımızı kuşatan aydınlık, meydandaki lambalardan çok Şah Çerag'ın çinilerle kaplı türbesindeki yansılardan geliyordu.

Girişte önümüzü kestiler. İçeriye çantayla girmek, fotoğraf makinesi kamera sokmak yasaktı.

Şah Çerag Türbesi, İmam Rıza'nın kardeşi Seyid Mir Ahmed'in mezarı. Hemen girişte küçük ayna parçalarıyla bezenmiş kubbenin altında yatıyor Mir Ahmed. 835 yılında ölmüş. Ya da öldürülmüş. Onun bu hayattan ayrılma hikâyesi de abisi İmam Rıza'ninki kadar karışık.

Şialar için önemli bir ziyaret yeri burası. Meşhed'deki türbe de tam bir hac merkezi ve ikisinin de süslemeleri, aynalı bezemeleri aynı elden çıkma ikisi de aydınlık, yansımalarla dolu mekânlar. Binanın içi, kubbeler, kemerler, duvarlar silme ayna kaplı. Her biri küçük geometrik şekiller halinde kesilmiş aynalar, dizilişleri nedeniyle ışığı kırarak dört yana yansıtıyor.

Kerim Han'ın masal kalesi

Bu şehrin orta yerindeki en ilginç yapı Kerim Han'ın adıyla anılan kale. Kerim Han'ın çatışmalarla geçen saltanatında başkent Tahran ile Şiraz arasında gidip gelmiş. Kerim Han 1758'de başkenti Şiraz'dan Tahran'a taşımış ve bir saray yaptırmaya başlamış. Gel gör ki düşmanları aman vermeyince yine Şiraz'a dönmeye mecbur kalmış. Bu kaleyi yaptırarak içinde yaşamış.

Yüksek tuğla duvarları ve dört köşesindeki silindirik kuleleriyle tipik bir masal kalesi burası. Dört yanından vızır vızır arabalar, belediye otobüsleri, motosikletler geçerse eğer bu Kale'yi alıp çocukluk düşlerimin en uygun köşesine yerleştirebilirim. Belki Kerim Han Zand'ın da çocukluk düşlerinden çıkagelmiştir. ■

⚡ Egeskov Kalesi, Odense

PERİ MASALLARININ BAŞKENTİ ODENSE ve 'Çocuk odalarının Shakespeare'i H.C. Andersen

YAZI
ARZU ÇAKIR MORİN

Andersen'in doğduğu 1805 yılında Odense, derin bir yoksulluk içinde.
Andersen, en iyi bilinen peri masallarının çoğunu bu dönemde,
Danimarka tarihinin en kötü yıllarında yazmış.

Işıkları azaltın, bir fincan sıcak çikolata ya da çay alın, battaniyeye sarılın, mümkünse ateşin başına geçin... Hazır mısınız? Size peri masallarının başkenti ve 'Çocuk odalarının Shakespeare'i Hans Christian Andersen'in masalını anlatacağım. Bu masal, Andersen'in hepimizin çocukluk hayallerine dokunan gücüyle anlatılmasa da, bir gezginin düşlerini yansıtan bir İskandinav peri masalı olacak...

Bir varmış bir yokmuş... Evvel zaman içinde, adını tanrılardan alan Odense kentinde, yoksul mu yoksul bir evde, Hans Christian Andersen (1805-1875) adında bir çocuk doğmuş... Ancak o zamanlar, Hans Christian'ın dünyanın en büyük masalcısı olacağını ne ayakkabıcı babası, ne de çamaşırcı annesi biliyormuş. Önce kentten aldığı ilhamla, dünyanın tüm çocuk odalarına girmeyi başarmış. Ardından doğduğu

kenti, kendi masal dünyasıyla süslemiş. Andersen'in masal kahramanları bugün, Odense kentinin en sevilen sakinleri...

Funen adası üzerinde kurulu, Danimarka'nın 3'üncü büyük kenti, 200 bin nüfuslu Odense, kentten ziyade "küçük bir kasaba". Efsaneye göre, bu Viking dönemi kasabası, İskandinav mitolojisinde "bilgelik, savaş, şiir ve büyü" tanrısı Odin'in eviydi. Şehrin nehirleri, onu kıydan gelen istilacılardan korumak için surlarla çevriliydi. Saint Alba Kilisesi'nde 11. yüzyılda, adamlarıyla öldürülen Danimarka'nın "son Viking'i" Knut IV'ün mezarı, kent kalıntıları ve masal kültürü, hâlâ bu şehrin ruhunu oluşturuyor.

Ateşin yanında yüksek sesle okunan peri masalları geleneği 1830'larda Danimarka'da ortaya çıkıyor. Andersen'in doğduğu 1805 yılında

Odense, derin bir yoksulluk içinde. Andersen, en iyi bilinen peri masallarının çoğunu bu dönemde, Danimarka tarihinin en kötü yıllarında yazmış.

Masalsı küçük evler, zorlu soğuk havası, masallara ev sahipliği yapan sokaklar ve kasabada her yerde dolaşan Andersen'in ruhu... Kentte dolaştıkça, neden Andersen'in bunca güzel masal yarattığını biraz olsun anlıyorsunuz. Arnaut kaldırımlarını arşınladığınız tarihi kent merkezinde, *Kibritçi Kız*'ın, *Kuşun Askeri*'nin, *Parmak Çocuk*'un, *Deniz Kızı*'nın, *Çirkin Ördek Yavrusu*'nun bronz heykelleriyle karşılaşıyorsunuz. Dar arnavut kaldırımlı sokaklar boyunca düzenli yerleştirilmiş, boyumuzu biraz geçen renkli ahşap evleriyle, bir "oyuncak bebek" köyünü andırıyor. Renkli evlerin arasında dolaşırken, çocukluğumun en güzel masallarının içinde dolaşıyorum

⤴ Saint-Knud Katedrali

⤴ Hans Christian Andersen'in evi

sanki... En çok etkilendiğim *Kibritçi Kız* masalının talihsiz kahramanı küçük kızı düşündüğümde, yüreğim hâlâ çocukluğumdaki kadar burkuluyor.

Andersen, 14 yaşında hayallerinin peşinden gitmek için Sarı Ev'den ayrılıyor ve Koppenag'a gidiyor. Ardından da, ünlü uzun şapkası ve pelerini ile dünyayı dolaşıyor. Hem de kendi çağdaşlarından farklı olarak İtalya, Türkiye ve Fas gibi ülkelere de giderek, masallarına yeni dokunuşlar ekliyor. Uzun seyahat pelerini ve silindir şapkasıyla Radisson Blu otelinin girişini süsleyen heykeli, onun seyyah yanını vurguluyor. Gezi notlarında, "*Yaşamak, seyahat etmektir*" diyor. Sanırım bu konuda hemfikiriz!

Andersen'in doğduğu ev ile 2-14 yaşları arasında yaşadığı Munkemøllestræde'deki sarı ev, bugün de ziyaret edilebiliyor. Tek odalı sarı evde, Andersen'in, masallarını kurguladığı penceresi çarpıyor gözüme... Büyük zorluklardan yarattığı güzelim masallarına bir kez daha hayran oluyorum. Yaşadığı dönemde olduğu gibi, bugün de tüm dünyada her bireyin çocuk kalbine yerleşen bu muhteşem öyküleri yazmak için yoksulluğa, soğuğa, açlığa karşı verdiği savaşı görüyorum. Ve daha da önemlisi, *Kibritçi Kız* gibi, çaktığı her kibrit çöpünde, yani yazdığı her öyküde masallara sığındığını hissediyorum.

En ünlü hikâyeleri *Küçük Deniz Kızı*, *Kurşun Asker*, *Parmak Çocuk*, *Kral Çıplak* ve *Çirkin Ördek Yavrusu*, Andersen'in aynı adlı eserinden Disney'in uyarladığı *Karlar Kraliçesi*, tüm çocukların kalbinde yer ediyor.

Peri masallarının başkenti

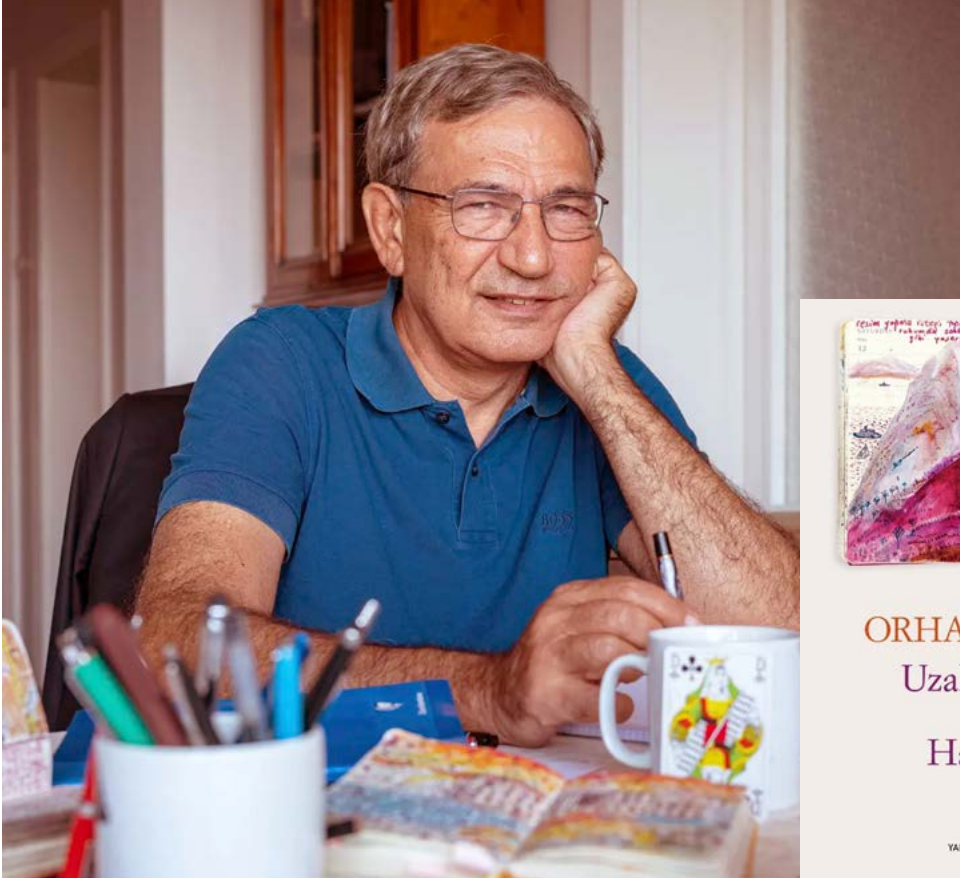
Kasabanın en önemli yapısı **Andersen Müzesi**. Tamamen Hans Christian Andersen'in hikâyelerine adanmış, sergilere ev sahipliği yapan, masalsı bahçelerle çevrili yepyeni bir müze. Amaçları Odense'yi peri masallarının başkenti yapmak. Haziran 2021'de kapılarını açan yeni Müze Japon mimar Kengo Kuma tarafından tasarlanmış. Ziyaretçiyi masal kahramanları, buğulu ormanlar, metalik çiçekler ve silüetler ile dolu büyümlü bir evrene dalmaya davet eden bir müze. Kuma'nın da Andersen'in masal kahramanlarıyla büyüdüğünü hemen anlıyorsunuz.

Sarı evden nehre kadar, Andersen'in hayatını canlandıran Arnavut kaldırımlı sokaklarda yürüyün. Odense Nehri kıyısındaki Andersen heykeli ile başlayan yolda, göl üzerinde kağıttan bir tekne, gökkuşağı renginde kelebekler, yaban kuşları, çoban, baca temizleyicisi gibi yazarın masal kahramanlarını betimleyen heykellerle devam eden ve *Küçük Deniz Kızı* ile biten masal yolunu yürüyün...

Ama daha eskilerde, Viking tarihine uzanan pek çok yapıt da Odense'nin ruhunun bir parçası... Kelimenin tam anlamıyla masal bahçesi olan **Eventyrhaven**'ı keşfedin. Şehre hakim olan 20 katlı kahverengi kulenin olduğu kırmızı tuğlalı gotik **Saint-Knud Katedrali**'ni; bir peri masalından çıkmışçasına göz kamaştıran **Egeskov Kalesi**'ni; Odense'nin Latin Mahallesi'nde büyük bir tekstil kompleksiyken, şimdi ticari ve kültürel bir merkeze dönüştürülen **Brandts Klaedefabrik**'i; popüler ve turistik Odense hayvanat bahçesini; Danimarka kültürünün bir diğer sembolü Odense doğumlu besteci **Carl Nielsen**'in müzesini; çalışmaları dünyaca bilinen Danimarka'nın en ünlü heykeltıraşı **Jens Galschiøt**'a ait Galeriyi de keşfedin.

O küçük sarı evin umutsuz penceresinden hayaller kuran küçük çocuk, ardında 160'tan fazla masal, 6 roman, 30 oyun, 3 şiir koleksiyonu, 4 bin 500 sayfa günlük ve 7 seyahatname bırakarak bu dünyaya veda etti. Bugün onunla yalnızca Odense kenti değil, tüm Danimarka gurur duyuyor.

Benim size anlattığım mütevazı hikâye ise; dün ile bugün, acı ve mutluluk, Odense ile Kopenhag, kurgu ile gerçek arasında gidip gelen, masalın büyümlü ev sahipliği yapan Odense'nin ve Andersen'in hikâyelerinin yalnızca küçük bir kesiti idi... Ne dersiniz, görmeye değer değil mi? ■

Günce ya da Günlük YAZARIN SIRLARI

YAZI
ASUMAN KAFAOĞLU BÜKE

Orhan Pamuk'un bol çizimli günceleri yayımlanınca, edebi bir tür olarak günce yeniden gündemimize girdi. Günce, yazarın etkinliklerini, düşünceleri ve duygularını düzenli olarak tuttuğu otobiyografik bir yazı türüdür. Ergenlik yaşlarında anahtarlı kilidiyle kişinin en karanlık sırlarını tutma sözü veren hatıra defterlerine çoğumuz içimizi dökmüşüzdür; ben uydurma bir alfabe yaratmıştım, şimdi o alfabeyi çözmem, neler yazdığımı okuyabilmem mümkün değil ama o günlerde, günbegün yazmanın beni rahatlattığını hatırlıyorum.

Aslında acımasızca hızla akan zamanı bir şekilde kontrol altına alma arzumuzdan oluşur günlük tutmak. Düşünceler, rüyalar, hayaller, deneyimler sözcüklere döküldükçe anlam kazanır, neredeyse somutlaşırlar. Ve en önemlisi, bilmek isteriz geride nelerin iz bıraktığını, nelerin silinip gittiğini, günün ardından nelerin hatırlanmaya ve kaydetmeye değer olduğunu.

Nurullah Ataç çok sevdiğim "günce" sözcüğünü dilimize yerleştirdi ama bugün "günlük" daha yaygınlıkla kullanılıyor; iki sözcük arasında fark var mı diye düşünersek, sanki günce yaşanmışlığın hesabını yapan, daha felsefi bir gözle yaşanmışlığa bakan bir anlam taşıyor. Günlük ise daha genel anlamda kullanılıyor sanırım.

Günlükler çok çeşitli türde olabilir. Örneğin John Steinbeck'in gazete makalesi olarak savaş yıllarında tuttuğu günlükleri, Avrupa'daki savaşın gidişatını günbegün Amerikalı okurlara iletliyordu. Gemi kaptanlarının seyir günlükleri ve seyahatnameler de bir çeşit tarihin, değişen zamanın ve mekânın kayda geçmesidir. Bazı aileler yeni doğmuş bebeklerinin gelişimini takip ettikleri günlük tutarlar. Bütün bunlar arasında hiç kuşkusuz en ilgi çeken, yazarların günlükleri olur, edebiyat ve felsefe metni olarak okunurlar.

Bireyin Önemi

Bir edebiyat türü olarak günlüklerin gelişmesi bireyin öne çıktığı Rönesans'ta başladı. Özgürlük ve her insanın benzersiz oluşu, yeni çağın başlarında önemle vurgulanıyordu. Bireyin toplum içinde yeri, itirafı, deneyimleri de böylece önem kazandı. Günlükler ayrıca toplumsal ve siyasi tarihin kaydı olarak da etkin rol oynamaya başladı tarih yazımında. Bilinen ilk örneklerden biri Fransız bir rahip tarafından 1400'lü yıllarda yazılan *Journal d'un bourgeois de Paris*, hem dönem hakkında hem de toplum içinde bireyin hayatı hakkında bilgi vermesi açısından eşsiz bir değere sahiptir.

Erken dönem günlüklerin büyük bir kısmı seyahatnameler ve seyir defterlerinden oluşur. Bugün anladığımız anlamda hatıra defterleri ise 19. Yüzyılın başlarında yazarlar tarafından kaleme alınmaya başlandı ve hemen okur tarafından ilgiyle

karşılandı. Sir Walter Scott, Goethe, Schiller, Coleridge gibi yazarlar mahrem yaşamlarını açık sözlülükle sergileyen günlüklerle okur karşısına çıkınca, sadece yazarların gündelik hayatları hakkında bilgi değil, yaratı sürecine de tanıklık etmiş oldu okur. Yazar nelerden etkilendi, eserini yazarken neler yaşadı, kimlerden beslendi gibi bilgilerle doluydu günlükler. Ayrıca romanların, piyeslerin, alt yapısını, sezgilerini ve ön düşüncelerini de bulmak mümkündü günlüklerde. Üstelik sadece edebi konular işlenmiyordu günlüklerde, dedikodular, hatta düşmanlık besledikleri meslektaşları hakkında düşünceler de yer alıyordu.

1890'larda başlayan ve 20. Yüzyılda süren edebi günlük geleneğinin en bilinen örneklerini André Gide ve Virginia Woolf yazdı.

Bu örneklerin düşünsel boyutu kadar duygu aktarımları da önemlidir; en gizli duygular, cinsel arzular, aile fertlerine yönelik öfke birikimlerinin yer aldığı içtenlikle yazılmış, kişinin değişen ruh hallerini ortaya koyan metinlerdir bunlar.

"Günlük" anı kitaplarından farklıdır çünkü günlükte duygu ve düşünceler şimdiki zamanda aktarılır oysa anı formunda yazılmış bir metin geriye dönük olarak belleği kullanır ve bu yüzden daha öznel bir yapıya sahiptir. Ayrıca "anı" kişisel olmak zorunda değildir, bir başkasının anılarını kâğıda dökebilir yazar. Günlük ise daha özeldir, sadece günlük tutan yazar belli bir üne sahipse, bir gün mutlaka yazdıklarının okunacağı bilincindedir. Edebi günlüklerin belki en önemli farkı budur, geniş bir okur kitlesine sahip bir yazar için asla tam bir sığınma yeri olamaz artık yazı; okur bir şekilde girmiştir metne ve yazarın hayalgücüne.

Paul Klee

Günlük dendiğinde büyük bir ilgiyle okuduğum ve çok beğendiğim Paul Klee'nin günlüklerine de değinmek istiyorum. Paul Klee genç yaşlarda günlük tutmaya başlamış ve ilerleyen yıllara çocukluğuyla ilgili hatırladığı anıları günlüğün başına eklemiş. Defterler dolusu günlükler, sanatçının gelişimini ve 20. Yüzyıl sanatının dönüm noktalarını anlamak için çok faydalı bilgilerle dolu. Bu günlüklerde ünlü sanatçının kullandığı dilin yalansız ve dolaysız oluşu okuru çok etkiliyor, en hain çocukluk anılarıyla başlayan günlükler bir bakıma okuru da dürüst anlatıya alıştıyor.

Paul Klee Gestalt kuramı üzerine düşünmüş, bunu eserlerinde yansıtmış bir sanatçı. Gestalt kuramına göre, herhangi bir şeyin bütünsel özellikleri, bütünü oluşturan parçaların ayrışımından daha fazladır. Başka bir deyişle, bütün dediğimiz şey, parçaların toplamından öte bir şeydir. İnsan zihni deneyimlerini bütün olarak algılayarak yaşar. Buna en iyi örnek sinemadır. İnsan gözü aslında duran resimlerin birbiri ardına gösterilmesinden kaynaklanan bir hareket görür ama bu sadece bir yanılsamadır. Hatta insan zihninin bir özelliğidir, doğal biçimde tek tek algıladığı şeyleri birbirine bağlar, sinir sistemindeki örgütlenme bunu gerektirir.

Orhan Pamuk'un günlükleri

Günlük okurken de zihnimiz Gestalt kuramına uygun şekilde işler: parçalar halinde gördüğümüz günleri bir akış içinde algılamaya başlarız. Resim, müzik, sözcükler parçalar halinde önümüze geldiğinde de onları bir bütün olarak algılama yetisine sahibiz. Bir çeşit eşzamanlılık, eş anlamlılık yaratır. Bunun en iyi örneklerinden birini Orhan Pamuk'un yeni yayımlanan günlüklerinde gördük. Resimler sözcükleri anlatmak için yapılmamışlardı ne de sözcükler resimleri tamamlama görevini üstlenmişti ama resim ile sözcükleri bir arada kavramak yeni bir anlam kazandırıyordu algımıza.

Uzak Dağlar ve Hatıralar'ı atlayarak ama bazı resimlere uzun uzadıya bakarak okudum. Zaten baştan sona bir oturuşta okunmak üzere derlenmiş bir kitap değil, bu yüzden ilk başta ilgimi çekecek bölümleri arayıp buldum. Pamuk'un en sevdiğim romanlarından biri olan *Kafamda Bir Tuhaflık*'ın yazılış zamanında tuttuğu günlük sayfalarına baktım. Mevlut'un yaratılış hikâyesi, gecekondu hayatı, sokak satıcılığı ve aşk... bunları yazarken / hayal ederken mutlu ve neşeli girişler yapmış olması mutlaka romanın dilini, yarattığı havayı etkilemiş olmalı diye düşündüm. İroni dolu, sevimli bir kahramandı Mevlut, hatta belki Pamuk'un en sevimli kahramanıydı. O romanın yazılış sürecinde mutlu günler yaşamış olması, Akdeniz'de yüzerken kendini özgür hissetmesi gibi ince detayları romanın özünde bir yerlere yansıdığını hissettim. "Sabah yüzdük," "yemek yedik," "Mevlut'u düşündüm" gibi hafif girişler, yazarın hayatın hafifliğinden zevk alan yanını ve yaratıcılığını etkilemiş olmalı düşüncesine kapıldım.

"Hatıra defterlerimi arada bir karıştırmaktan, boş sayfalara yazıp çizmekten hoşlanıyorum. Burası bana ait bir dünya. Gizli olduğu için değil, burada en özgür olduğum, bu duyguyla yazı ve resmi birleştirdiğim için" diye açıklıyor kâğıt üzerinde bulduğu özgürlüğü. Aslında yazma dışında her şeyin onu tükettiğini de görüyoruz. O dönemde kurmaya çalıştığı *Masumiyet Müzesi*'nin ona dert olduğunu, sık sık şikâyet etmesinden anlıyoruz. Belki yazar olarak hep kendi başına üretmeye alışmış olması yüzünden diğer insanlarla birlikte bir şey üretmeyi bilmiyor. Ortak üretimin onu zorladığını, bunun dışında başka bir şeyden şikâyet etmediğini görüyoruz. "Aşırı mutsuz oldum" (s. 52) "Müze beni çok yordu, mutsuz etti" (s. 62) gibi yaptığı girişlerin hepsi müze ile ilgili. Yazarken takıldığı tikanıklıkları onu mutsuz etmiyor, çizirken ise yeniden adeta çocuklaşıyor.

Görsel Anlatı

Geçtiğimiz sene pandeminin evden çıkmayı olanaksız hale getirdiği günlerde, bir arkadaşımın kızı online sulu boyu dersleri vermeye başladı. Hayatımda elime hiç fırça almamış olmama rağmen derslere katıldım ve fark ettim ki resim yapmak, ressam olmak gibi niyetim olmasa da, çizmek ve özellikle boyamaktan çok zevk alabiliyor insan. Kendimi resim dünyasına girmiş gibi değil, resmi kendi dünyama dahil etmişim bir bakıma. Yani, sevdiğim şiirlerde kullanılan görsel imgeleri canlandırmak hoşuma gidiyordu. Verlaine, Baudelaire ya da sevdiğim haiku'lar ve onları yazdığım kâğıtların üstü en uygun yerdı boyamak için.

Aslında Orhan Pamuk'un resme yeteneği olmadığını (!) *Veba Geceleri* romanının kapağındaki çizimden anlamıştık ama o ısrarla çizmeye, kendini görsel yollarla ifade etme çabasını sürdürdü. Kendi resimle ilişkimden yola çıkarak benzer bir şeyi denediğini söyleyebilirim. Pamuk ressam olmak için resim yapmıyor, ifade gücünün bir boyutu olarak yapıyor o resimleri. Sanat tarihine bir giriş değil hiç kuşkusuz, sanatı kendi dünyasına sokma çabası; böylece anlatı dünyası genişliyor, zenginleşiyor. Bu günlüğü de aklımızın bir köşesinde bu düşüncüyü tutarak okumalıyız: resimlerin değeri ya da anlatının derinliği gibi beklentiler olmadan, bizi romanlarının mutfağına soktuğu bilinciyle okunacak / bakılacak bir metin. ■

New York'u Yürürken MAIRA KALMAN

YAZI
ELİF KEY

Maira Kalman, gerçek bir New York aşığı. Neredeyse tüm figürlerini, kitaplarına konu ettiği tüm insanları New York'un sokaklarında, parklarında dolaşan, alışveriş yapan, çiçeklere bakan, müzelerinde gezen insanlarından ödünç alır.

3 O'dan fazla kitabı olmak, yaratıcılığının her köşesini her damlasını bir şekilde değerlendirmek nasıl bir duygu acaba? 74 yaşında ve hâlâ gençliğindeki kadar üretici olabilmek, dinlenmeden çalışmak asıl nasıl geliyordur insanın kendi ruhuna? Okuyucuları, illüstrasyonlarının şahaneliğine doyamayan takipçileri için sonsuz bir okyanus olan sanatçı ve yazar Maira Kalman'ın New York'ta son kitabı *'Women holding things'* için saçlarımın gözlerimi kapadığı, fırtınalı bir günde serginin yer aldığı galeriye doğru gidiyorum. Mütevazı

bir binanın, sadece yük taşımak için kullanılan asansöründe birbirini tanımayan beş kişi yukarı çıkıyoruz. Bir de asansör görevlisi var. Çünkü asansörü kullanmak için başka bir dünyanın insanı olmak, hayatta başka yüklerin altına girmiş olmak gerekiyor gibi.

Duvarları bembeyaz boyalı sergide bir avuç eser ve kenarda da Maira Kalman'ın kitabı duruyor, herkes sessiz sessiz kikiyor. Çünkü Kalman hem çok keskin bir gözlemci, hem de fırlama denilebilecek

kadar tatlı fikirlerini en naif şekliyle illüstrasyonlara çeviriyor.

New York'ta yaşayan sanatçı ve yazar Maira Kalman, deneyimlerini anlatırken genelde ve neredeyse her zaman sınırlarını zorlar. Anlatırken neredeyse her zaman uç noktalara gider. Öyle ki karşınızda Maira Kalman imzalı bir çizim duruyorsa bu hem komik hem acıklı hem umutlu hem mutsuz hem üzgün hem de mutlu olabilir. Çünkü Maira Kalman trajedi ve güzelliğin birdenbire

❧ Makas Tutan Kadın

❧ Kalçasını Tutan Kadın

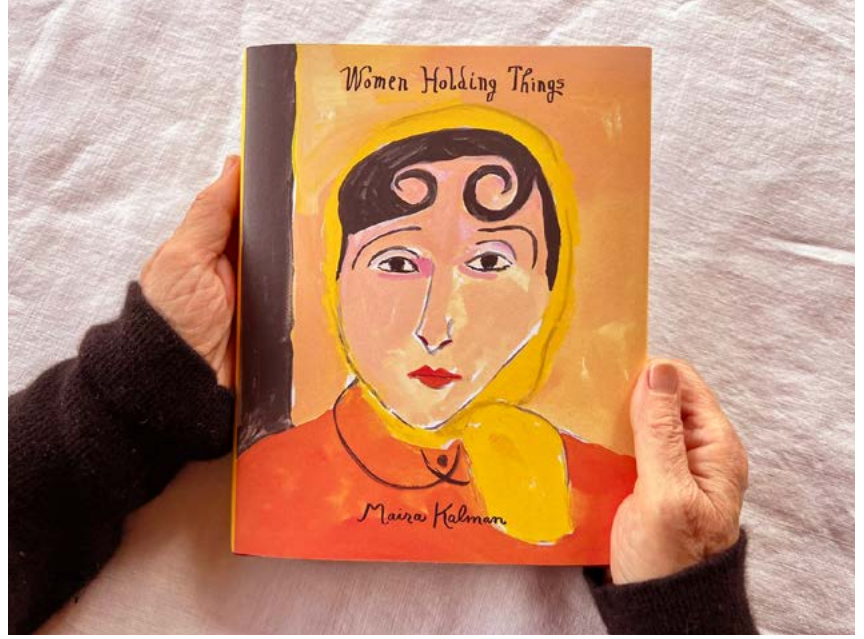

❖ Kin Tutan Kadınlar

ortaya çıkabileceğine ve yan yana durabileceğine inanır ve hep yürür. Bildiğimiz anlamda yürür. Uzun yürüyüşler pratiğine paralel olarak Kalman temizlik yapmak ve hayatın harekete geçiricileri olarak gördüğü ölüm ilanlarını okumak gibi görünüşte sıradan faaliyetlere kendini kaptırmak için de zaman ayırır. Ona göre, her hareket, kaosun ortasında netlik bulmanın bir yoludur.

Buraya bir Nilgün Marmara durağı koymak isterim. Zira yürümek ve gözlemekle ilgili en güzel cümleler de onun imzasını taşır. 'Hep yürüyen biri olmak istenmez, yürümek sürekli izlenimdir, duraklamak ve düşünceyi beklemektir yolun varlık kanıtı' der. Marmara da Kalman gibidir, ve beklemeyi, bakmayı bir tür kıvranmak olarak tarif eder. Marmara, '... görülenler, görülemeyenler, yaşadıklarını sananlar, hiç yaşamayacaklarını sezenler, ışıklı hayatlar, karanlıklara gizlenenler, seçmeler, vazgeçmeler, değişimler, tanrılar, tanrısızlar, yakaranlar, yeni canlar yaratmak için çırpınanlar, yarattıktan sonra pişmanlıkla yananlar, bu olayı unutmuş olanlar, kendilerini bile sürüklemeye gücünden yoksun insana dönüşebilecekleri daha tohumken yokedenler, çılgınca arzulayanlar, arzularını gizleme zorunluluğu duyanlar, taşıdıkları gizli güçten habersiz olanlar, en yüce sevgileri düşleyenler, sevgi sözcüğünü silenler, yine yazanlar, yazgı diye ölümü bekleyenler, yaşamlarının son bulacağına başkaldıranlar,

❖ Maria Kalman'ın son kitabı Women Holding Things (Bir Şeyler Tutan Kadınlar)

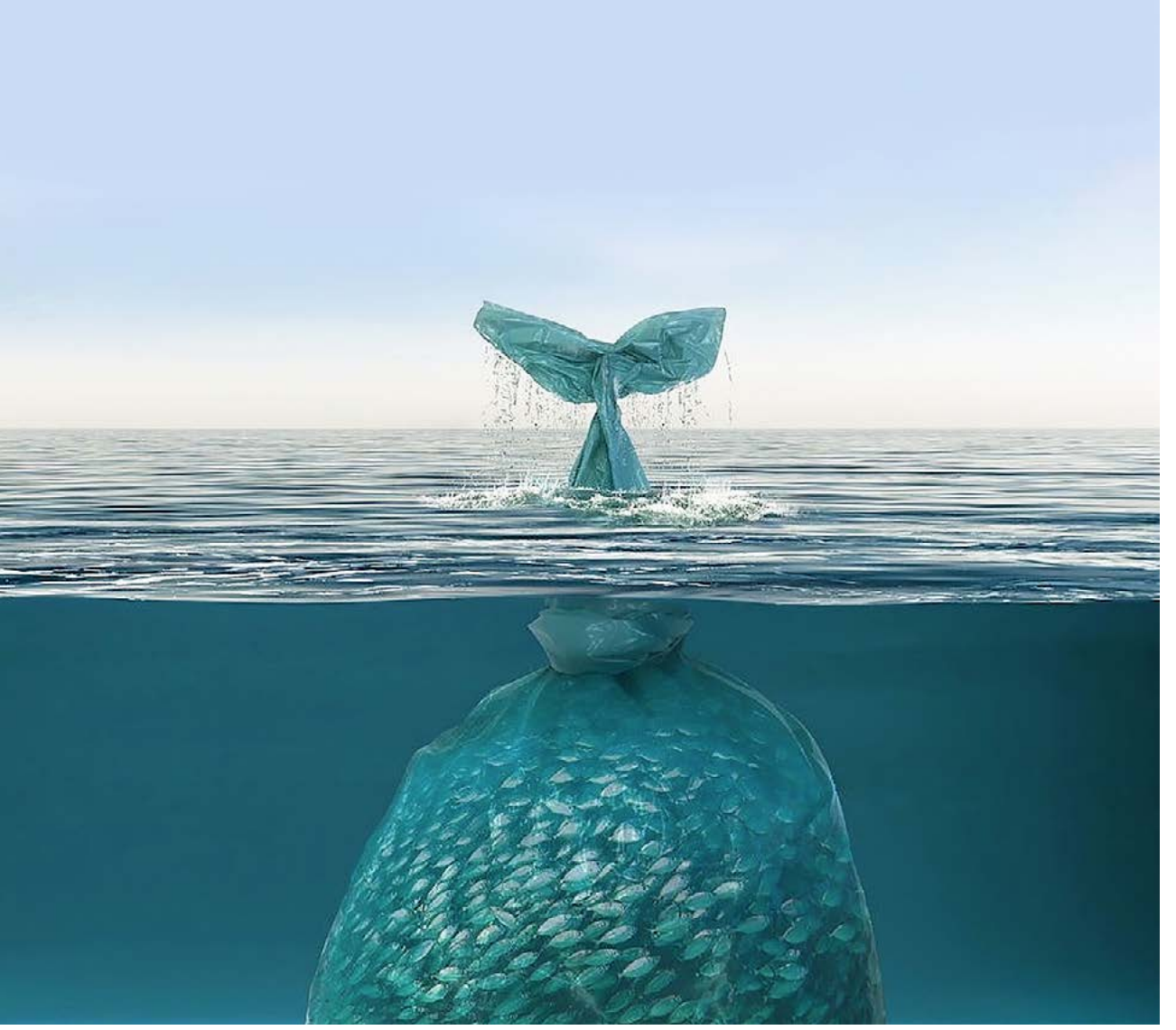
elleri ve gözleri göğe çevrili o en büyüğün ellerini tutacağını ve göz kapaklarını okşayacağını umanlar - üzerine, üzerinde sonsuz düşün gidiş gelişleriyle kıvranabilirim' diye yazar.

Kalman'ın daha yüksek bir duyarlılığa açılan bir kapı olarak yürüme ve hareket etme eğilimi, birçok büyük yaratıcının ortak noktasıdır. Charles Dickens ve Victor Hugo da fikir aşamasında hevesli yürüyüşçülerdi. Mark Twain dikte yaparken çılgınca vota atardı, Mozart bir vagonun arkasında seyahat ederdi, kimi yaratıcılar at sırtında dolaşır, kimisi trenle seyahat ederken matematik formüllerine bir açıklama getirirlerdi. Kalman, 'Kadınların tuttuğu şeyler' (Women holding things) kitabını hazırlarken dünya karantina altındaydı ve seyahat edemiyordu, her zaman can damarı olan müzeler de gidemiyordu. Ama bunu önemsemez ve kendi kendine şöyle der: 'Bana iki ya da üç yıl yetebilecek kadar müze ziyaretleri hafıza bankam var. Böylece kısıtlama ne olursa olsun, yaratıcılığım kısıtlanmayacak.' Kalman, gerçek bir New York aşığı. Neredeyse tüm figürlerini, kitaplarına konu ettiği tüm insanları New York'un sokaklarında, parklarında dolaşan, alışveriş yapan, çiçeklere bakan, müzelerinde gezen insanlarından ödünç alır. Ve onları bir kağıda aktarana kadar da bir yerlere bırakmaz! Kalman'a göre, New York kendileri olmaya ve her neyden kaçtıysa ondan uzaklaşmaya gelen tüm delilerin bitmeyen enerjisine sahiptir. Ama bunu kötü veya olumsuz

bir şekilde anlatmaz, New York sadece yürüyen bir şehirdir. Herkes sürekli yürür, koşar, sallanır, bütün yörüngeler çok yoğun ve çok güzeldir. Kalman, 'Şehrin mimarisi ve Central Park'ta kahve ve yürüyüş duraklarının varlığı ile birleştiğinde, işte bu enerjiye doyum olmuyor.' diye anlatır.

Bugüne kadar 30'dan fazla kitap hazırlamış olan Kalman'ın bu en son kitabı olan 'Women Holding Things'de kadınlara ve renkli bir karakter kadrosuna sahip. Kalman kadınların bazen duygusal şeyleri de tuttuğunu gösterirken, bazen de bir şapka, bir nar, bir kitap, bir ruj, dev bir fiyonk tutarken soyuttan somuta geçiyor çizimleriyle. Hayallerden ve hayal kırıklıklarından, keder ve pişmanlığa, sevinç ve aşka dair her türlü duyguyu taşıyan kadınlardan bahsediyor. Bazen de mahrem anekdotlar, hatıralar ve esprili düşünceler eşliğinde sıradan ve bazen de ünlü insanların hayatlarını tasvir ediyor. Louise Bourgeois, Gertrude Stein, Edith Virginia Woolf, Rainer Maria Rilke, Anton Çehov'u da kitabına konuk sanatçı olarak kabul ediyor. Kalman şunu soruyor:

"Kadınların elinde ne var? Ev ve aile. Ve çocuklar ve yiyecek. Dostluklar. İş. Dünyanın işi. Ve insanların işi. İnsan olmak. Anılar. Ve sıkıntılar. Ve acılar ve zaferler. Ve aşk." Her hikâyenin sonunda elimizde birkaç zafer, biraz acı, biraz keder ve aşk kalıyor. Kalman doğru söylüyor. İnsan yürürken birçok şeyin cevabını buluyor. ■

PLASTİĞE BOĞULAN DÜNYA

YAZI
DENİZ DOĞALI

Tam da plastikler hakkında detaylı istatistiklerin yayınlandığı dönemde ortaya çıktı mikroplastikler. Böylece plastik kirliliği ile ilgili var olan bilgilerimizin ne kadar yetersiz olduğunu anladık. Şimdilerde mikroplastiklerle ilgili araştırmalar hız kazandı. Bilim insanları her yerde mikroplastiğe rastlıyorlar. Kutuplarda, okyanuslarda, tüm kara parçalarında, yağın yağmurda, temiz dağ havasında, hatta insan vücudunda bile mikroplastikler bulundu. Ne yapacağız diye tartışırken, bu kez Nanoplastikler ortaya çıktı. Plastik krizi on yıl önce düşündüğümüzden çok daha karmaşık ve büyük bir krizmiş meğer.

Her şeyin bu kadar kısa bir sürede yaşanabilmiş olması şaşırtıcı. 70 yıl diyor uzmanlar. O kadar sürmüş. 4.5 milyar yaşındaki dünyayı sadece 70 yılda plastik çöplüğüne çevirmeyi başarmışız. Dünya tarihiyle karşılaştırıldığında 70 yıl dediğimiz zaman dilimi sadece bir “göz açıp kapama süresi”.

Statista verilerine göre 1950 yılında dünya plastik üretimi 1.5 milyon tondur. 1989 yılında 100 milyon tona ulaştı. 100 milyon tona ulaşması 29 yıl sürdü. 200 milyon tona ulaşması ise sadece 13 yıl sürdü. (2002) 11 yıl sonra 300 milyon ton oldu. (2013) Bugün, aradan 9 yıl geçtikten sonra, dünyanın yıllık plastik üretimi 400 milyon tona ulaştı. 70 yılda plastik üretimi yaklaşık 260 kat artmış. Olur şey değil. 2015 yılında Jenna Jambeck’in çığır açan plastik araştırmasında yılda 8 milyon ton plastiğin denizlere döküldüğü ortaya çıktı. Uzmanlar bunun ne kadar vahim olduğunu şöyle anlatıyorlardı:

“Bir kumsalda olduğunuzu hayal edin. Sonra plastik çöplerle dolu bir kamyon geliyor ve çöplerin tümünü denize boşaltıyor. Tam bir dakika sonra ikinci çöp kamyonu geliyor. O da plastik çöpleri denize boşaltıyor. Saatte 60, günde 1440 ve yılda yarım milyon kamyon plastik. İşte okyanuslarda her yıl yarattığımız kirlilik bu.”

Dünya Doğayı Koruma Vakfı’nın (WWF) son raporuna göre, dünyada sucul ekosistemlere giren plastik miktarı 19-23 milyon tona ulaşmış durumda. Peki son 70 yılda dünyada üretilen toplam plastik miktarı ne? Hesaplamışlar: 8 milyar ton. Dünya nüfusu bugün yaklaşık 7.7 milyar. 70 yılın sonunda dünyada kişi başına yaklaşık 1 ton plastik var. Göteborg Üniversitesi’nden Bethanie Carney Almroth şöyle diyor:

“Dünyadaki toplam plastik kütlesi artık tüm yaşayan memelilerin toplam kütlesini aşmış durumda.”

Birleşmiş Milletler’in son raporunda da ilginç bilgiler var: “Her dakika bir milyon plastik şişe satılıyor. Her yıl ‘beş trilyon’ plastik poşet kullanılıyor.” Fakat tuhaf olan, her yıl üretilen plastiklerin yaklaşık yüzde 40’ının tek kullanımlık plastikler olması. Bu tek kullanımlık plastiklerin kullanım süresi de hesaplanmış: 12 dakika. Bu ne anlama geliyor? 500 yıl boyunca, belki daha fazla, doğada yok olmayacak bir şeyi onu sadece 12

dakika kullanmak için üretiyoruz. Bu nasıl bir mantık?

UNEP’in bize sorduğu soru

UNEP’in (Birleşmiş Milletler Çevre Programı) plastik konusundaki web sayfasına bakıyorum. Çok iyi hazırlanmış bir sayfa. Hemen sayfanın başında şöyle bir soru var: “*Okyanusun en derin noktası olan Mariana Çukuru ile dünyanın en yüksek dağ zirvesi olan Everest Dağı’nın ortak noktası nedir?*”

Sözü edilen yerler gezegenimizin en uzak, en erişilmez noktaları. Everest zirvesi yaklaşık 8 bin 800 metre yüksekte. Mariana çukurunun derinliği 11 bin metre. Web sitesinde biraz aşağıya doğru inince sorunun yanıtını görüyorum. Her ikisinin ortak noktası: Plastik! Oralara kadar ulaşmış plastik kirliliği.

Okyanuslardaki çöp adaları

Bugün dünyadaki 5 okyanusun beşinde de plastik kirliliği var. Tümünde plastikler, okyanus akıntıları nedeniyle belli noktalarda toplanmaya başlamış. Çöplerin biriktiği yüzlerce kilometrelik alanlar, çöp adaları oluşmuş durumda. Bu alanlardan ilki, 1997 yılında kaptan Charles J. Moore tarafından keşfedildi. Moore, bir yelken yarışına katıldıktan sonra evine dönerken kendini birden plastik çöplerin içinde bulmuş. O yıllarda verdiği demeçte yaşadığı şaşkınlığı şöyle anlatıyordu Moore:

“Nereye baksanız, her yerde plastik döküntüler yüzüyordu: şişeler, şişe kapakları, ambalajlar, parçalar.”

Moore’un keşfettiği yere bugün “Büyük Okyanus Çöp Alanı” adı veriliyor. Burası dünya okyanuslarındaki en büyük çöp alanı. Moor’un keşfi dünya medyasında geniş yer aldı. Hepimiz haberleri okuyunca şaşırdık. Korkunç bir şeydi. Kimi ülkelerden bile büyüktü bu çöp alanı. Ve tüm bu plastik çöplerden biz sorumluyduk. O yıllar, bir tekne satın alıp “Sadun Boro” gibi dünyayı gezmeyi hayal eden bir dostum şöyle demişti:

“Düşünsene sonsuz maviliklerde teknenle geziyorsun... Rüzgar yelkenlerini şişirmiş. Hava tertemiz. Derin bir ohh çekeceksin. Sonra okyanusun ortasında birden böyle bir

plastik çöp yığınının içine düşüyorsun. Teknenle günlerce ilerliyorsun fakat çöplerden bir türlü kurtulamıyorsun, her yer plastik. Türkiye büyüklüğünde bir alan... Kabus gibi...”

Büyük Okyanus Çöp Alanı’nın bulunuşu, dünyada plastik çöpler konusunda duyarlılığın hızla artmasına neden oldu. Sonrasında tüm okyanuslarda benzer çöp alanların varlığı saptandı. En büyüğü hâlâ Büyük Okyanus’un kuzeyinde keşfedilen bu ilk alan.

Peki, o tarihten bu yana sorunun çözümü için ne yapıldı diye merak ediyor insan doğal olarak. Elbette çevreciler, çevreci örgütler, bilim insanları bu sorunun üstesinden gelebilmek için çok çabaladılar. Ama siyasetçileri, yöneticileri bir türlü harekete geçmek için ikna edemediler. O yıllarda yaklaşık 800 bin kilometrekarelik bir alanı kaplayan Büyük Okyanus Çöp Alanı 20 yılda iki kat büyümüş, 1.6 milyon kilometre kareye ulaşmış. Türkiye’nin yüzölçümünün yaklaşık iki katı olmuş.

Yuttukları plastik ölüme götürüyor

Okyanuslardaki çöp alanlarını keşfettikçe, gazetelerde plastik kirliliği ile ilgili haberler giderek artmaya başladı. Fotoğraflar da arttı. Okyanuslardaki hiç kimsenin yaşamadığı ıssız adalarda plastik çöplerle kaplanmış kıyıların fotoğrafları gördük. Onca plastik çöp, insanın yaşamadığı el değmemiş muhteşem güzellikteki bu alanlara kadar nasıl ulaşabildi?

Avustralya’nın yaklaşık 2 bin kilometre kuzey batısındaki Cocos adalar topluluğuna ilişkin fotoğraflar inanılmaz. Burası 26 cennet adacıktan oluşuyordu. Adalarda yaşayan insan sayısı toplam 600 kişi. Fakat bütün kumsallar plastikle kaplanmış. Bölgede araştırma yapan bilim insanları 238 ton plastikten söz ediyorlar. Yaklaşık 414 milyon plastik parça. Plastik çöplerdeki diş fırçalarını saymışlar. Cocos’ta kişi başına 621 diş fırçası çıkmış çöplerden!

Makroplastikler

Oysa internette gördüğümüz plastik kirliliği ile ilgili sayısız

⚠ Denize atılmış plastik ağlar su altında öldürmeye devam ediyor. Deniz canlıların takıldığı ve can verdiği bu ağlara “hayalet ağ” adı veriliyor. Denizdeki plastik atıkların 10/1’ini hayalet ağlar oluşturuyor.

fotoğraf sadece gözle görülebilir boyutlardaki plastiklerle ilgiliydi. Yani “makroplastikler”le ilgiliydi. Denize atılmış plastik ağlara yaklanmış deniz canlıları. Başta kaplumbağaları, foklar, balıklar. Deniz canlıların takıldığı ve can verdiği bu ağlara “hayalet ağ” adı veriliyor.

Deniz kaplumbağaları genellikle plastik poşetleri deniz anası zannederek yiyorlarmış. Su kuşları da küçük plastik parçacıkları yiyecek zannediyorlarmış. İspanya’da Murcia’da 10 metre uzunluğunda, altı ton ağırlığında bir erkek ispermeçet balinası kıyıya vurdu. Midesinden 29 kilo plastik poşet, su şişesi, konserve kutusu, balık ağı gibi maddeler çıkarıldı. Çevreciler balinanın midesinden çıkan plastikleri kumsala dizmişler. Haberin başlığı şöyleydi:

“Yuttukları plastikler onları ölüme götürüyor.”

Benzeri Bergen yakınındaki Sotra adasında yaşanmıştı. Bergen Üniversitesi zoologlarından Terje Lislevand şöyle diyordu:

“Balinanın midesinde hiçbir yiyecek yoktu. Muhtemelen plastikleri yiyecek sanarak yuttu. Plastiklerin sindirim sistemini tıkaması sonucu duyduğu acıdan dolayı da karaya vurdu.”

Tayland’da halkının sevgilisi haline gelen dugong yavrusu 'Marium', sindirim sistemini tıkayan plastik

atıklar nedeniyle öldü. Binlerce albatrosun plastiği yiyecek sanarak yediği ve açlıktan öldüğü açıklandı. Her yıl yüzbinlerce deniz canlısı, deniz kaplumbağası, su kuşu ve balığı plastik yüzünden can verdiğini öğrendik. Balinalar intihar ediyordu.

Buz dağının görünen kısmı

National Geographic’in 2018 yılındaki kapak illüstrasyonu hâlâ akıllarda. Kapağa bakanlar, ilk bakışta bir buz dağı görüyorlardı. Daha dikkatle bakınca bunun bir naylon poşet olduğu anlaşıyordu. Malum buzdağının su altında kalan kısmı, su yüzeyindekinden on kat daha büyüktü. Fotoğraf o yıllarda hemen buz dağına çarpan Titanik gemisinin batışını akla getirdi. Bazıları şöyle dedi:

“Uyarlığımız tıpkı Titanik’in buz dağına çarpması gibi plastiğe çarpıyor.”

Bazılarının yorumu farklıydı: “Bugün gördüklerimiz, sorunun sadece küçük bir kısmı. Tıpkı bir buz dağı gibi. Sorunun kendisi görünenden çok daha büyük.”

Meğer, plastik sorunu buz dağının o görünmeyen kısmından da büyümüş. Daha bir yıl geçmeden Hollanda’daki Utrecht Üniversitesi’nden Oşinograf Erik Van Sebille, Guardian’a verdiği demeçte, deniz yüzeyinde yaygın

olarak biriktiğini gördüğümüz şeyin “buzdağının ucundan daha az, belki de toplamın sadece yüzde 1’i” olduğunu söylüyordu.

Kayıp plastikler nerede?

Bilim insanları plastik konusunda yıllarca önemli bir sorunun yanıtını bulmaya çalıştılar: Okyanuslara 70 yıl boyunca akan milyonlarca ton plastik nerede? The Guardian gazetesi 2020 yılında “Kayıp yüzde 99: Neden okyanuslardaki plastiğin büyük bölümünü bulamıyoruz” başlıklı kapsamlı bir araştırmaya yer verdi. Yıllardır kayıp plastiklerin nerede olduğuna ilişkin çeşitli fikirler ortaya atılmıştı. Bazıları, “Plastikler deniz dibine çökmüş olabilir” diyordu. Plastiklerin kıyılara vurduğunu ve zamanla toprakla örtülmüş olabileceğini söyleyen oldu. “Balıklar yemiş olabilir” diyen de çıktı. Hepsisi kısmen doğruydı. Fakat mikroplastiklerin keşfiyle her şey değişti.

Mikroplastiklerin ortaya çıkışı

Mikroplastik kavramını ilk kez 2004’te Okyanus Bilimci Prof. Richard Thompson kullanmaya başladı. Bu alanda gerçekleştirdiği araştırmalarla öncü oldu. Mikro plastikler, çapı 4,75 milimetreden küçük plastik parçacıklardı. Mikroplastiklerin keşfi radikal bir değişime yol açtı. Bilim insanları, doğada neredeyse görülemeyecek kadar küçük olan ve en küçük deniz canlıları

tarafından bile kolayca yenebilecek milyarlarca plastik parçacığın varlığından söz etmeye başladılar.

Plastik araştırmaları yeniden yoğunlaştı. Bilim insanları baktıkları her yerde mikroplastığa rastlıyorlardı: Derin okyanuslarda; Antartika'nın buzunda, karlarında, kabuklu deniz ürünlerinde, balıklarda, sofraya tuzu, içme suyu ve birada... Her yerde. Mikroplastikler havada sürükleniyor, yağmurla dağların ve şehirlerin üzerine düşüyordu.

Temiz dağ havasında mikroplastik

2021'in Aralık ayında Kanada Dalhousie Üniversitesi'nden uzmanlar, Pirene Dağları'nda deniz yüzeyinden 2 bin 899 metre yükseklikte dağ havasını incelediler. Hani temiz dağ havası almaya çıkarız ya... Dağ havası da temiz değilmiş. Uzmanlar "Havada her türlü mikroplastığa rastladık" diyordu. Araştırma grubundan Steve Allen'in açıklaması ilginç:

"Mikroplastikler Troposfere bir kez ulaştıklarında otobanda seyreden araba gibi hızla uzun mesafe katedebiliyorlar. Plastiği gemilerle uzak bölgelere taşımak da sorunu çözmeyecek. Çünkü onlar yine gelip bizi bulacaklar."

Aynı yıl ABD'de yapılan araştırmada, koruma altındaki doğal parklarda bile mikroplastik bulundu. Araştırma medyada "Plastik yağmuru doğayı tehdit ediyor" başlığıyla yer aldı. İngiltere'deki Exeter Üniversitesi'nden ekotoksikolog Tamara Galloway,

"Doğadaki tüm türlerin mikroplastığe maruz kaldıkları neredeyse kesin" diyordu. 555 balık türünde yapılan araştırmada bunlardan 386 türün içinde plastik atık görüldü.

Kirlilik sınır tanımıyor

Oşinograflar dünya çapında yüzey sularında yüzen 15 ila 51 trilyon mikroplastik parçacıktan söz etmeye başladılar. Plastik yok olmuyordu. Çeşitli etkenlerle zaman içinde parçalanıyor, küçülüyordu. Mikroplastik haline geliyordu. Avustralya'nın devlet bilim kurumu CSIRO tarafından yapılan araştırma sonucunda dünya okyanuslarının tabanında yüzeyden 30 kat daha fazla plastik atık bulunduğu açıklandı. Hollanda Kraliyet Deniz Araştırmaları Enstitüsü'nde biyojeokimyacı olan Helge Niemann, *"En korkutucu olanı mikroplastiklerdir"* diyordu.

İnsanlarda mikroplastik

Doğada her yerde mikroplastığe rastlayan bilim insanları son dönemde giderek araştırmaları insanlar üzerine yoğunlaştırma başladılar. Önce bebeklerin dışkılarında mikroplastik miktarının yetişkinlere göre on kat daha fazla olduğu ortaya çıktı. ABD'nin New York Üniversitesi Tıp Fakültesi uzmanları özellikle plastiklerde bulunan endokrin bozucu kimyasalların bebeklerin gelişimi üzerindeki etkisinden endişe duyduklarını açıkladılar.

2021 Ekim'de hamile kadınların plasentasında ilk kez mikroplastik

bulundu. 12 farklı partikül ve parçacık belirlendi. 2022 Mart'da bu sefer insan kanında ilk kez mikroplastik bulundu. Araştırma için bilim insanları 22 sağlıklı yetişkinden alınan kan örneklerini analiz etti ve 17'sinde mikroplastik saptadılar. 2022 Nisan ayında İngiltere'de Hull Üniversitesi uzmanları, ilk kez yaşayan insanlardan alınan akciğer dokularında mikroplastik bulduklarını açıkladılar. Böylece mikroplastiklerin solunum yoluyla ince hava kanallarından geçerek akciğerin en derin bölgesine ulaşabildiği ortaya çıkmış oldu.

2022 Ekim ayında ise anne sütünde ilk kez mikroplastığe rastlandı. BBC'de yayınlanan habere göre, 34 annenin sütünde yapılan incelemeden sütlerin yüzde 75'inde mikroplastik çıktı. Anne sütünde mikroplastik bulunmasının, çok daha hassas olan bebeklerle ilgili endişeleri artırdı. Fakat Marche Politeknik Üniversitesi'nden Dr. Valentina Notarstefano, araştırma ile ilgili şu önemli açıklamayı yaptı:

"Ancak anne sütünün avantajları, mikroplastiklerin dezavantajından çok daha büyüktür. Bu tarz araştırmalar, anne sütü kullanımını kesinlikle azaltmamalıdır."

Mikroplastiklerin bebekler ve insan sağlığına etkileri neler? Metabolizma ve üreme üzerindeki etkileri neler? Gebelik için zararlı mı? gibi sorulara yanıt bulunması için araştırmalar sürüyor. Muhtemelen önümüzdeki yıllarda bu konularla ilgili haberler yoğunlaşacaktır. Çok fazla plastik çeşidi var ve bazılarında farklı kimyasallar da kullanılıyor. Tümünün araştırılması gerekiyor.

«

Araştırmalara göre, geri dönüşüm sırasındaki kayıplar hesaba katıldıktan sonra plastik atıkların sadece yüzde 9'u başarılı şekilde geri dönüşüyor. Küresel plastik atıklarının yüzde 19'u yakılırken, yaklaşık yüzde 50'si çöp depolama alanlarında depolanıyor. Geriye kalan yüzde 22'si ise kontrolsüz çöp sahaları veya çevreye atılıyor.

⚠ Çapı 4,75 milimetreden küçük plastik parçacıklarına mikroplastik deniyor. Tüm yaşamı tehdit eden mikroplastikler dünyanın her yerine yayılmış durumda.

Mikroplastikler saatli bomba

Hollanda'daki Wageningen Üniversitesi'nden çevre bilimci Albert Koelmans mikroplastiklerin saatli bomba olduğunu söylüyor. Mikroplastiklerin toplaması veya temizlemesinin imkansız olduğunu söyleyen Koelmans, dünyada mikroplastik seviyelerinin yükseldiğine dikkat çekiyor. Farelerde yapılan araştırmalar, bazı mikroplastiklerin bağırsaklarda kalabileceğini veya karaciğere ulaşabileceği ortaya çıkardı.

Nature Dergisi'nde yayınlanan bir çalışmada büyük miktarlarda mikroplastik yutan farelerin ince bağırsaklarında iltihaplanma görüldüğü yer aldı. Bazılarının sperm sayısı diğer farelere göre daha düşük çıktı.

Denizlere olan bedenlerimize de oluyor

Deniz Koruma Topluluğu'nun (MCS) yaptığı araştırmaya göre, Kuzey Denizi'ndeki karideslerin yüzde 63'ünde sentetik lif bulundu. Balıklar üzerine yapılan incelemelerde balıkların yüzde 40'ında mikroplastik bulunduğu ortaya çıktı. Deniz canlıları tarafından yutulan plastik parçalar besin zincirinin üst basamaklarına doğru hareket etmeye başlıyordu. Öyle ki artık insanların yediği yiyeceklere karışmaya başladı. Diğer bir anlatımla "denizlere olan bedenlerimize de oluyor."

Canlıların bünyesindeki plastiği konu alan WWF'in Plastiksiz Doğa (No Plastic in Nature) adlı raporunda yer alan Avustralya kaynaklı bir araştırma ise haftada 5 gram plastiğin insan bünyesine girdiği saptandı.

Nanoplastikler: Samanlıkta samana benzeyen iğne...

Mikroplastikler'den sonra "Nanoplastikler" gündeme geldi. Nanoplastikler 2018 yılında tanımlandı. Çapı 0.0001 milimetreden (<0.1µm - mikrometre) daha küçük parçacıklara artık nanoplastik deniyor. Milimetrenin binde birinden söz ediliyor. Nanoplastikler, tek bir hücreden daha küçük boyutlara sahip olabiliyorlar. Bunlar ancak çok özel ekipmanlarla saptanabiliyor. Araştırmacılar, nanoplastikleri ışıkla farklı etkileşimleriyle ayırt eden optik mikroskoplar spektrometreler kullanarak incelemeye çalışıyorlar. İsviçre'de araştırma grubu olan Sail and Explore Association'da nano malzeme bilimcisi Roman Lehner bu konulardaki araştırmaların zorluğunu şöyle anlatıyordu:

"Samanlıkta iğne arıyorsunuz, ancak sorun şu ki iğne saman gibi görünüyor."

Bilim dünyasında bir endişe var. Nanoplastikler, hücrelere girerek hücresel aktiviteyi bozabilirler

mi endişesi. Deney ortamında nanoplastiklere maruz bırakılan su piresi Daphnia magna'nın hayatta kalma oranı önemli ölçüde azaldığı, hatta bazı durumlarda deneye konu olan popülasyonun tümünün öldüğü belirlendi. Laboratuvar testleri, mikroplastiklerin aksine, nanoplastiklerin bir dizi organizmanın kan dolaşımında ve hücre zarlarında birikecek kadar küçük olduğunu, hatta Japon medaka balıkları üzerinde yapılan bir testte kan-beyin bariyerini geçtiğini ve nörolojik hasar da dahil olmak üzere çeşitli toksik etkilere neden olabildiğini gösteriyordu. Fakat Nanoplastik araştırmaları henüz emekleme aşamasında.

Türkiye'de plastik kirliliği

WWF-Türkiye'nin yayınladığı plastik atık sorununa ilişkin rapora göre, Türkiye Mısır ve İtalya'dan sonra Akdeniz'e en çok plastik atık bırakan üçüncü ülke. WWF raporuna göre Türkiye'den Akdeniz'e günde 144 ton plastik atık karışıyor. Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF) plastik konusunda çok önemli raporlar yayınlıyor, kamuoyunu bilgilendiriyor. WWF-Türkiye "Plastik kirliliğine hayır" kampanyası yaparken, Greenpeace Avrupa Birliği Ülkeleri ve İngiltere'den Türkiye'ye satılan plastik atıklara dikkat çekti. Başlatılan kampanya hem İngiltere hem de Türkiye'de geniş ses getirdi.

Özellikle Çin'in 2017 yılında plastik ithalatına getirdiği yasaklardan sonra Türkiye'de önemli derecede büyüyen plastik ithalatı, ülkemizde plastik kirliliğinin artışıyla önemli bir faktör olarak değerlendiriliyor. Türkiye'nin yalnızca Avrupa'dan 2020'de yaklaşık 660.000 ton plastik atık ithal ettiğini açıklayan Greenpeace'e göre "Yeterli denetimi yapılmayan bu plastik atıklar Türkiye'nin denizlerini, toprağını kirliliyor."

Türkiye önce plastik atık ithalatını yasakladı, ancak ithalat daha sonra serbest bırakıldı. Bu arada atık ithalatı denetim tebliğinde değişiklik yapıldı, bu alanda denetimler yoğunlaştırıldı. Greenpeace yetkilileri ise, "Türkiye, her türlü geri dönüşüm kapasitesini ithal atıklar için değil, yerel atıklar için kullanmalıdır. Plastik atık ithalatına son verilmelidir" açıklamasını yaptı.

Diğer yandan Greenpeace Akdeniz'in "Türkiye'de ki Deniz Canlılarında Mikroplastik Kirliliği" raporuna göre de Türkiye'de incelenen balıkların yüzde 44'ünün midesinde mikroplastik bulundu. İncelenen kırmızı karidesin yüzde 18'inde ve midye dolmaların yüzde 91'inde mikroplastığa rastlandı. 2022'de haziran ayında Türkiye'de poşet çaylarda mikroplastik bulundu. Doç. Dr. Meral Yurtsever, farklı markalarda 11 bardak poşetinin 4'ünde, 11 demlik poşetinin ise tamamında mikroplastığa rastlarken, bir poşette yaklaşık 13 bin mikroplastik parçacığının suya geçtiğini saptadı.

Çözüm Önerileri

Bugün plastik kirliliği tüm kara parçaları, tüm denizler hatta kutupları bile etkileyen önemli küresel bir sorun haline geldi. Artık bir plastik krizinden söz ediliyor. Çeşitli çevre örgütlerinin ve bilim insanlarının konuya ilişkin çözüm önerileri şöyle özetlenebilir:

- Küresel bir sorunun çözümü ancak küresel çapta bir işbirliği ile mümkün. Bir an önce bağlayıcı bir uluslararası sözleşmeye ihtiyaç var.
- Dünyanın sınırlı kaynakları israf ediliyor. "Kullan at" kültüründen kurtulmak gerek.
- Döngüsel ekonomiye geçilmelidir. Başta plastik olmak üzere tüm ürün ve malzemeler daha en başta yeniden kullanılmak, onarılmak ve geri dönüştürülmek üzere tasarlanmalıdır.

Bunun için yeni iş modelleri geliştirilmeli. Bu yöntemlerin geliştirilmesi için hükümetler bu alandaki çalışmalarını teşvik etmelidir.

- İlk adımda tüm dünyada tek kullanımlık plastiklerden vazgeçilmelidir.
- Atık ihracatı yasaklanmalıdır.
- Plastiklerde çeşitli nedenlerle toksik madde kullanımı yasaklanmalıdır.
- Zorunlu olmayan alanlarda plastik üretimi durdurulmalıdır.
- Bilinçli tüketim kültürü yaygınlaştırılmalı.
- Plastik ve çöplerin bertaraf edilmesini sağlayacak etkili atık yönetimi sistemleri az gelişmiş ülkeler dahil tüm dünyada, kurulmalıdır. Bu sistemlere sahip olmayan ülkelere mali destek verilmeli. Çöplerin doğaya yayılması engellenmelidir.

Dünya nüfusunun yüzde 40'ı olan yaklaşık 2,4 milyar insan, gezegenin en büyük şehirlerinden bazılarının (örneğin, Tokyo, Mumbai, New York, Şangay, Los Angeles, Rio de Janeiro) sakinleri de dahil olmak üzere, kıydan 60 mil uzaklıkta yaşıyor. Fakat birçok kıyı topluluğu atık yönetimi için gerekli altyapıdan yoksun.

BM'den tarihi karar

Şubat 2017'de BM Çevre Programı, hükümetleri, kamuoyunu, sivil toplumu ve özel sektörü deniz çöpu ve plastik kirliliğine karşı mücadeleye çağırdı ve "Temiz Denizler" kampanyasını başlattı. Bu yıl ise Kenya'nın başkenti Nairobi'deki BM Çevre Meclisi toplantısında 175 ülkenin temsilcisi, plastikten kaynaklanan kirliliği azaltmak için tarihi bir anlaşmaya vardı. Alınan karar dünyada, Paris İklim Sözleşmesi'nden bu yana en iddialı çevre projesi olarak değerlendiriliyor. Birleşmiş Milletler, plastik kirliliğin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak, uluslararası bağlayıcı bir anlaşmanın imzalanması kararını aldı.

Uluslararası anlaşmanın 2024 yılı sonu itibarıyla imzaya açılması kararlaştırıldı. O tarihe kadar konuyla ilgili bir taslak metin hazırlanacak. Birleşmiş Milletler Çevre Programı İcra Direktörü Inger Andersen, kararın, Paris İklim Anlaşması'ndan bu yana görülen en önemli uluslararası çevre anlaşması olduğunu belirtti.

BM Çevre Meclisi Başkanı Espen Barth Eide ise "Bugün burada hep birlikte tarih

yazıyoruz. Hepiniz gurur duymalısınız. Plastik kirliliği bir salgın haline geldi. Bugünkü kararlar resmen bir biz buna bir tedavi bulma yolundayız." sözleriyle duygularını dile getirdi.

Bizi nasıl bir gelecek bekliyor?

Birleşmiş Milletler Çevre Programı'na göre (UNEP) göre, eğer bir an önce önlem alınmazsa, bugünkü büyüme trendleri devam ederse, dünya plastik üretimi 2050'de yıllık 1 milyar 100 milyon tona ulaşacak. 2040'de sucul ekosistemlere giren plastik miktarı üç katına çıkacak. 2050 yılında denizlerdeki plastik miktarı tüm balıklardan fazla olacak. WWF'e göre denizlerdeki plastik kirliliği 2050'ye kadar dört katına çıkacak. 2100 yılına kadar mikroplastiklerde 50 kat artış görülecek. Bu durumda plastik krizi içinden çıkılmaz bir hale dönüşecek.

Plastik uygarlığı

İnsanlığın binlerce yıllık geçmişine baktığımızda bazı sınıflandırmalara rastlıyoruz: Taş devri, tunç devri, demir devri gibi... İçinde yaşadığımız çağı gelecekte belki de "Plastik devri" diye adlandırlar. Peki, yüzbınlerce belki de milyonlarca yıl geçtikten sonra, geleceğin jeologları kaya kayıtlarında bu döneme ilişkin olarak neye rastlayacaklar? Yani bizden, Nazım Hikmet'in "Büyük İnsanlık" şiirinde sözünü ettiği insanlıktan geriye ne kalacak? Bu soruya verilen yanıtlara bakıyorum. Şöyle bir sıralama yapılıyor.

"Radyoaktif maddeler, plastik, beton, gübre ve kül..."

Geleceğin jeologları bu maddelere bakınca, bizlerle ilgili kim bilir ne düşünecekler diye geçiyor aklımdan. Bu arada ilginç bir şey daha oldu. Bilim insanları Hawaii sahillerinde yeni bir tür "taş" buldular. Hepsi erimiş plastikte birlikte kum, organik enkaz, volkanik kayadan oluşan bir taş. Ona "plastiglomera" adını verdiler. Bu taşlar kaya kayıtlarında "İnsan Çağı"nın yani Antroposen'in bir işareti olabilir mi diye tartışıyorlar. Niye olmasın? Çok sevdiğim bir dostumun sözü geliyor aklıma.

"Hayatta ya iz bırakırsın ya da is" diyordu. Sahi bizden geriye ne kalacak? ■

⚡ Sessiz Çığlık (Silent Scream), Bodrum

DÜNYA DENİZLERİNDEN FOTOĞRAFLARLA “S.O.S” ÇIĞLIĞI

SÖYLEŞİ
TÜREY KÖSE

2021 yılında “Sessiz Çığlık” isimli fotoğrafıyla Okyanus Fotoğrafçılığı Ödülleri’nde “Yılın Koruma Fotoğrafçısı” ödülünü kazanan Kerim Sabuncuoğlu, bu fotoğrafıyla insanlığın deniz yaşamına verdiği zararı gözler önüne seriyor.

Kerim Sabuncuoğlu ‘dünya’da sualtı fotoğrafçılığı denilince ilk akla gelen isimlerden biri. Boğaziçi Üniversitesi’nde iş idaresi okumuş, “Zaman sponsoru” olan ailesinin desteğiyle birçok ülkeye seyahat etmiş, denizlerin dibine dalmış ve fotoğraflamış. Ne yazık ki, denizlerin altını gösteren o rengarenk şahane fotoğraflarını artık plastikler bozuyor... Plastikler keşke sadece estetik bir kaygı yaratsa! Ekosistemi bozuyor, geleceğimizi tehdit ediyorlar...

Sabuncuoğlu hem ülkemizde hem de dünyada birçok ödül kazanmış. Son olarak; Okyanus Fotoğrafçılığı Ödülleri 2021 (Ocean Photography Awards 2021) yarışmasında öldürülen bir müren balığının “sessiz çığlığı”nı yansıttığı fotoğrafıyla “Yılın Koruma Fotoğrafçısı” ödülünü kazandı. Fotoğraf Londra’da Thames nehri kıyındaki Tower Bridge’de sergilendi. Kerim Sabuncuoğlu, 2017 yılından beri Dünya Sualtı Federasyonu (CMAS) Görüntüleme Kurulu Dünya Başkanlığı görevini yürütüyor.

Kerim Sabuncuoğlu ile sualtı fotoğrafçılığı serüveni, denizlerin “altı” ve bozulan ekosistem başta olmak üzere o güzelim sonsuz maviliklere yönelik tehditler üzerine söyleştik.

Dalgıç ve fotoğrafçı olarak iki kimliğinizi birleştiriyorsunuz. Bu hikâye nasıl başladı?

Ailemin deniz kenarında bir yazlık evi vardı. Ben denizin kenarında büyüyen,

⚡ İnsanlar bilmediğinden korkar; haliyle sudan, denizlerin altından da korkuyor

sarışın, ufak tefek, zayıf ama şanslı bir çocuktum. Bütün yazlarımı suyun altında şnorkel ve maskeyle dalarak geçirirdim. Öyle büyüdüm. Daha sonra zıpkıncılığı öğrendim, sonraki senelerde tüplü dalışa başladım. Üniversite zamanında fotoğraf çekiyordum. 2000'li yıllarda tüplü dalış başlayınca ikisini birleştirebilir miyim diye içimde kıpırtılar başladı. Kızıl Deniz'e dalmaya giderken, "bir sualtı fotoğraf makinası bulsam da suyun altını çeksem" dedim. Babam, "bende sualtı makinası var" dedi. Bulunmaz bir hazine hemen aldım onu. Hangi değerinde ne çekeceğimi bilmediğim için banyo küvetinin içini doldurdum, içine oyuncak asker koydum, daldırdım makinayı bastım deklanşöre! Sonra makina bir türlü kurumadı meğerse makinanın durmaktan sızdırmazlık özelliği gitmiş. Banyoda sualtı fotoğraf makinasını boğarak öldüren tek Türk benimdir herhalde! Sonra Kızıldeniz'e o makine ile gitmedim tabi, orada makina kiraladım. Fotoğrafları banyoya veriyorsunuz, dalıştan gelince sonuçlara bakıyorum hepsi çöp. Derken internet ve sonrasında kullanılmış mal alabileceğiniz Ebay denen site çıktı. ABD'den 10 bin dolarlık bir sualtı fotoğraf kabını 500 dolara getirdim. Su sızdırmaz bir kılıf bu. Su altında iyi bir flaş ihtiyacım var onu da aldım. Kontrolünden çıkmış bir hobinin ilk başlangıç safhasındayım!

Arkasından arka arkaya fotoğraf ödülleri gelmeye başladı herhalde...

Arkadaşlarımın zoruyla "Her şeye rağmen yaşayın Marmara" diye bir fotoğraf yarışmasına katıldım. Oradaki yarışmadan ilk "jüri özel ödülü" ile ayrıldım. Ondan sonra dijitaler girdi hayatımıza. Yarışmalara girdim hep ödüller aldım. Türkiye sualtı fotoğraf yarışmalarında iki kez üst üste Türkiye şampiyonu oldum. Beş kategoride 5 madalya aldım. Milli takımla Türkiye'yi yurt dışında temsil ettim. Avrupa şampiyonluğum, dünya ikinciliğim var. Artık yarışmamaya karar verdim. Benim en büyük sponsorum, "zaman sponsoru" olan ailem oldu.

"Sessiz çılgılık"!

Sualtı fotoğrafçılığı denince ilk akla gelen denizlerin altındaki güzelliklerin fotoğraflanması. Oysa sizin ödül alan fotoğrafınız bir ölü balığın fotoğrafı. Adınızı "sessiz çılgılık" koymuşsunuz. Bu çılgılığın hikâyesini anlatır mısınız?

Çok şanslı bir insanım, dalabiliyorum. Deniz görmemiş birçok insanla denizlerin altındaki güzelliği paylaşmak,

“

Çok şanslı bir insanım, dalabiliyorum. Deniz görmemiş birçok insanla denizlerin altındaki güzelliği paylaşmak, onlara göstermek istiyorum. İnsanlar bilmediğinden korkar haliyle sudan, denizlerin altından da korkuyor.

”

onlara göstermek istiyorum. İnsanlar bilmediğinden korkar haliyle sudan, denizlerin altından da korkuyor. Oysa bilerseniz severseniz, severseniz korkmazsınız ve korumaya başlarsınız. Evet dünyanın denizlerinden hep güzelliği paylaştım. O fotoğrafa gelince... Bodrum'da Karaada dalış bölgesinde dalışa başladık. Biraz ilerleyince terk edilmiş olta bulduk. Üzerinde birçok iğne ve her iğnenin ucunda bir yem olan çok yeni terk edilmiş bir olta bulduk. Oltanın ucunda lagos yavrusu vardı, çırpınıyordu. Ağzının içinde kocaman bir iğne var, onu tekneye götürdük hayvanın solungaçlarına zarar vermeden kurtardık salıverdik. Geriye döndük oltayı takip ettik, ödül kazanan fotoğraftaki müren balığını bulduk. Müren balıklarının gözü iyi görmez kovuk kovuk gezerek yiyecek ararlar. Onun en sevdiği yemek ahtapot bacağı, oltadaki yeme atlıyor ağzına iğne takılıyor. Kurtulmak için kendine düğüm atmış misinaya dolanmış, kurtulmaya çalıştığı oltada boğularak ölmüş! Onun pek çok pozunu çektik. Gözü cam gibiydi. O müren balığı öldü! Onun kimseye faydası yok, ticari değil, kimse yemez.

Vicdani bir durum var burada. Sen oltayı terk edip gidince olta orada avlanmaya devam ediyor. Hayalet av, deniyor

buna. Ekonomiye hiç bir katkısı yok. Balık nüfusunu azaltıyor. Öbür taraftan tehlikeli, müren gibi bir insan da takılabilir, acemi bir dalgıç da takılabilir. Belki bir sonraki sefer bir çocuk "baba oltamızı orada bırakmayalım" der ve öldüğünden haberimiz bile olmayan pek çok balığın sesi olur. Onun için bu fotoğrafın adını "sessiz çılgılık" koydum. O fotoğraf geçen senenin "doğa koruma fotoğrafçısı" ödülünü getirdi bana. Sonra jürinin ses kaydı yayınlandı. Yarışmanın jürisinde yer alan Cristina Mittermaier; "Kara hayvanlarının yüz ifadeleri olur, aynı şey balıklar için geçerli değildir. Fotoğrafçı bu fotoğrafta balığın dramatik yüz ifadesi sayesinde insanlar ile manevi bir bağ kurmayı başarmış." diyor.

Artık denizaltı fotoğraflarında o güzelim deniz canlılarından çok plastikler öne çıkıyor. Bu konudaki gözlemlerinizi paylaşır mısınız?

Herkesin söylediğini söylemeyeyim. Her sene 8,5 milyon ton plastik atık denizlere bırakılıyor...Hepimiz her hafta bir kredi kartı büyüklüğünde bir plastiği yutuyormuşuz! 450 sene sonra bu plastik yok olacak deniyor, nasıl olacak bu? Ben size anlatayım; yavaş yavaş küçük parçalara ayrılacak ufulanacak, küçük balıklara yem olacak, sizin sofranıza kadar gelecek! Her hafta bir plastik kart versem yutar mısınız? Ben hem plastik kart yemek istemiyorum hem de aşağıda o müthiş güzelliğin

ortasında bir pet, plastik görünce üzülüyorum. Bu sürdürülebilir bir durum değil.

"Plastik miras" sergileri

Gördüklerinizi aktararak çevrenin korunması için bir tür misyon da üstlendiniz. Sergiler açtınız. Onlar hakkında bilgi verir misiniz?

İki üç sene evvel Bebek'te bir sergi açtım, çocuklara yönelik bir sergiydi. Fotoğrafların üzerine plastiklerle enstalasyonlar yaptık. Küçük çocuklar balonlarla geliyordu oraya. O balonlar patlayacak ama onun plastiği 450 yıl kalacak! Belki de o çocuklar artık, annemden balon istememeliyim, diyecek. WWF (Doğal Hayatı Koruma Vakfı)'in "Blue Panda" yelkenlisi Çeşme'yi ziyaret ettiğinde teknede dünya denizlerinde çektiğim sualtı güzellikleri ve çocuklarımıza bıraktığımız "plastik miras"ı gösteren fotoğraflarımdan oluşan bir sergi açtım. Sergi bitti ve "Blue Panda" yolculuğunun bilimsel tarafı için tekrar yelken açtı. Fotoğraflarımdan bir tanesi - cam balıkları fonunda plastik su şişesi- tekne tarafından istendi. Artık biliyorum ki benden bir parça dünya denizlerini geziyor ve insanlara "Ne yapıyorsanız durun, bu yol artık sürdürülebilir değil" diyor...

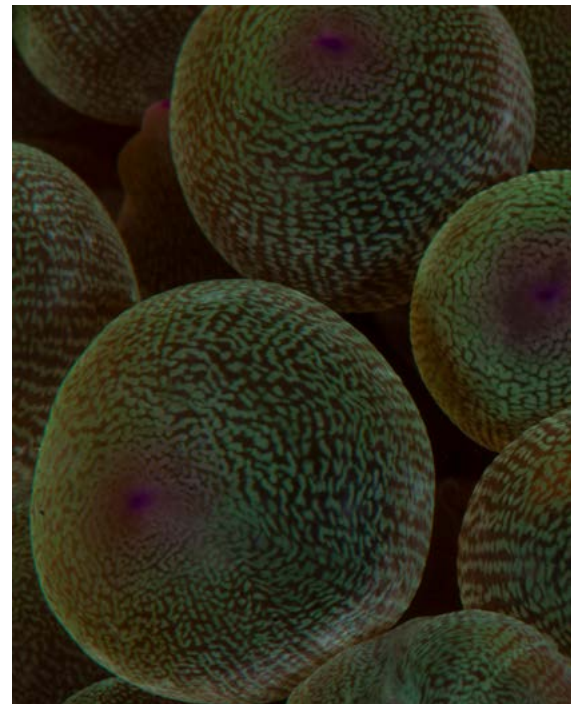
Tehdit altında olan sadece güzellik değil, ekosistem de. Siz bir grupla birlikte dalış yapıp kitaplar çıkarıyorsunuz. Bir anlamda "belgesel"ci misyonunuz da var değil mi?

Bizim "Sometimes" diye çok yakın arkadaşlardan oluşan, dalış hayatı dışında son derece başarılı birer işadamı olan (Ali Sabancı, Alptekin Baloğlu, Birkan Babakol, Bora Şahinoğlu, Emre Berkin, Emre Kurttepel, Ersin Pamuksüzer, Kemal Cılız, Turgut Gürsoy) bir ekibimiz var. Her yıl daha önce gitmediğimiz bir yere dalış turu yaparak o bölgenin sualtı yaşamını belgeliyoruz. Bir hafta teknede yaşıyoruz, günde dört dalış yapıyoruz ve ardından o bölgeye ait bir kitap çıkartarak gördüklerimizi ölümsüzleştiriyoruz. Kızıldeniz, Maldivler, Palau, Raja Ampat, Güney Maldivler, Tayland, Küba, Galapagos ve Oman'a gittik. Ufukta tekne olamayan ücra yerlere gidiyorduk. Tayland'da ufuk pırıl pırıl parlıyordu, onlar kalamar avlıyor, köpek balıkları gittiği için. Milyolarca köpek balığı sistemden çekilince yerini başkası doldurur, kalamar gibi saldırgan bir tür çoğalınca doğal denge bozuluyor. Palau adalar topluluğu Avustralya'nın kuzeyinde. Çok uzun bir yolculuktan sonra varıyorsunuz, denizin altı çok güzel. Tuzlu su gölleri var, o göllerin içinde denizanası kolonisi yaşıyor. Evrimleşmişler, tarımla uğraşıyorlar. Gölün bir ucundan öbür

❖ Deniz Aslanı, Galapagos Adaları, Ekvador

❖ Palyaço Balığı ve Anemon, Kızıldeniz

ucuna kadar yüzerek gidiyorlar güneşi takip ediyorlar, güneş sırtlarında bir tür yosun üretiliyor. Evvelki sene gölde bir tane deniz anası yoktu! Küresel ısınma suları ısıttı, deniz anasını kuruttu. Doğanın kendini yenilemek gibi iyi bir huyu var. Bir gün insan denklemden çıkarsa doğa dengesini yeniden kurar.

“Denizlere sadece hava kabarcıklarınızı bırakabilirsiniz!”

Belgesel deyince Oscar’lı “Ahtapot Öğretmenim” filmi anmadan geçmeyelim... Bir de, deniz canlılarıyla kurduğunuz iletişim gündelik hayata ilişkin tercihlerinizi etkiledi mi onu merak ediyorum...

20 senedir ahtapot yemiyorum. Masamda bulunan dostlarım da yanımda ahtapot yemezler. Ben bunu senelerce anlattım, Craig Foster benim aşağıda hissetiklerimi anlattı o belgeselde. O kadar güzel, o kadar zeki bir hayvanı yer misiniz? Akvaryuma koyun ahtapotu, sonra bir kavanozun içine bir yengeç koyup kapağını kapatın koyun akvaryuma... Açıyor kapağını ve yiyor. İlk seferde 45 dakika sürüyor kapağı açması, ikinci sefer 2,5-3 dakikada açıp yiyor zira öğreniyor. Cousteau “Ahtapotun evinizdeki köpekten daha akıllı olduğunu bilseydiniz yer miydiniz?” diye soruyor. Yer miydiniz? Orfoz balığı

cinsiyet değiştiren bir balık. Dişi olarak geliyor, 18 yaşına gelince bölgede Erkek orfoz nüfusu fazlaysa dişi olarak kalıyor yoksa erkeğe dönüşüyor, cinsiyeti değişiyor. Topluluğun devamı için bu değişimi yaşıyor hayvan. Orfoz bizim denizlerimizde istilacı tür olan aslan balıklarının en iyi yiyen balıklardan biri. Orfozu yemeyeceksin kardeşim, aslan balığı pek çok türün yavrusunu yavruken yiyor. Büyük bir denge var doğada keşke insan olmasa!

Sizi en çok etkileyen denizler hangileri? Daha doğrusu hangi denizlerin altı?

Endonezya, köpekbalığı fotoğrafı için Kraliçe Bahçeleri-Küba, deniz aslanları için La Paz-Meksika, çocuklara evrimi anlatacak Galapagos-Ekvator... Küba’ da Fidel Castro devrimden sonra, eğer balıkçılar bu mesafeye kadar gelebilirse aynı mesafede Amerika’ya da gidebilirler, diye teknelerin gitmesini yasaklamış. “Kraliçe Bahçeleri” doğal koruma alanı oluşmuş. Tonlarca balığın arasında dalıyorsunuz. Orada köpek balıkları var, doyamıyorsunuz. Köpek balığının çok güzel bir dizaynı var. Ona saygı duymanız gerekiyor. Onun ortamına saygı duyacaksınız, onun kurallarıyla daleceksiniz. Denizden hiçbir şey almayacaksınız, hiçbir şey bırakmayacaksınız. Aşağıda kural öyle. Sen yukarıya aitsin, dalarken hava kabarcıklarınızı bırakabilirsiniz, o kadar... ■

“

Denizden hiçbir şey almayacaksınız, hiçbir şey bırakmayacaksınız. Aşağıda kural öyle. Sen yukarıya aitsin, dalarken hava kabarcıklarınızı bırakabilirsiniz, o kadar...

”

✂ Karayip Resif Köpek Balığı, Kraliçe Bahçeleri, Küba

20 yıl boyunca görev yapması öngörülen James Webb Uzay Teleskobu, 25 Aralık 2021'de uzay yolculuğuna başlarken

“ASTRONOMİDE YENİ BİR ÇAĞIN BAŞLANGICI”!

YAZI
HAKAN KARA

James Webb Uzay Teleskobu'nun ilk görüntüleri tüm dünyada heyecan yarattı. Bilim insanları Evren'de 13.5 milyar yıl önceki ilk yıldızların ışığını arıyor. Galaksilerin, yıldızların evrimini anlamaya çalışıyorlar. Teleskoptaki aygıtlarla hem yıldızların hem de gezegenlerdeki atmosferin kimyasını araştıracaklar. Yaşama uygun gezegenleri belirleyebilecekler. İnsanlığın uzay macerasında yeni bir döneme giriyoruz.

James Webb Uzay Teleskobu'ndan gelen görüntülere bakıyorum... Muhteşem görüntüler...Projeje katılan bilim insanları, NASA'nın Goddard Uzay Uçuş Merkezi'nde düzenlenen etkinlikte duygusal anlar yaşıyor. Kolay değil elbette. 20 yılı aşkın bir çabanın ürünü James Webb Uzay Teleskobu. Proje defalarca değişti. Tamalanacağı tarihler sürekli ertelendi. Art arda teknik sorunlar yaşandı. Uzaya fırlatılış tarihi bile sekiz kez ertelendi. Büyük bir baskı altında kaldılar. Proje 10 milyar dolara mâl oldu. Fakat sonunda başardılar. Dünyanın en gelişmiş teleskobunu yaptılar.

Projenin amacı, "küresel bir felaket sonrası tarımın yeniden başlayabilmesi için dünyanın dört bir yanından tohumları depolamak ve bunları gelecek nesiller için saklamak" olarak açıklandı. O yıllar okuduğumuz haberler sanki bir bilim kurgu filmi gibiydi. Oysa tohum bankalarına yabancı değildik. Türkiye tohum bankalarını önemini dünyada pek çok ülkeden önce kavramıştı. Daha 1964 yılında Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü bünyesinde bir tohum bankası kurulmuştu.

Uzayın 1.6 milyon kilometre ötesinden gelen görüntülere bakarken neler hissettiklerini anlatıyorlar. NASA'nın Bilim Misyonu Müdürlüğü Yönetici Yardımcısı Thomas Zurbuchen, "Görüntülere bakarken neredeyse ağlayacaktım" diyor. Uzay Teleskobu Bilim Enstitüsü'nden Klaus Pontoppida, iki saat boyunca gözlerini görüntülerden alamamış. O derece etkilenmiş. Şöyle diyor:

"Teleskobun gönderdiği görüntüleri görmek, galaksilerle dolu tarifsiz derinliklerde kaybolmak gibiydi."

Montreal Üniversitesi'nden René Doyon "Karina bulutsusu"nun görüntülerini anlatırken şöyle diyor:

"Sanki bir sanat eserine bakıyor gibiydim. Kendimi resim galerisinde gibi hissettim."

Ekip görüntüleri incelemek için ilk kez bir araya geldiğinde, "uzun bir sessizlik" yaşanmış salonda.

Yaşamlarını evrenin gizlerini çözmeye adanmış bilim insanları için bu görüntülerin anlamını kavramak elbette bizler için zor. Görüntüler

büyüleyici. Bazıları ürkütücü."Anlayan gözler" her biri için uzun uzun yorumlarda bulunuyor. Gökadalardan, Gökada kümelerinden, yıldızlardan, toz bulutlarından, süpernovalardan, kara deliklerden, yaşamın son evresindeki yıldızlardan, beyaz cücelerden, nötron yıldızlarından, gezegenlerden söz ediyorlar. Yıldızların doğum ve ölüm bölgelerini anlatıyorlar.

Soluk Mavi Nokta

Aklıma o ünlü "Soluk Mavi Nokta" fotoğrafı geldi. O yıllar "En iyi 10 uzay fotoğrafından biri" olarak gösteriliyordu "Soluk Mavi Nokta".Dünyanın "en uzaktan" çekilmiş fotoğrafıydı.Dönüşü olmayan bir yolculuğa gönderilen "Voyager 1", 1990 yılında yaklaşık 6.4 milyar kilometre uzaktan çekmişti fotoğrafı.İnternette fotoğrafı bulup tekrar baktım. Dünya, fotoğrafta ufak bir nokta.

O kadar küçük ki, dünya olduğunu söylemeseler bilemezsiniz. Fakat fotoğrafı etkileyici kılan da zaten bu: Dünyamızın o sonsuzlukta küçücük soluk mavi bir nokta olması...

O yıllar ünlü Gök bilimci Carl Sagan fotoğrafı ile ilgili olarak yaptığı konuşmasında "Dünya, evrenin sonsuzluğu karşısında çok küçük bir sahne" diye söze başlıyordu:

"Şu noktaya tekrar bakın. Orası evimiz. O biziz. Sevdığınız ve tanıdığınız, adını duyduğunuz, yaşayan ve ölmüş olan herkes onun üzerinde bulunuyor. Tüm neşemizin ve kederimizin toplamı, binlerce birbirini yalanlayan din, ideoloji ve iktisat öğretisi; insanlık tarihi boyunca yaşayan her avcı ve toplayıcı, her kahraman ve korkak, her medeniyet kurucusu ve yıkıcısı, her kral ve çiftçi, her kâşif, ahlak hocası, yoz siyasetçi, her süperstar, her 'yüce önder', her aziz ve günahkâr onun üzerinde - bir günışığı huzmesinin üzerinde asılı duran o toz zerresinde."

Fotoğraf o dönem zaten Carl Sagan'ın isteği üzerine çekilmişti. "Voyager 1" in dönüşü olmayan yolculuğu sürüyor. 2015 yılında güneş sisteminin dışına çıktı. Artık yıldızlar arası alanda. Hemen internette nereden olduğuna baktım. Dünyadan 23 milyar kilometre uzaktaymış.

Uzay biliminin altın çağı

Tıpkı "Voyager 1" gibi insanlığın uzay macerası da sürüyor. Hem de giderek hızlanarak. Kimisi uzay bilimlerinde bir "altın çağ"dan kimisi "yeni bir dönemden, yeni bir çağın başladığından" söz ediyor. Evrenle ilgili görsellerin sayısı hızla artıyor."En iyi uzay fotoğrafları"nın seçmekle görevlendirilenlerin işi eskiye göre çok daha zor. 2019 yılında Gök bilimciler, ilk kez, süper kütleli bir kara deliğin fotoğrafını çekmeyi başardılar. M87 Galaksi'sinin merkezinde bir kara delik. Dünyadan 53 milyon ışık yılı uzakta.

Fotoğrafı çekmek için dünyanın farklı bölgelerinden 13 teleskop kullanıldı. Büyük bir başarıydı. Daha on yıl önce kara delikle ilgili tartışmalar sadece "teorik" düzeydeydi. Bu görüntüyle ilk kez somut olarak kara deliği görmüş olduk. James Webb Uzay Teleskobu'nun görüntüleri benzer bir heyecan yarattı.

10 milyar dolarlık proje

Amerikan Uzay Dairesi (NASA), Avrupa Uzay Ajansı ve Kanada Uzay Ajansı ortaklığıyla geliştirildi James Webb Uzay Teleskobu. 15 ülkeden bilim insanları projede görev aldı. 25 Aralık 2021'de Fransız Guyanası'ndan bir Ariane 5 roketiyle uzaya fırlatıldı. Ocak 2022'de dünyadan 1.6 milyon kilometre uzaklıktaki yörüngesine oturdu.James Webb Uzay Teleskobu bugüne kadar uzaya gönderilmiş en güçlü teleskop. Teleskobun 6.5 metre çapındaki birincil aynası 18 parçadan oluşuyordu. Ayda uzayda aşama aşama açıldı. Bazı bilim insanları bu açılışı bir çiçeğe benzetiyorlar. Cihazların optik ayarları ve testleri tamamlandı.Ardından ilk görüntü 11 Temmuz 2022'de dünya ile paylaşıldı. 12 Temmuz 2022 tarihinden itibaren tam renkli görüntüler ve spektroskopik veriler NASA tarafından yayınlanmaya başlandı.

Beklediğimizden de iyi

Bilim insanları görüntüleri değerlendirirken, "Beklediğimizden de iyi" diyorlar.Her ne kadar Hubble Uzay Teleskobu'nun halefi olarak görülse de James Webb Hubble'den farklı özelliklere sahip. Hubble'in 2,4 metre çapındaki aynasına karşılık James Webb'in ana aynası 6.5 metre çapında. Hubble günde 2.5 GB veri

James Webb tarafından görüntülenen Karina Bulutlusu'nun "Kozmik Uçurumları", 12 Temmuz 2022

sağlayabiliyordu. James Webb 57 GB. Neredeyse 30 kat fazla.

Hubble, ışık tayfının görünür ve yakın morötesi alanında gözlem yapıyordu. James Webb ise yakın ve orta kızılötesi ışığa duyarlı. Bu sayede Hubble'ın görüşünden gizlenen bulutsuların, galaksilerin ve yıldız oluşum bölgelerinin içini görebiliyor.

İlk ışığın peşinde

James Webb'in pek çok görevi var. Birincil görevi 13.8 milyar yıl önceki Büyük Patlama'dan sonra ilk oluşan ilk yıldızların ışığını bulmak. Bilim insanlarına göre evren, Büyük Patlama'dan sonra karanlığa gömüldü. Çünkü yıldızlar yok. Sonra ilk yıldızlar ortaya çıktı. Ve ışık geldi. İşte bu "ilk ışığı" arıyor bilim insanları. Böylece o dönemdeki yıldızların kimyasını anlayacaklar. Galaksilerin oluşumunu ve evrimini inceleyecekler.

Yıldızlar ve gezegenler nasıl oluştu, sorusuna daha somut yanıtlar bulmak istiyorlar. Gözlemledikleri bölgelerin, yıldızların ve gezegenlerin kimyasal analizlerini yapacaklar. Yaşam barındırabilecek ötegezegenleri keşfedecekler. Teleskoptaki her şey, tüm ekipmanlar buna göre tasarlanmış. "Evrene ilişkin bilgilerimizde çok şey değişecek" diyorlar uzmanlar.

Projeye katılan bilim insanlarından Susan Mullally, "Beni heyecanlandıran şeylerden biri, karasal gezegenlerin atmosferlerine bakmaya çalışmak" diyor.

Yıldız tozlarından mı yapıldık?

Edinburgh'daki Kraliyet Gözlemevi'nden Olivia Jones, erken yıldızlar öldüğünde, yeni yıldızları doğurmak için materyallerini çevrelerine saldıklarında ne olduğu sorusuna yanıt arıyor. Şöyle diyor Jones:

"Erken evrenin bugün gördüğümüzden çok farklı bir kimyasal bileşime sahip olduğunu biliyoruz: Hidrojen, helyum ve biraz lityumdan. Hayatı mümkün kılanlar da dahil, şu anda gördüğümüz diğer tüm kimyasal elementler, çağlar boyunca bu yıldızların içinde pişirildi. James Webb Uzay Teleskobu'ndaki spektroskoplar, bu erken galaksilerin kimyasal mutfaklarını araştırabilecek, tek tek yıldızların içinde neyin piştiğini görecektir. Güçlü süpernovaların, patladıklarında daha geniş kozmosu neyle gübrelediklerini de görebilecek. James Webb Uzay Teleskobu, evrene bakışımızı değiştirecek."

Olivia Jones'un sözü ister istemez Carl Sagan'ı anımsatıyor. "Hepimiz yıldız tozlarından yapılmayız" sözü ona ait. Ünlü "Kozmos" kitabında şöyle diyor Sagan:

"Dişlerimizdeki kalsiyum, kanımızdaki demir ve elma turtalarındaki karbon, çöken yıldızların içinde oluşmuştur."

Teleskoptaki teknolojik cihazlar

James Webb Uzay Teleskobu görevlerine yerine getirebilmesi için pek çok cihazla donatıldı.

Yakın kızılötesi kamera (NIRCAM), en eski galaksilerden 13.5 milyar yıl öteden gelen ışığı algılayacak. Yakın Kızılötesi Spektrografi (NIRSpec) uzak evrenden gelen ışığı analiz ederek, gözlenen nesnelerin kimyasını ortaya çıkaracak. Orta Kızılötesi Kamerası (MIRI) aslında bir kamera ve spektrografın birleşimi. Orta kızılötesi bölümün daha uzun dalga boylarında gözlem yapacak. Her şeyi incelemek isteyen herkes için bir araç haline gelecek. İnce Yönlendirme Sensörü ve Yakın Kızılötesi Görüntüleyici (FGS/NIRISS) ilk ışığın saptanmasına, ötegezegenlerin belirlenmesi ve bu gezegenlerin kimyalarının analiz edilmesine destek verecek.

Teleskoptaki cihazlarla ilgili internette ayrıntılı bilgiler yer alıyor. Proje bilimcisi olan Randy Kimble, "Otuz yıl önce, diğer yıldızların etrafındaki gezegenlerin atmosferlerinin bileşimini inceleyebileceğimizi kimse hayal bile edemezdi" diyor, "Şimdi bunu rutin olarak yapıyoruz ve Webb bunu çok daha iyi yapacak."

İlk görüntüler

James Webb Uzay Teleskobu'nun ilk renkli görüntüleri 11 Temmuz'da yayınlandı. Nasa yetkilileri, Beyaz Saray'daki törende ABD Başkanı Joe Biden'a görüntü hakkında bilgi verdiler. Sonra görüntüyü kamuoyuyla paylaştılar. Görüntüde dört milyar ışık yılı uzakta bir gökada kümesi olan SMACS 0723 yer alıyordu. Daha doğrusu gökada kümesinin 4.6 milyar yıl önceki halini görüyorduk. Bugüne kadar SMACS0723'ü hiç bu kadar

James Webb tarafından görüntülenen Yaratılış Sütunları, 19 Ekim 2022

detaylı görmemiştik. Bu görüntü James Webb'in ilk derin alan çalışması olarak tarihe geçti. Görüntünün oluşturulması sadece 12.5 saatlik bir gözlem süresi aldı. Oysa aynı görüntüyü Hubble ile almak haftalar sürmüştü.

Yıldızların doğum alanları, yaratılış sütunları

Karina Bulutsusu görüntüsü en etkileyici olanlardan. Dünyaya uzaklığı yaklaşık 8 bin 500 ışık yılı. Webb Uzay Teleskobu tarafından kızılötesi ışık ile yakalanan bu görüntü, daha önce görünmeyen yıldız doğum alanlarını ilk kez ortaya çıkardı. "Yaratılış Sütunları" görüntüsü de yıldızların doğum alanlarını gösteriyor bize.

Fakat görüntü biraz ürkütücü. Güney Halka Bulutsusu (NGC 3132) aslında daha önce Hubble teleskobuyla da görüntülenmişti. Fakat şimdiki görüntü farklı. Detaylar etkileyici. Burası yaklaşık 2.500 ışık yılı uzaklıkta. Görüntüde iki yıldız var. Merkeze yakın olan parlak yıldız, ölmekte olan bir yıldız yoldaşlık ediyor. Ölmekte olan yıldız bir beyaz cüceye dönüşmüş. Onu da solda görüyoruz.

Yıldızlar da doğuyor ve ölüyorlar. James Webb Uzay Teleskobu bu süreçlerin nasıl yaşandığı hakkında bize detaylı bilgiler verecek. Paylaşılan WASP-96 B gezegeni ile ilgili görüntü farklı. Bir grafik. Webb bu gezegenin atmosferinde su izine rastladı. Gezegendeki bulut ve sis varmış.

Stephan Beşlisi ve "Şahane Hayat" filmi

Daha görüntüyü görür görmez, "Ben bu beşliyi biliyorum" diye geçti içimden. Sonra anımsadım. Frank Capra'nın "Şahane Hayat" adlı o müthiş filminde görmüştüm ilk kez Stephan Beşlisi'ni. Filmin hemen başında melekler kendi aralarında konuşurken, arkada Stephan Beşlisi görünüyordu. Filmin başrolünde James Steward vardı. Film sanki Charles Dickens öyküsü gibiydi. Biraz hüzünlü, daha çok umutlu.

Sinemanın siyah beyaz dönemlerinden kalma bir film. 1946 yapımı. İflas eden bir işadama köprü'nün üzerinden atlayarak intihar etmek ister. Fakat bir melek onu kurtarır. Yaşlıca bir insan görünümündeki melek, hiç yaşamasaydı eğer, o çok sevdiği kasabanın ne halde olacağını gösterir ona. İşadama, ne çok insanın hayatına dokunmuş, onu güzelleştirmiş olduğunu görür. Kendi hayatının anlamını keşfeder. Aslında tüm dertlere karşın "şahane bir hayat" yaşamıştır.

Stephan Beşlisi'nin son görüntüsünde milyonlarca genç yıldızın parıltıyan kümeleri ve yeni yıldız doğumunun gerçekleştiği yıldız patlaması bölgeleri var. "Bu görüntü daha önce çekilenlerin tümünden daha net" diyor uzmanlar.

"Baba teleskoplar zaman makinesi mi?"

James Webb Uzay Teleskobu'nun görüntüleri daha yeni gelmiş. Bir hafta

“

Webb Uzay Teleskobu tarafından kızılötesi ışık ile yakalanan ve "Yaratılış Sütunları" olarak adlandırılan bu görüntü bize yıldızların doğum alanlarını gösteriyor.

”

sonu. Hava güneşli. Kafede oturmuş sohbet ediyoruz. James Webb Uzay Teleskobu'nun görüntülerine de geldi konu. Dostumun o ana kadar sessizce tabletine bakan 11 yaşındaki kızının sesi yükseldi birden:

"Baba biz şimdi bir teleskopla uzaya baktığımızda geçmişe mi bakıyoruz? Nasıl oluyor bu?"

Bugünün gençleri bir alem. Elllerinde akıllı telefonlar, tabletler var. Merak ettikleri konuya hemen internetten bakıyorlar. Biz sohbet ederken küçük kız internetten teleskobun görüntülerini bulmuş bile. Babası şöyle yanıtlıyor:

"Işık saniyede yaklaşık 300 bin kilometre hızla ilerler. Örneğin Ay'dan gelen ışık 8 saniyede bize ulaşır. Güneşten gelen ışık 8 dakikada. Yani gün batımının fotoğrafını çeksek, o fotoğrafta güneşin şu anki halini değil 8 dakika önceki halini çekmiş oluyoruz.

İşığın bir yılda aldığı yol için bilim insanları 'ışık yılı' kavramını kullanıyorlar. Çünkü evrende mesafeler çok uzun. Diyelim teleskopla dünyadan 65 milyon ışık yılı uzaktaki bir yıldızda bakıyoruz. Gördüğümüz şey aslında o yıldızın 65 milyon yıl önceki hali. Çünkü ışık oradaki yıldızdan dünyamıza ulaşınca kadar 65 milyon yıl yol katetmiş."

"Bu durumda bizim şu anda gördüğümüz o yıldız artık orada değil mi yani" diye soruyor kızı. "Hayır değil. Muhtemelen çok daha uzakta bir yerde." "Yani 5 milyar yıl uzaktaki bir

James Webb Uzay Teleskobu

gezegenden dünyaya bakan uzaylılar o zaman dünyayı göremeyecekler. Öyle mi?" "Evet göremeyecekler çünkü o dönemde dünya daha oluşmadı. Güneş bile yok." Kız, "Harikasin baba. Anladım" diyor.

Babası kızının sorusuna "yanıt verebildiği" için mutlu ve gururlu. Kız elinde 6. sınıf Fen bilgisi test kitabına yönelikten birkaç dakika sonra yeniden sormaya başladı: "Peki güneş sisteminde, uydusu olmayan iki gezegen hangisi?" "Satürn'ün kaç uydusu var?" "Güneş sistemindeki üçüncü büyük gezegen hangisi?" Fakat baba hiç duraksamadan tüm sorulara yanıt veriyor.

"Müthişsin baba!" diyor kızı. Ben de dostuma hayranlıkla bakıyorum. Halinden hoşnut dostum, bana göz kırpmıyor. Sonra işin sırrını öğreniyorum. Meğerse haftada bir gün, geceleri kızı uyuduktan sonra onun fen kitabını okuyormuş. Hatta test kitaplarındaki sorulara bile bakıyor, bilemediği soruların yanıtlarını öğreniyormuş. Kulağıma eğilip şöyle diyor bana:

"Harika baba olmak istiyor, çocuklarından böyle iltifatlar duymak istiyorsan, dersini çalışacaksın kardeşim. Öyle kolay değil bu işler."

Gülümsüyorum. Fakat kendi deneyimlerimden biliyorum. Çocuklarından "harikasin" iltifatını almak, günümüzde baba ve annelerin pek de sık yaşamadıkları bir mutluluk.

Ve bu mutluluk pek de uzun sürmüyor. Tatlı kızıdan birkaç dakika sonra yeniden

bir soru geliyor: "Peki kuantum ne baba?" Şaşkınlıkla birbirimizin yüzüne bakıyoruz.

DART Misiyonu

James Webb Uzay Teleskobu'nun heyecanı sürerken, "Dart Misiyonu" ile ilgili haberler gelmeye başladı. İnsanlık tarihinde ilk kez Dünya'ya çarpma riski taşıyan bir asteroidi yörüngeden saptırmayı başardık. Neden şimdi böyle bir işe kalkıştık diye düşünebilirsiniz. Fakat biliyoruz ki 65 milyon yıl önce yaşanan 5. büyük yok oluşa dünyaya çarpan bir asteroid neden olmuştu. Yaklaşık 10 kilometre çapında bir asteroid. Çarpma sonucu yaşanan o büyük felaket, dünyadaki türlerin yüzde 76'sının yok oluşuna neden olmuştu. Bu asteroid "Dinozorlar çağı"nın sonunu getirmişti. Gerçi çok düşük olasılık ama dünyaya yeniden büyük bir asteroidin çarpmayacağı ne malum?

Daha 2022'nin başında BBC'ye konuşan Gezegen ve Uzay Bilimleri Profesörü Monica Grady'nin sözlerini anımsayalım:

"Gezegenlerde yaşamı noktlayan asteroidler 50 milyon yılda bir Dünya'ya çarpıyor. Sonuncusu 65 milyon yıl önceydi. Dolayısıyla bir sonraki 15 milyon yıl kadar gecikti."

DART misyonu da büyük bir başarıyla gerçekleşti. Dünyadan gönderilen DART uzay aracı, 11 milyon kilometre uzaklıktaki Dimorphos asteroidine tam isabetle çarpmayı ve onun

yörüngesini değiştirmeyi başardı. Uzay aracının çarptığı asteroitten binlerce kilometre uzunluğunda bir toz bulutu yükseldi. Sıra dünyayı tehdit edebilecek asteroidlerin yörüngesini değiştirebilecek bir asteroid savunma sistemi kurmaya geldi. NASA gezegen bilimi birimi direktörü Dr. Lori Glaze, "İnsanlık tarihinde yeni bir döneme giriyoruz. Kendimizi asteroid çarpmasından koruma kabiliyetimizin olacağı yeni bir dönem bu" diyordu.

Sırada ne var?

Şimdi sırada Psyche görevi var. Psyche bir asteroid. İsmi mitolojiden geliyor. Psyche mitolojide, dünyanın en güzel ölümlü kızı olarak geçiyor. Öyle ki aşk tanrısı Eros bile ona aşık olmuş. Öyle güzel. Asteroid Psyche ise çok değerli. Bazıları buradaki metaller katrilyonlarca dolar eder diyor. Amaç oraya bir uzay aracı göndererek, 26 ay boyunca bu asteroidi ve yörüngesini incelemek. Sonrasını şimdilik bilemiyoruz.

Asteroid madenciliği son yıllarda giderek daha çok ilgi çeken bir konu haline geldi.

Yeniden Aya Seyahat

Ay'a seyahat yeniden gündemde. Son insanlı ay misyonu olan Apollo 17, Aralık 1972'de yapılmıştı. Fakat bu sefer anlaşılıyor ki, dönmek üzere gidiyoruz. NASA Artemis programıyla kalıcı bir yerleşim için Ay'a gitmeyi planlıyor. NASA bunun için büyük bir kampanya yürütmüş ve birçok şirketi

Ay'da bazı özel nesneleri inşa etmeye davet etmişti. Bu arada Çin de Ay'da yeni bir mineral keşfetti. Çang'ı-5 keşif aracının topladığı kaya ve toprak örneklerinde bulunan fosfat mineraline "Çangizit-(Y)" adı verildi. Burada da mitolojik bir isim kullanılmış. Keşif aracının adı, Çin mitolojisindeki Ay perisi "Çang'ı"dan geliyor.

Çin bilim insanları, aydan toplanan numunelerde, dünyada nadir bulunan Helyum-3'e de rastlandığını açıkladılar. Bu maddenin gelecekte nükleer füzyonla sınırsız enerji için kullanılabileceğini iddia edenler var.

Mars'ı dünyalaştırmak

Önümüzdeki dönemde Venüs'e yönelik incelemeler de yoğunlaşacak, Jüpiter'in uyduları incelenecek, Mars'ta yeni incelemeler yapılacaktır.

NASA Gezegenler Birimi Direktörü Dr. Jim Green'in Mars görüşleri ilginç. New York Times'la yaptığı röportajda *"Mars'ı dünyalaştırabileceğimizi ve insanlar için yaşanabilir hale getirebileceğimizi"* öne sürüyor Green. *"Güneş'in kızıl gezegen üzerindeki olumsuz etkisini dev bir manyetik kalkanla giderilebiliriz"* diyor.

Belli ki önümüzdeki dönemde uzay araştırmalarıyla ilgili pek çok haber okuyacağız.

Medeniyetin seyrini değiştiren kitap

Astronomiyle ilgili küçük bir araştırma yaptığınızda bilim, felsefe, mitoloji, tarih ve sanat iç içe geçiyor. M.Ö. 95-55'lerde yaşayan Ünlü Romalı Felsefeci Lucretius geliyor aklıma. *"İnsanlar yaşatarak yaşar birbirini ve hayat meşalesini birbirine devreder koşucular gibi."* diyen Lucretius ilginç biri.

Felsefi eserlerini "şiiir" olarak yazmış. Tıpkı kendinden önceki Parmenides, Empedokles gibi. Amin Maalouf'un son kitabı *"Empedokles'in Dostları"*ndakiler, neden bu ismi kullandılar? Lucretius'un o ünlü *"Evrenin Yapısı"* kitabı, ya da şiiiri mi demeli, Türkçe'ye Turgut Uyar ve Tomris Uyar tarafından kazandırıldı. Harika bir çeviri olmuş. 2000 yıl

öncesi yazılan kitap bende hayranlık uyandırmıştı. Konuya yaklaşım biçimi, mantığı, önermelerden çıkardığı sonuçlar ve elbette ki şiiirsel dili. Her çağda aykırı fikirleriyle büyük tepki toplayan bir kitap *"Evrenin Yapısı"*. Şöyle diyordu Lucretius kitapta:

"Her şey görünmez parçacıklardan oluşur. Maddenin temel parçacıkları - şeylerin tohumları- ebedidir. Temel parçacıklar sayıca sonsuz ama şekil ve boyut bakımından sonludur. Evrenin bir yaratıcısı veya tasarlayıcısı yoktur. Her şey, bir sapmanın sonucunda meydana gelir. Özgür iradenin kaynağı sapmadır."

Başta kilise olmak üzere tüm yerleşik kurumların ve güç odaklarının baskısına rağmen kopyalanıp çoğaltılan bu şiiirler, elden ele dolaşmış, yok olmaktan kurtarılmıştı. Nasıl mı? Harvard Üniversitesi'nde edebiyat profesörü olan ve "Yeni Tarihseleçilik" olarak adlandırılan "edebiyat eleştirisi ekolünün" kurucularından Stephen Greenblatt'ın *"Sapma"* adlı kitabında işte bu soruya yanıt veriliyor. Greenblatt "Medeniyetin seyrini değiştiren" kitabın inanılmaz öyküsünü anlatıyor. Son derece sürükleyici ve derinlikli bir kitap. Lucretius'un kitabı pek çok kişiyi etkilemiş: Başta da "gözlemsel astronominin babası" Galileo'yu. Listede Einstein ve Freud de var.

Gionardo Bruno'nun heykeli

Benim en çok Gionardo Bruno dikkatimi çekiyor. Rahip, filozof ve gökbilimci Gionardo Bruno da Lucretius'tan etkilenenler arasında. Roma'da fikirlerinden dolayı 7 yıl hapis yattı Bruno. İşkence gördü. Ama fikirlerinden vazgeçmedi. 1600 yılında Roma'da meydana canlı canlı yakılarak öldürüldü. Yakılmadan önce halka hitap etmesin diye ağzının bağlandığı söylenir.

"Sonsuzluğun kaşifi" olarak anılıyordu Bruno. Kopernik'in görüşlerini savunuyordu. Evrenin sonsuz ve eşdağılımlı olduğunu öne sürüyordu ve dünyadan başka birçok gezegenin de bulunduğunu söylüyordu. Bruno savunmasında şöyle demiş:

"Ne gördüğüm hakikati gizlemekten hoşlanırım, ne de bunu açıkça ifade etmekten korkarım. Aydınlik ve

karanlık arasındaki, bilim ve cehalet arasındaki savaşa her yerde katıldım."

Bruno'nun hikâyesini Carl Sagan'ın 1980'lerde sunduğu çığır açan Kozmos'un takipçisi niteliğindeki aynı adlı belgeselde Astrofizikçi Neil deGrasse uzun uzun anlatıyor. Şöyle diyor belgeselin bir bölümünde:

"Bruno'nun ölümünden 10 yıl sonra, Galile bir teleskopla gökyüzüne ilk baktığında Bruno'nun baştan beri haklı olduğunu gördü."

Bugün Bruno'nun heykeli Roma'nın ünlü "Campo Dei Fiori" meydanında duruyor. Tam da yakıldığı yerde. Van Gogh'un ünlü *"Yıldızlı Gece"* tablosuna bakıyorum. Akıl hastanesinde yaptığı tablo. Kulağım, Gustav Holst'un *"Gezegenler Suiiti"*nde. Van Gogh'un *"Kafe Teras'ta Gece"* tablosundaki yıldızların adları neydi? Hatırlamıyorum. Ama o kafe hâlâ açık. Üstelik Van Gogh'un resmettiği ile aynı görünümde.

Eskiden büyük kaşifler denizcilerdi. Onların da gözü elbette yıldızlardaydı. Üç bin yıl önce Polinezyalı denizciler okyanusları yıldızlara bakarak aştılar. Peki, bugünün kaşifleri kimler? Ünlü İngiliz Astrofizikçi ve aynı zamanda şair olan Michael Rowan-Robinson'un *"Yıldızlar Altında"* kitabındaki *"Kozmik Manzara"* şiiirine ilijiyor gözüm:

"Bir zamanlar denizcilerdi okyanusları aşan, yeni kıtalar, yeni yaratıklar bulmak için Şimdiyse gökbilimcilerin teleskopları Dalıyor boşluğa, yeni dünyalar bulmak için"

Şimdi Evrendeki ilk yıldızların ışığını bekliyoruz. Ne kadar önemli şeymiş ışık. Aklıma Atatürk'ün ünlü sözü geliyor: *"Alnında ilk ışığı hissedenler sanatçılardır."*

Sonra Gionardo Bruno'nun eserlerinden etkilenen Alman şair Goethe'nin ölüm döşeğindeki o ünlü cümlesini anımsıyorum:

"Biraz daha ışık!" ■

🚩 Ayşe Erkmen, Haliç Haliç'te, Kalıcı Eser

İSTANBUL'UN GİZEMLİ MEKÂNLARINDA DÜNYA SANATI

YAZI
CEM ERCİYES

İstanbul Bienali çağdaş sanata ilgi duyanların merakla bekledikleri en önemli etkinliklerden biri. 1980'lerin sonunda Sultanahmet civarında düzenlenen sergilerle başlamış ve kısa zamanda uluslararası nitelik kazanmış bir etkinlik. Bienal bu yıl kentin kültürel ve tarihi mekânlarını da öne çıkartan bir dizi sergiyle sanat izleyicisine ulaştı.

İstanbul'un uluslararası sanat etkinlikleri içinde İstanbul Bienali'nin özel bir yeri var. İstanbul Kültür Sanat Vakfı İKSV'nin düzenlediği bu etkinlik, kendi alanında dünyanın en çok ilgi gören sanat etkinliklerinden biri. Uluslararası sanat dünyası, İstanbul Bienali'ni merak eder ve pek çok yabancı sanat eleştirmeni, küratör, koleksiyoncu Bienal'in ilk günlerinde sergileri görmek için İstanbul'a gelir. Bu nedenle Türkiye'nin en büyük sanat fuarı Contemporary İstanbul uzun yıllardır İstanbul Bienali ile aynı tarihlerde açılıyor. Ve Bienal'in ana sergilerine paralel onlarca irili ufaklı sergi, sanat etkinliği gerçekleşiyor.

Bienal, iki yılda bir gerçekleşen büyük sanat sergileri için kullanılan bir sözcük. Moskova'dan Paris'e, Sao Paulo'dan (Brezilya) Kuala Lumpur'a (Malezya) dünyanın pek çok kentinde düzenlenen yüzden fazla bienal var. En eskisi ise bugün hâlâ dünyanın en önemli sanat olayı olan Venedik Bienali. Türkiye'de de Sinop, Mardin, Çanakkale'de bienaller düzenleniyor. Çoğunlukla her yıl değişen bir sergi yapıcının, yani bir küratörün görevlendirilmesiyle içerik ve ana tema belirleniyor. Tema hem sanatçı seçiminde izlenen yaklaşımı, hem de bienalin ana hikâyesini ifade ediyor. Bir büyük sergi gibi düşünebileceğimiz her bienal, içindeki onlarca yüzlerce sanatçının dünyaya ve insanlığa dair görüşünü ifade ettiği çok sesli bir koro gibidir. İşte bu sesleri anlamlı bir ezgiye, ziyaretçileri etkileyen bir sese dönüştürmek de küratörün işi. Nitekim İstanbul Bienali'nin bugüne kadarki

başarısı da sanıyorum bu: Doğru temalar, iddialı küratörler, iyi sanatçılarla etkileyici sergiler düzenleyebilmek. Ama en önemli kozunu, yani İstanbul'un doğal ve tarihi mirasını da mutlaka anmak gerek. Bu yıl 17. kez düzenlenen İstanbul Bienali'nin özelliklerinden biri de bu oldu, şehri serginin bir parçası haline getirdi, izleyicisini geniş bir şehir turuna çıkarttı.

2022 yılının bienali, yani 17. İstanbul Bienali tek bir küratör yerine üç kişilik bir ekip tarafından hazırlandı. Ute Meta Bauer, Amar Kanwar ve David Teh'den oluşan küratör ekibi işbirliklerini önemseyen bir yöntem izlediler. Şehrin sanat grupları ve kültür kurumlarıyla birlikte pek çok ortak iş yaptılar. Söyleşiler, radyo yayınları ve bazı sanatçı gruplarına emanet edilmiş küçük sergilerin yer aldığı bir bienal hazırladılar. Her zamankinden farklı bu tarzın bir sonucu olarak, tek bir kelimelik 'tema' yerine, küçük bir metin yayımladılar. Sergilerin gerçekleştiği tüm mekânlarda ziyaretçileri ilk karşılayan Bienal'in çerçevesini çizen şu metin oldu:

"Bu bienal tatlı, olgun meyvelerle kaplı ulu bir ağaç olmak yerine kuşların uçuşundan, bir zamanların bereketli denizlerinden, yerküreyi yavaşça yenileyen ve besleyen kimyadan bir şeyler öğrenme arayışında. Belki bu bienal büyük bir toplanma ya da tek bir zaman ve mekânda yapılan planlı bir buluşma değil, bir dağılma, gözden uzak bir mayalanmadır. İplikleri bir araya gelir, çoğalır, ayrılır, gürültülü bir zirveye ya da nihai bir düğüme ulaşmadan yer

yer kesişir. Bırakın bu bienal de kompost olsun. Vaktinden önce başlayabilsin, bittikten çok sonra da devam edebilsin."

Bu şiirsel metnin de bize anlattığı gibi bienale katılanlar arasındaki etkileşim ve zihnimizde bıraktığı etki önemliydi. Ne de olsa bienal bir çağdaş sanat etkinliği. Yani işlerin estetik gücü kadar ve hatta ondan daha önemli sanatçının bize ne anlatmak ve ne hissettirmek istediğidir. Dolayısıyla bir bienali gezerken her işe vakit ayırmak, odaklanmak ve sanatçının bize sunduğu işin detayları üstüne biraz düşünmek gerekir. Esik fotoğraflar, yazılar, videolar, resim ve heykeller, gündelik objeler ve sesler... Çağdaş sanatın malzemesi olan her şey bu bienalde de vardı. Temel meseleler günümüz sanatçılarının gözde konuları olan kadın sorunları, kaybolan baskı altındaki kimlikler, göç ve mülteci trajedileri ve günümüzün gittikçe ısınan bir meselesi olarak iklim değişikliği idi. Bu konularda pek çok çalışma görme fırsatı bulduk.

Pera Müzesi'ndeki işler

Bienalin ana mekânı diyebileceğimiz yer bir müzeydi. Beyoğlu'ndaki Pera Müzesi'nde çok sayıda iş sergileniyordu. Ama onun dışında farklı semtlerde farklı mekânlar da kullanılmıştı ki bu da sergiyi bir günde gezilmesi neredeyse imkânsız hale getiriyordu. Fakat bunu bir dezavantaj olarak görmemek gerek. Bienal, sergilerin peşinde yapacağımız tur sayesinde bize

130 yıllık geçmişle Türkiye'nin en önemli endüstriyel miraslarından biri olan Müze Gazhane de 17. İstanbul Bienal'ine ev sahipliği yapan mekânlardan

Tarihi Bristol Oteli'nin cephesi korunarak inşa edilen Pera Müzesi

Merkez Rum Kız Lisesi ⇨

İstanbul Bienaline ev sahipliği yapan 12 mekândan biri: The Çinili Hamam ⇨

yaşadığımız kenti tanımak ya da tekrar keşfetmek, farkında olmadığımız sanat mekânlarını keşfetmek hatta bir daha asla göremeyeceğimiz mekânlara adım atmak imkânı verdi. Bu, çağdaş sanata çok da meraklı olmayan izleyicileri bile etkileyen ve bu yılki bienali sevmelerini sağlayan bir unsura dönüştü.

Pera Müzesi'nde bende iz bırakan işler arasında Alice Micel'in Kamboçya ve Bosna'daki mayın taralarını gösteren 'Derinlerde' adlı fotoğrafları, Lieko Shiga'nın 'İnsan Suretinde Bahar' serisindeki mülteci görüntüleri, Nepalli kadınların mücadelesini anlatan 'Kadının Kamusal Hayatı' sergisi, Lamia Joreige'nin Osmanlı'nın son yıllarındaki Lübnan'ı anlattığı 'Bir Dönüşümü Haritalandırmak' adlı çalışması ilk aklıma gelenler.

12 mekânda sergiler

Pera Müzesi dışında İstanbul Bienali on iki mekânda izleyiciyle buluştu. Beyoğlu'ndan Çemberlitaş'a ve Kadıköy'e yayılan bu mekânlardan kimisi Kurtuluş'taki Nostalji Kitapevi gibi küçük bir kitapçı, kimi Hasanpaşa'daki Müze Gazhane gibi yeni bir kültür merkezi, kimi de The Çinili Hamam gibi tarihi bir yapıydı. Performistanbul, SAHA Studio gibi Beyoğlu'ndaki alternatif sanat kuruluşları da bienalin hem ev sahibi hem de bir parçası oldular. Ama tüm etkinliğin yıldızı hiç tartışmasız Merkez Rum Kız Lisesi'ydi. Çok uzun yıllar önce eğitime kapanmış bu okul, daha önceki bienallerde gördüğümüz başka azınlık kurumları gibi, son öğrenci kapıdan çıktıktan sonra dondurulmuş bir zamanın mekânı olmuş. Eski dolapları, sıraları,

elbise askıları arasında Atatürk resimleri, Türk bayrakları, gençliğe hitabelerin asılı olduğu; kapıda sınıfların adlarının, tahtada tebeşir izlerinin, eşyalarda demirbaş numaralarının durduğu bir eski eğitim mekânı. Geniş tiyatro ve spor salonunun tavanı biraz çökmüş, eski zamanlara dair gizemli bir mekân. İçinde tek bir iş sergileniyordu. Pek çok tablet ekranı yardımıyla ziyaretçilere sunulan bir video enstalasyon, 'Marco Scotini ve Can Altay'ın imzasını taşıyan 'İtaatsizlik Arşivi' (Ders Bitti). Bu iş, çok sayıda tablet ekranından izlenebilen dünyanın her yerinden toplanmış protesto görüntüleri ve belgesellerinden oluşuyor. Gerçekten izlemesi zevkli ve öğretici olan bu sergi iyiydi, ama Merkez Rum Kız Lisesi'nin içindeki sanat eserlerinden daha çok ilgi çektiğini de söylemek gerek. Nitekim bu durum, bienalin pek çok mekânında vardı. Meselâ Cibali'deki Küçük Mustafa Paşa Hamamı ile ona yakın, Zeyrek'teki The Çinili Hamam da böyleydi. Her ikisinde de ses, video ve dijital teknolojilerin kullanıldığı önemli işler sergileniyor olsa da izleyiciler yeni restore edilmiş bu mekânların pırıl pırıl mermerleri ile kubbesinden sızan ışığın cazibesine daha çok kapılıyordu. Mekânlar kadar çevreleri de önemli. Sanat izleyicilerinin çoğunun The Çinili Hamam'ın hemen yanı başındaki Kadınlar Pazarı ya da Siirt Pazarı'na gidip oradaki ucuz et satan yerel kasapları ve peynircileri, baharatçıları daha önce gördüğünü pek sanmıyorum.

Kentsel keşifler bakımından ilginç bir diğer mekânsa bir zamanların ünlü hattat ve entelektüeli Emin Barın'ın yaptırdığı Çemberlitaş'taki Barın Hanı oldu. Şimdilik bir kültür merkezi olan bu mekânda da hazır nesnelerin ve

arşiv görüntülerinin yer aldığı pek çok ilgi çekici sanat eseri vardı. Ama gidenlere, artık sadece turistlerin ve İstanbul Üniversitesi öğrencilerinin uğradığı kentin bu en eski mahallesini tekrar keşfetme olanağı da veriyordu. Tabii mekânsal keşifler bakımından en etkileyici yerlerden biri Taksim Yaklaşım Tüneli'ydi. Hemen Atatürk Kitaplığı'nın karşısında, yirmi yıl önce metro inşaatı için açılmış ve işlevi sona erince terkedilmiş, yeni belediye tarafından ise bir sanat mekânına dönüştürülmüş uzun bir yer altı tüneli var. Bu tünelin içinde Carlos Casas adlı sanatçının Kiklop adlı çalışması yer alıyor. Tüneli farklı renkte ışıklara boyayan ve gittikçe artan bir sese doğru yaklaştığınız gizemli bir yürüyüşe davet eden bu çalışma, insanda arzın merkezine tekinsiz bir yolculuk duygusu veriyordu.

İstanbul Bienali çağdaş sanata ilgi duyanların merakla bekledikleri açılış haftası onlarca açılış, sergiler söyleşi ve yazılar arası koşuşturdukları en önemli etkinliklerden biri. 1980'lerin sonunda Sultanahmet civarında düzenlenen sergilerle başlamış kısa zamanda uluslararası nitelik kazanmış bir etkinlik. Bugün yüzbinlerce İstanbullunun Koç Grubu'nun sponsorluğu sayesinde ücretsiz gezebildiği bir sanat zirvesi. Bize dünya sanatındaki gelişmeleri görme imkânı veriyor. Bu değerli, ama belki de daha önemlisi sergiyi gezen herkesi dünyanın düşünsel, entelektüel gündemini takip etmeye, dünya sanatçılarıyla birlikte ortak meseleler hakkında kafa yormaya yönlendirmesi. Bu, belki de çağdaş sanata duyduğumuz meraktan daha önemli bir şey. İşte bu sebeplerle İstanbul Bienali'ni seviyor ve aksatmadan takip ediyoruz. ■

>>
Cemal Nadir Güler'in yarattığı
'Amcabey' ve 'Ak'la Kara' karakterleri

MİZAH DÜNYAMIZDAN PORTRERLER

YAZI
VECDİ SAYAR

Mizah geleneği çok zengin bir ülkede yaşıyoruz. Mizah edebiyatı, tiyatro, sinema ve karikatür alanlarında dünya çapında tanınan ustalara sahibiz. Ama, son yıllarda bu isimlerin yanına ekleyebileceğiniz yeni isimler pek çıkmıyor. Mizah duygumuzu yitiriyor muyuz yoksa?

Mizah, gerçeklerden kaçmanın bir yolu olduğu gibi gerçekleri incelikli bir biçimde dile getirmenin yolu da olabilir. Her durumda, hayatla baş etmek için kullanışlı bir silah... Öyle bir silah ki, kimin elindeyse, onun hedefleri doğrultusunda kullanılabiliyor. Boşuna 'at sahibine göre kişner' dememiş atalarımız.

Mizah tarihine baktığımızda bunun örneklerine rastlayabiliriz kolaylıkla. Bu, yalnızca ülkemiz için geçerli bir durum değil. Dünyanın dört bir yanında iki farklı yaklaşımın örneklerine rastlamak olası. Moliere'den Çehov'a, Cervantes'ten Mark Twain'e dünya edebiyatının büyük ustalarında gördüğümüz mizahla, ucuz romanlarda, niteliksiz komedilerdeki mizah bir tutulabilir mi?

Arapçadan dilimize geçmiş bir sözcük 'Mizah'; en genel tanımıyla güldürerek düşündürme sanatı olarak tanımlanabilir. Mizahın, ironi, hiciv, taşlama, parodi, kara mizah, politik mizah gibi farklı türlerinden söz edebiliriz. Dionysos şenliklerinden günümüze, hemen her dönemde başvurulmuş mizah, sanat alanlarının tümünü etkilemiş; geniş kitlelerin beğenisini kazanan sayısız yapıt üretilmiştir. Antik Yunan tiyatrosunun en önemli yazarlarından Aristofanes'in "Eşek Anıları", "Barış", "Lysistrata" adlı komedilerinin evrensel temaları günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Ortaçağ'da tek tanrılı dinlerin koyduğu yasaklar döneminde bile farklı mizah türlerine rastlanır: Soyluların sindirimlerine yardımcı olması için saray

sofralarına davet ettikleri soytarılar ya da gezgin oyuncuların sokaklarda sergilediği eleştirel oyunlar. Mizahın bastırılmış duyguların dışavurumu olduğunu savunan Freud'u haklı çıkaran bir başka örnek de, totaliter rejimlerde her türlü baskıya karşı susterulamayan mizahçılardır. Gogol'ün "Palto"sı, Moliere'in "Cimri" ve "Hastalık Hastası" komedinin ölümsüz yapıtları arasındadır.

Roman, öykü, sahne sanatları, sinema ve karikatür mizahın en çok görüldüğü alanlardır. Ama, resim, heykel, fotoğraf, grafik sanatlar ve müzik alanlarında da mizah duygusu güçlü yapıtlara rastlayabiliriz. Arcimboldo'nun, Hogarth'ın, Daumier'nin, Goya'nın, Picasso'nun resimlerinde güçlü bir mizah

❖ Diyojen'in ilk sayısı, 24 Kasım 1870

❖ Karikatürist Oğuz Aral'ın Gırgır sayfalarında yarattığı 'Avanak Avni' karakteri

❖ Turhan Selçuk'un yarattığı ve Osmanlı tokadını meşhur eden 'Abdulcanbaz'

❖ Latif Demirci, Eyyıy Siyaset

duygusu vardır. Bizim ressamlarımız arasında da mizahı yaratan ustalar vardır. Yüksel Arslan'dan Mehmet Gülerüz'e, Mevlüt Akyıldız'a pek çok isimden söz edebiliriz.

Müzik alanında, Rossini'nin 'Sevil Berberi'nden Saint-Saens'in 'Hayvanlar Karnavalı'na, Danny Kaye'in 'Filarmoni Orkestrası Şefi' gösterisinden Timur Selçuk'un 'Pireli Şarkı'sına sayısız örnek verilebilir. Karikatür ve çizgi roman sanatının kökenlerini mağara duvarlarındaki resimlere kadar götürenler vardır. Ama, bu sanat dalı en olgun örneklerini 20. yüzyılda, Steinberg, Wolinski, Sempé, Goscinny, Charles M. Schulz, Al Capp, Willam Hanna, Joseph Barbera, Tex Avery, Chuck Jones gibi ustalarla verdi. Rusya'da 'Krokodil', Amerika Birleşik Devletleri'nde 'Mad' gibi çizgi roman dergileri milyonlarca okura ulaşan yayın organları oldu. Mizah evreninde bu kısa gezintiden sonra, dilerseniz ülkemizin mizah ustalarına çevirelim yönümüzü.

Mizah yazarlarımız

Türk edebiyatında ilk mizahi örneklerin masallar, atasözleri, bilmece, tekerlemeler ile Nasreddin Hoca ve Bektaşî fıkraları olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde Evliya Çelebi'nin 'Seyahatname'sinde mizahi öğelerin varlığı tartışma götürmez. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e uzanan dönemde, Namık Kemal'in fıkraları, Şinasi, Ahmet Vefik Paşa ve Ahmet Mithat Efendi'nin halk edebiyatı derlemeleri ile başlayan mizah yazını, 2. Meşrutiyet sonrası hareketlenmişse de, 2. Abdülhamit dönemi sansüründen çokça etkilenmiştir.

Teodor Kasp Efendi'nin 1870 yılında çıkardığı 'Diyojen' ilk mizah dergimizdir. Derginin yazarları arasında Ali Bey, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gibi isimler vardır. Namık Kemal'in 'Kedi Mersiyesi' dönemin en ünlü mizahi şiiri olarak kabul edilir. Teodor Kasp 'Diyojen'in kapatılmasından sonra başka mizah dergileri de çıkarır, ama hepsinin ömrü kısa olur. Milli Mücadele yıllarında Sedat Simavi'nin çıkardığı 'Diken' ve 'Gülerüz' dergilerini, Aka Gündüz, Refik Halid

(Karay)'ın çıkardığı dergiler izlemiştir. Edebiyatımızın usta yazarlarından Şinasi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Muallim Naci, Cenab Şahabeddin, Erçüment Ekrem Talu, Ömer Seyfettin, Şair Eşref ve Neyzen Tevfik'in eserlerinde mizah ögesine sıkça yer verildiği görülür.

Mizah Cumhuriyet döneminde iyice hız kazanıyor; Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhun, Bedii Faik, Çetin Altan gibi yazarlar gazetelerdeki yazılarında mizah ögesini ustalıkla kullanırken, Yusuf Atılgan, Ahmet Hamdi Tanpınar, Salah Bırsel, Haldun Taner, Can Yücel gibi yazarlarımız ironiye sıkça başvuruyor. 50'li yıllarda Sabahattin Ali, Rifat Ilgaz ve Aziz Nesin'in çıkardığı 'Markopaşa' siyasi iktidar tarafından çeşitli defalar kapatılmış, her defasında farklı isimlerle yeniden çıkmıştır. Gerçekçi yazarlarımızdan Orhan Kemal'in 'Bekçi Murtaza' ve 'Tersine Dünya' isimli eserlerinin mizah edebiyatımızda özel bir yeri vardır. Çok sayıda esere sahip olan Aziz Nesin, Rifat Ilgaz ve Muzaffer İzgü mizah edebiyatımızın en önemli ustaları olarak kabul edilir.

Mizah dergilerimizin sayısı 20. yüzyılın ikinci yarısında iyice artmış, *Akbaba*, *Tef*, *Dolmuş* gibi dergilerde pek çok yazarımızın mizah öyküleri ile ünlü karikatürcülerin çizimleri yer almıştır. 80 sonrasında en önemli mizah dergisi ‘*Gırgır*’da yetişen çok sayıda yazar ve karikatürcü sonraki yıllarda başka dergilerde çalışmalarını sürdürmüştür.

Sahne sanatlarımız ve mizah

Sahne sanatlarımızın öncüleri geleneksel sanat alanında ürün vermiş ustalardır hiç kuşkusuz. Hacıvat-Karagöz, kukla, meddah, ortaoyunu ve köy seyirlik oyunlarında mizah vazgeçilmez bir anlatım ögesidir. 19. yüzyılda Ermeni tiyatrocuların yazıp, sergilediği yabancı oyun uyarlamaları ve Avrupa’dan gelen turne tiyatroları, Batı kültürünün mizahi yapıtlarını sahnelerimize taşıırken, geleneksel öğelerden yararlanmışlardır. İbnürrefik Ahmet Nuri Sekizinci’nin “*Hisse-i Şayia*”, Musahipzade Celal’in “*Bir Kavuk Devrildi*”, “*Macun Hokkası*” gibi eserleri komedi oyunlarımız arasında ilk akla gelenler arasındadır.

20. yüzyılda tiyatro yazarlarımız ve yönetmenlerimiz arasında geleneksel sanatlardan yararlanarak mizahi yapıtlar ortaya koyan sanatçılardan söz edebiliriz. Haldun Taner’in “*Sersem Kocanın Kurnaz Karısı*” bu türün en önemli ürünlerinden biridir. Taner “*Vatan Kurtaran Şaban*”la başladığı politik mizah denemelerini, “*Gözlerimi Kapatım Vazifemi Yaparım*” oyunu ve üç tiyatrocü (Zeki Alasya, Metin Akpınar, Ahmet Gülhan) ile birlikte kurduğu “*Devekuşu Kabare*” tiyatrosunda sürdürmüştür.

Politik mizahın en popüler örnekleri arasında, Aydın Engin’in “*Devr-i Süleyman*”, Ferhan Şensoy’un “*Şahları da Vururlar*”, Turgut Özakman’ın Reşat Nuri Güntekin’in “*Değirmen*” romanından uyarladığı “*Sarıpınar 1914*”ü sayabiliriz. Güngör Dilmen’in “*Canlı Maymun Lokantası*”, Oktay Arayıcı’nın “*Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası*” farklı dozlarda mizahi öğelere sahip ve siyasal göndermeleri olan oyunlardır. Vasif Öngören, tıpkı Haldun Taner gibi, Brecht’in epik tiyatro anlayışından etkilenerek çok başarılı oyunlar yazmıştır. “*Asiye Nasıl Kurtulur?*”, “*Oyun Nasıl Oynanmalı?*” ve “*Zengin Mutfağı*” yazarın en ünlü oyunları arasındadır. Tiyatro dünyamızda komedi en popüler tür olma özelliğini koruyor. Kandemir Konduk, Suavi Süalp, Gani Müjde, Yılmaz Erdoğan gibi isimler sahnelerimizde ve

televizyonda çok sayıda oyunu/dizisi yorumlanan yazarlarımız arasındadır.

Dümbüllü İsmail’den Muammer Karaca’ya pek çok tiyatrocü kurdukları tiyatrolarda ağırlıklı mizahi oyunlar sergilemiştir. Ulvi Uraz, Altan Erbulak, Nejat Uygur, Levent Kırca, Ferhan Şensoy, Ali Poyrazoğlu, Uğur Yücel gibi ünlü oyuncular kendi tiyatrolarını kurarak mizahın kitlelerle buluşmasına katkı vermişlerdir.

Beyazperdede mizah

Sinema dünyasında mizah denilince ilk akla gelen isim Charlie Chaplin’dir hiç kuşkusuz. Onun yarattığı ‘*Şarlo*’ tiplemesi hiçbir zaman eskimedi, eskiyeceği de benzemiyor. Elbette, başka ustalar da var sinema tarihinde Buster Keaton’dan Marx kardeşlere, Lorel Hardy’ye uzanan Amerikalı komedyenlerin yanına ünlü İtalyan komedyen Toto’yu, Fransızların Bourvil’ini, Fernandel’ini, Louis de Funes’ini, İngilizlerin Peter Sellers’ını eklemeden olmaz.

Bir de fiktif kahramanlar var, çizgi romandan beyazperdeye sıçrayan Asterix ve Obelisk, Red Kit (Özgün adı: Lucky Luke), Bugs Bunny, Mickey Mouse, v.b. Komedi, sinemanın en sevilen türleri arasında olmuştur her zaman. Pek çok yönetmen bu türü denemiş, bu alanda başeserler vermiştir. Ernst Lubitch’in “*To be or not to be*”sinden Monty Pyton filmlerine, tarihsel ve sosyal eleştiri içeren komediler sinema tarihine damgalarını vurmuştur. Çağdaş Yahudi mizahının özgün yaratıcısı Woody Allen, oyuncu ve yönetmen olarak bu türede başarılı eserler veren ustalar arasındadır. Ama, bana göre türün en önemli yaratıcılarından biri olan Jacques Tati’nin yalınlığından uzaktır. Tati, söze değil görüntüye yaslanarak, çağdaş toplumu eleştiren durum komedisinin en başarılı örneklerini vermiştir.

Sinemamızın ilk ürünlerinin de komediler olması rastlantı değil elbette. Kitlelerle en kolay buluşabilen bu sanat türünde sayısız film üretilmiştir sinema tarihimiz boyunca. Atif Yılmaz’dan Cem Yılmaz’a sayısız yönetmen, Kemal Sunal’dan Şener Şen’e sayısız oyuncu rol aldıkları komedi filmleriyle seyircinin gönlünde taht kurmuştur. Adını andığım oyuncular kadar, Münir Özkul, İlyas Salman, Sadri Alışık, Halit Akçatepe, Adile Naşit, Zeki Alasya, Metin Akpınar ve artlarından gelen kuşakta Ata Demirer, Gupse Özay, Gülse

Birsel gibi usta oyuncular seyirciyi sinema salonlarına çekebildi. Şahan Gökçek’in oynadığı ‘*Recep İvedik*’ film serisinin, ülkemizde en fazla iş yapan filmler arasında ön sıradaki yerlerini koruması, seyircimizin komediye olan yakınlığının göstergesi.

Karikatürümüzün ustaları

Karikatür alanındaki ilk öreklere Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi gazete ve dergilerinde rastlanır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Cemal Nadir Güler, Ramiz Gökçe, Ratip Tahir Burak gibi ustaların damgasını vurduğu karikatür alanı, sanat dalları içinde en başarılı olduğumuz daldır hiç kuşkusuz. Bu alanın ustaları saymakla bitmez. Artık aramızda olmayan Turhan Selçuk, Tonguç, Ali Ulvi (Ersoy), Ferruh Doğan, Nihar Tülek, Semih Balcıoğlu, Ferit Öngören, Oğuz Aral, Bedri Koraman, Cafer Zorlu, İsmail Gülgeç, Tekin Aral, Latif Demirci’yi hasretle anmak isterim. Karikatür alanı iki farklı mecrada gelişti ülkemizde. Birinde, büyük ustaların açtığı yolda ilerleyen çizerlerin sözsüz karikatürleri, diğesinde balonlar içinde sözlü anlatım kullanan çizerler. Bu ikinci yolda ilerleyenler, ülkemizde çizgi roman türünün çok satan örneklerini yarattılar. Sözsüz karikatür alanı ise, Tan Oral gibi ustalar aracılığı ile varlığını sürdürdü.

Yaşayan çizerlerimiz arasında, Tan Oral, Nezih Danyal, Eray Özbek, İzel Rozental, Semih Poroy, Kamil Masaracı, Erdil Yaşaroğlu, Selçuk Erdem, Piyale Madra, Ramize Erer, Haslet Soyöz, Kemal Gökhan Gürses, Mehmet Çağçağ, Metin Üstündağ (Metüst), Musa Kart, Meral Onat, Ömer Çam, Varol Yaşaroğlu, Yiğit Özgür, Salih Memecan, Nuri Kurtcebe, Akdağ Saydut, M.K. Perker, İrfan Sayar, Bahadır Baruter, Engin Ergönültaş, Bülent Üstün gibi isimleri özgün çizgilere sahip ustalar olarak sayabiliriz.

Selçuk Demirel ve Gürbüz Doğan Ekşioğlu grafik sanatı ile karikatürü buluşturan özgün çizimleri ile uluslararası mizah dünyamızda ses getirmiş ustalar arasındadır. Cihan Demirci, Behiç Ak, Alpay Erdem gibi çizerliğinin yanı sıra öyküleri ile de tanınan sanatçılar, mizah dünyamızın tek tarihçisi Turgut Çeviker’i unutmak ne mümkün. Sonuç olarak, diyebiliriz ki Türkiye mizah alanında en yaratıcı ülkelerden biri olma özelliğini her dönemde korudu, korumaya da devam ediyor. 2022’nin son aylarında İstanbul’da düzenlene ‘Komedi Festivali’ ile İzmir’de düzenlenen ‘Uluslararası Mizah Festivali’ toplumumuzun mizaha olan ilgisinin bir sonucu olsa gerek. ■

△ Ali Kemal Güven'in yazıp yönettiği, Ahmet Rifat Şungar ve Barış Gönören'in başrolleri paylaştığı Çilingir Sofrası

FESTİVALLERİN GÖZDELERİ

YAZI
YASEMİN SAYAR

Yer verdikleri insan hikâyeleri ve anlatım biçimleri nedeniyle ana akım sinema salonlarında vizyona girme şansı yakalayamayan ya da çok sınırlı gösterim imkânı bulan filmlerin ya da Türkiye prömiyerini prestijli bir festivalde yapmayı tercih eden yapımcı ve yönetmenlerin ilk durağı olan film festivallerine her yıl birçok film katılıyor.

Günümüzde filmlere ulaşmak ve her ortamda film izlemek oldukça kolaylaşmış olsa da, festivallerin keyfi bir başka oluyor. Yılın en yeni ve merakla beklenen yapımlarını yaratıcı ekipleri ile birlikte izlemek, sinema sohbetleri, klasikleri, belgeselleri ve kısımları ile festivaller bize yeni dünyaların kapılarını aralarken, sinemamızın gelişmesine de katkı sağlıyor.

Film festivallerinin tarihi 20. yüzyılın başlarına kadar uzanır. Toplu gösterimlerin yapıldığı, yaratıcı ekiplerin ve izleyicinin buluştuğu, yeni yönetmenlerin ve oyuncuların ortaya

çıktığı, sinemadaki yeni yönelimlerin görünür hale geldiği alanlardır film festivalleri.

İlk film festivali (6 Ağustos 1932'de gerçekleştirilen) günümüzün en prestijli film festivallerinden biri olan 'Venedik Film Festivali'dir. Türkiye'nin en eski ve uzun soluklu film festivali, 'Antalya Altın Portakal Film Festivali' 1964 yılında başlayan yolculuğuna hız kesmeden devam ediyor. Dünyada ve ülkemizde sayısız film festivali yapılıyor hepsinden bahsetmeye yerim yetmez. Bu yüzden 2022 yılında gerçekleştirilen ülkemizin önde gelen festivallerine ve ödül alan yapımlarına göz atmakla yetineceğim.

Her mevsim festival...

İstanbul Film Festivali ilk kez 1982'de, İstanbul Festivali kapsamında, altı filmin gösterildiği bir 'film haftası' olarak düzenlendi. 1983'te 'Sinema Günleri' adlı bir etkinliğe dönüştü. 1985 yılında programa uluslararası ve ulusal olmak üzere iki yarışmalı bölüm eklendi. Festivalin ilk kez bu yıl verilen uluslararası büyük ödülü 'Altın Lale'yi '1984' filmiyle Michael Radford, ulusal yarışmada ise ilk 'Altın Lale'yi Atıf Yılmaz'ın yönettiği 'Bir Yudum Sevgi' kazandı. 1989'da FIAPF (Uluslararası Film Yapımcıları Dernekleri Federasyonu) tarafından özel konulu, yarışmalı festival kategorisinde tanınarak

dünyanın önde gelen festivalleri arasına giren Sinema Günleri 'İstanbul Film Festivali' adını aldı. 1984 yılından bu yana hep nisan ayında gerçekleştirilen Festival 41. yılını geride bıraktı.

Film ve müziği buluşturması açısından farklı bir yere sahip olan İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali 2021 Haziran ayında ilk kez gerçekleştirildi. Festivalde Ulusal Yarışmaya, özgün film müziğine sahip uzun metraj filmler seçiliyor. Yarışma dışı bölümlerde ise, sinema ve müzik ilişkisinin farklı boyutlarını yansıtan filmler yer alıyor. Ödülü 'Kristal Flamingo' olan festivalin ilk yılında En İyi Film dalında Kristal Flamingo'yu Reis Çelik imzalı 'Ölü Ekmeği' kazandı. 2022 yılında 10-19 Haziran tarihlerinde gerçekleştirilen festival, 2023 yılında programına Uluslararası Yarışma bölümünü de katmayı hedefliyor.

İlk kez 1969 yılında 'Altın Koza Film Şenliği' adıyla gerçekleştirilen ve 1973'e kadar devam eden festival zaman zaman kesintiye uğramış olsa da, 2005'ten itibaren aralıksız devam ederek Türkiye'nin önemli sinema etkinlikleri arasındaki yerini aldı. Bu yıl 29.'su verilen Altın Koza, Türkiye sineması için prestijli bir ödüle dönüştü. İlk Altın Koza'yı Metin Erksan'ın 'Kuyu' filminin kazandığı Adana Altın Koza Film Festivali bu yıl 12-18 Eylül tarihleri arasında düzenlendi.

16-21 Eylül 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen Ayvalık Uluslararası Film Festivali, Türkiye'nin önde gelen festivalleri arasına girme iddiasında. Şehir ve festival birbirini nasıl tamamlayabilir sorusuna cevap bulmayı hedefleyen festivalde yarışma

bölümü olmamasına karşın "Yeni Bir..." ödülü veriliyor. Herhangi bir kategori ayrımı gözetmeden, o yıl içinde sinema alanında gösterdiği başarıyla dikkatleri çeken yeni bir yönetmen, oyuncu, senarist, kurgucu, ses tasarımcısı vb. gibi teşvik edilmesi gerektiği düşünülen genç bir sinemacıya veriliyor bu ödül. 2022'de ilk kez verilen ödülün sahibi 'Ela ile Hilmi ve Ali' filminin yönetmeni Ziya Demirel oldu.

1-6 Ekim 2022'de 59. kez gerçekleştirilen Antalya Altın Portakal Film Festivali, Türkiye'de sinema denince akla gelen ilk festivallerden biri şüphesiz. 1964 yılından beri düzenlenen, ülkemizin en köklü film festivali, Dr. Avni Tolunay öncülüğünde hayata geçti. En İyi Film kategorisinde ilk Altın Portakal Halit Refiğ'in filmi 'Gurbet Kuşları'nın oldu. Yeşilçam'ın ve günümüz Türkiye sinemasının önemli yönetmen ve oyuncularının halkla buluştuğu festivalde, 2017 ve 2018 yıllarında Ulusal Yarışma bölümü kaldırıldı. Büyük tepki çeken bu karar, 2019'da yönetimin değişmesiyle geri alındı.

21-28 Ekim 2022 tarihleri arasında düzenlenen Boğaziçi Film Festivali 'Herkes Film Çekebilir' mottosuyla başladığı yolculuğunda 10. yılını geride bıraktı. Türkiye Sinemasına yeni imkânlar ve yeni bakış açıları kazandırmayı hedefleyen festival, 2017 yılından bu yana Ulusal ve Uluslararası Uzun Metraj Film Yarışması kategorilerinde Altın Yunus ödülü veriliyor. Bu iki kategoride ilk Altın Yunuslar Szabolcs Hajdu'nun 'It's Not The Time Of My Life' ve Mehmet Can Mertoğlu'nun 'Albüm' filmlerinin oldu.

Başkent'in ilk film şenliği, Mahmut Tali Öngören ve Aziz Nesin'in önderliğinde hayata geçirildi. 1988 yılında 'Ankara Film Şenliği' olarak başlayan festival ara ara kesintiye uğrasa da Kasım 2022'de 33. kez gerçekleştirildi. Ankara Film Festivali, başlangıcından itibaren Ulusal Sinema'nın gelecek kuşaklarına yatırım yaparak, Türkiye Sineması'nın geleceğini şekillendirecek yeni isimleri keşfetmek ve desteklemeyi amaçlıyor. Festivalin ilk yılında En İyi Film Ödülünü Orhan Oğuz'un 'Herşeye Rağmen'i kazandı.

Ülkemizde yapılan festivaller elbette yukarıda bahsedilenlerle sınırlı değil; Filmekimi, Gezici Festival, İzmir Kısa Film Festivali, İzmir Uluslararası Akdeniz Sinemaları Buluşması, Uçan Süpürge Kadın Filmleri Festivali, Safranbolu Uluslararası Altın Safran Belgesel Film Festivali, Eskişehir Film Festivali, Uluslararası Suç ve Ceza Filmleri Festivali, Malatya Uluslararası Film Festivali, Engelsiz Filmler Festivali, Kayseri Altın Çınar Film Festivali, Randevu İstanbul Uluslararası Film Festivali, Uluslararası Kadın Yönetmenler Festivali, İstanbul Uluslararası Mimarlık ve Kent Filmleri Festivali, farklı kentlerde düzenlenen İşçi Filmleri Festivali, Filmmor Kadın Filmleri Festivali ve Başka Sinema festivalleri ilk akla gelenler.

Festivallerin gözdeleleri

Yer verdikleri insan hikâyeleri ve anlatım biçimleri nedeniyle ana akım sinema salonlarında vizyona girme şansı yakalayamayan ya da çok sınırlı gösterim imkânı bulan filmlerin ya da Türkiye prömiyerini prestijli bir

festivalde yapmayı tercih eden yapımcı ve yönetmenlerin ilk durağı olan film festivallerine her yıl birçok film katılıyor. Bu filmlerden bazıları festival jürileri tarafından ödülle/ödüllere layık görülürken, bazıları eli boş dönüyor. Dilerseniz, 2022 yılında ülkemizde gerçekleştirilen film festivallerinde ulusal yarışma kategorisinde ödül alan yapımlara bir göz atalım.

Festivallerin kadın yönetmenleri

Günümüzde 'kadın sinemacı' ifadesi cinsiyetçi bir yaklaşım olarak kabul edilse de bir çok festivalde 'Yarışma seçkimizde cinsiyet eşitliğini göz önünde tuttuk' minvalinde cümleler duyduk. İyi niyetle kurulmuş bir cümle olsa da, artık kadınlar cinsiyetlerini tanımlayan bir sıfatla değil, başarıları ile sektörde varolmak istiyorlar. Bu yıl festivallerden ödülleriyle dönen Maryna Er Gorbach, Nazlı Elif Durlu, Ümran Safer, Selcen Ergun ve Belmin Söylemez'in bu konuda iyi birer örnek olduğunu söyleyebilirim.

Maryna Er Gorbach'ın yönettiği, Ukrayna-Türkiye ortak yapımı 'Klondike' Ukrayna-Rusya sınırında yaşayan hamile bir kadın olan İrka'nın, ayrılıkçı gruplar tarafından kuşatılan köyündeki evini terk etmeyi konu alıyor. 2022 İstanbul Film Festivali En İyi Film, En İyi Görüntü Yönetmeni; Ankara Film Festivali En İyi Müzik, En İyi Sanat Yönetmeni, En İyi Görüntü Yönetmeni ödüllerinin sahibi olan film Ukrayna'nın 2022 Oscar adayı.

2022'de İstanbul Film Festivali Seyfi Teoman En İyi İlk Film, En İyi Senaryo,

En İyi Kurgu; 2021'de Antalya Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu ödülleri kucaklayan 'Zuhal' Elif Nazlı Durlu'nun imzasını taşıyor. Filmde, İstanbul'un merkezinde yalnız yaşayan ve başarılı bir avukat olan Zuhal'ın (Nihal Yalçın), bir gün evinde bir kedi sesi duymasıyla başlayan olaylar anlatılıyor. Geceleri onu uyutmayan bu sesin kaynağını bulmak için apartmanda çaresiz bir arayışa çıkan Zuhal, o güne dek hiç iletişim kurmadığı komşularının tek tek kapılarını çalar. Kedi bulamadıkça daha da absürtleşen bu arayış, bildiği doğruların peşinden giden Zuhal için yeni bir uyanışın da başlangıcı olacaktır.

Ümran Safer'in yazıp yönettiği 'Kabaha' beş kadın karakteri üzerinden kadınların sıkıştırıldığı cendreyi anlatıyor. Mina Demirtaş'ın canlandırdığı Reyhan, bir yandan ilk kez yaşadığı regl deneyimiyle vücudundaki değişimleri anlamaya çalışırken, bir yandan da batıl inançların kendisine yaşattığı karabasanlardan kurtulmaya çalışıyor. Film, 2022 Boğaziçi Film Festivali En İyi İlk Film; Adana Film Festivali Kadir Beycioğlu anısına verilen Jüri Özel Ödülü, Türkan Şoray Umut Veren Kadın Oyuncu (M. Demirtaş), En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu ödüllerini kazandı.

Psikolojik gerilim unsurları taşıyan, kışın bitmek bilmediği uzak bir kasabaya atanan genç bir hemşirenin oradaki güç ilişkileri, sır ortaklıkları ve şüpheli yüzleşme hikâyesinin anlatıldığı 'Kar ve Ayı'nın yönetmeni Selcen Ergun. Merve Dizdar ve Saygın Soysal'ın başrolleri üstlendiği film, 2022'de Boğaziçi Film Festivali En İyi Film, En İyi Kurgu, En İyi Kadın Oyuncu (M.

Dizdar), En İyi Görüntü Yönetmeni, En İyi Kurgu; Antalya Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu, Behlül Dal En İyi İlk Film Ödüllerinin sahibi.

Belmin Söylemez'in yönettiği senaryosunu Haşmet Topaloğlu ile birlikte kaleme aldığı 'Ayna Ayna' kadın karakterleri merkezine alan bir tiyatro kursunda yolları kesişen üç kadını takip ediyor. Başrollerini Manolya Maya, Laçın Ceylan ve Şenay Aydın'ın paylaştığı film, Antalya Film Festivali Dr. Avni Tolunay Jüri Özel Ödülü ve En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu dallarında ödül kazandı.

Kesişen yollar

Yılların matematik hocası Hilmi, kendinden yaşça küçük eşi Ela'yı üniversite sınavına hazırlarken, apartman görevlisinin ikidir sınıfta kalan 15 yaşındaki oğlu Ali'ye de matematik çalıştırır. Yaşları ve dünyaları farklı bu üç kişi, yalnızlıklarına merhemi birbirlerinde ararken, sınırların kalktığı ve tekinsizleşen bir üçgende kendilerini sıkışmış bulurlar. Senaryosunu Ziya Demirel ve Nazlı Elif Durlu'nun birlikte yazdığı 'Ela ile Hilmi ve Ali'nin yönetmenliğini Ziya Demirel üstleniyor. Başrollerini Ece Yüksel, Serkan Keskin ve Denizhan Akbaba'nın paylaştığı film 2022'de Ankara Film Festivali Mahmut Tali Öngören En İyi İlk Film Ödülü, En İyi Kadın Oyuncu (E. Yüksel); Ayvalık 'Yeni bir.. Ödülü; Adana Altın Koza Film Festivali En İyi Film, En İyi Yönetmen, En İyi Senaryo, En İyi Kadın Oyuncu, En İyi Sanat Yönetmeni, En İyi Kurgu, Umut Vadeden Genç Oyuncu (D. Akbaba); İstanbul Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu, En İyi Senaryo, Mansiyon

ve FIPRESCI (Uluslararası Sinema Yazarları Federasyonu) ödülleri kazandı.

Ahmet Rifat Şungar, Barış Gönener'in başrolleri üstlendiği uzun bir gecenin hikâyesinin anlatıldığı Ali Kemal Güven'in yazıp yönettiği *Çilingir Sofrası*, 2022'de katıldığı festivallerden İstanbul Film Festivali Onat Kutlar anısına verilen Jüri Özel Ödülü, En İyi Erkek Oyuncu (A. R. Şungar, B. Gönener); Adana Film Festivali SİYAD, En İyi Görüntü Yönetmeni, En İyi Erkek Oyuncu (A. R. Şungar, B. Gönener), Ankara Film Festivali Mansiyon (A. R. Şungar, B. Gönener) ödülleriyle ayrıldı. Artık görüşmeyen, Y kuşağına ait iki okul arkadaşı olan Emir Can ve Yusuf Efe, yıllar sonra Beyoğlu'nda bir çilingir sofrasında bir araya gelir. Biri evli ve çocuklu olan iki eski "dost" demlendikçe, özgür ve toksik maskülenliğin hâkim olmadığı bir coğrafyada, daha başka bir hikâyelerinin olabileceğini fark eder...

Türkiye panoraması

Tayfun Pirselimioğlu'nun kendi romanından uyarladığı *'Kerr'* fantastik bir gerilim öyküsü... Can, yaşlı babasının cenazesi için geldiği kasabada bir cinayete tanık olur. Can'ın oradaki varlığını umursamayan katil, sakince olay yerinden ayrılır. Başvurduğu polis,

ifadesinin alınmasının ardından Can'ın kasabadan ayrılmasına izin vermez. Ülkede kuduz salgını nedeniyle sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Çıkışı olmayan bir arafa dönüşmüş olan kasaba neredeyse bir deliliğin eşiğine gelmiştir. 2022 İzmir Uluslararası Film ve Müzik Festivali Jüri Özel Ödülü, En İyi Özgün Beste; İstanbul Film Festivali En İyi Yönetmen, En İyi Sanat Yönetmeni, 2021 Antalya Film Festivali En İyi Yönetmen, En İyi Müzik, FİLM-YÖN ödülleri sahibi filmin başrollerinde Erdem Şenocak, Jale Arıkan, Rıza Akın yer alıyor. 95'inci Akademi Ödülleri için 'Türkiye'nin En İyi Uluslararası Film' adayı olarak belirlendi.

Özcan Alper ve Murat Uyurkulak'ın senaryosunu birlikte yazdığı, Berkay Ateş, Cem Yiğit Üzümoğlu, Pınar Deniz, Taner Bırsel, Sibel Kekilli'nin rol aldığı, Özcan Alper'in yönettiği *'Karanlık Gece'* 2022'de katıldığı festivallerden pek çok ödülle (Ankara Film Festivali Jüri Özel Ödülü, En İyi Yönetmen, SİYAD; Boğaziçi Film Festivali En İyi Yönetmen, En İyi Erkek Oyuncu (B. Ateş), FİLM-YÖN; Antalya Film Festivali En İyi Film, En İyi Senaryo) döndü. Küçük bir dağ kasabasından çıkmış gezgin bir müzisyen olan İshak, ölmek üzere olan annesine veda etmek için kasabasına döndüğünde 7 yıl önce parçası olduğu bir linç olayı peşini bırakmaz. Çocukluk arkadaşları olan diğer beş fail ve onları destekleyen kasaba halkı

ile yüzleşen İshak, üzerine çöken suçluluk duygusuyla mücadele eder. Ancak kasabadaki herkes üç maymunu oynamaktadır, çünkü herkesin elinde kan vardır.

Emin Alper imzalı *'Kurak Günler'*, bir süredir kuraklık sorunuyla boğuşan bir kasabaya yeni atanan genç savcı Emre ile belediye başkanı Selim, cinsel kimliği üzerinde spekülasyonlar yapılan muhalif gazeteci Murat ve kasabanın eşrafı arasında yaşanan çekişmeleri konu alıyor. Güç odaklarının seçimleri kazanmak ve iktidarlarını korumak için yaptıklarını, hemen her gün karşılaştığımız kadına, hayvana, farklı olana yönelik şiddeti aktarırken, nefret söyleminin nasıl örgütlendiğini anlatmayı ihmal etmiyor. Başrollerini Selahattin Paşalı ve Ekin Koç'un paylaştığı film, 2022 Ankara Film Festivali En İyi Film, Onat Kutlar En İyi Senaryo Ödülü, En İyi Erkek Oyuncu (S. Paşalı), En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu (Selin Yeninci), En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu (Erdem Şenocak), En İyi Kurgu; Antalya Altın Portakal Film Festivali En İyi Yönetmen, Cahide Sonku Ödülü, En İyi Senaryo, En İyi Erkek Oyuncu, En İyi Görüntü Yönetmeni, En İyi Kurgu, En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu, En İyi Müzik ve SİYAD ödülleri sahibi.

Sonuç olarak, sinemamızın verimli bir yıl geçirdiğini, yönetmenlerimizin birey ve toplum sorunları üzerinde yoğunlaştığını söyleyebiliriz. ■

Kerr, Tayfun Pirselimioğlu'nun aynı adlı romanından sinemaya uyarladığı film. Oyuncular arasında Erdem Şenocak, Jale Arıkan, Gafur Uzuner, Ali Seçkiner, Melih Düzenli, Sinan Bengier ve yakın zamanda vefat eden Rıza Akın var.

🚗 Türkiye'nin ilk kadın taksi şoförü Muammer Hanım, 1930'lar

İLK KADIN ŞOFÖRLER

YAZI
GÖKHAN AKÇURA

1930 yılında Muammer Hanım taksi şoförü olmak için Seyrüsefer (trafik) Merkezi'ne başvurdu. O güne kadar takside çalışan hiçbir kadın olmamıştı. Özel otomobilini kullanan kadın sayısı da pek azdı zaten... Bu beklenmeyen başvuru karşısında merkez cevap verememiş, durum üst makamlara aksettirilmişti. Dosya epeyi dolaştıktan sonra çalışma izni verilmişti.

Münir Nureddin Selçuk'un, "Otomobil Uçar Gider" şarkısını söylediği günlerde, direksiyon başına geçmiş kadın sayısı çok da fazla değildi. Kadınlarımızın otomobil kullanması efkârı umumiye tarafından kolay kabul görmüyordu. Gerçi İstanbul'da kurulmuş olan "şoför mektepleri"nin öğrencileri arasında kadınlar da vardı. Ama sayıları pek de fazla değildi. Öte yandan Resimli Şark dergisinin Şubat 1931 sayısındaki bir yazıdan öğrendiğimize göre, 1927 yılında Eskişehir'de, Sanayi Mektebi mezunu Nadir bey tarafından da bir "şoför mektebi" açılmıştı. Bu mektebin öğrencileri arasında üç de kadın vardı.

Bunlardan ikisi şoförlük, diğeri ise hem traktörcülük, hem de şoförlük diploması almışlardı. Eskişehirli olan bu kadın, çevresinde "şoför hanım" olarak tanınmaya başlamıştı. Yazı şöyle devam ediyor: "Ne mutlu o şoför hanıma ki, esasen bir ziraat memleketi olan, vatanımızın en ziyade ziraata elverişli Eskişehir havalisinde, ilk şoförlük ve traktörcülük şerefi kendisine nasip olmuştur."

Ama esas tartışma 1930 yılında İstanbul Taksim'de icrayı faaliyette bulunan Fikri Tefik Şoför ve Makinist Mektebi'nde eğitim gören Muammer Hanım kendisiyle konuşan Vakit gazetesi

muhabirine şunları anlatıyordu: "On sekiz yaşımdayım. Sen Jozef mektebinde okudum. Küçüklüğümden beri spora hevesim fazladır. Koşu yaparım, bisiklete, motosiklete binerim, mektepliler arasında yapılan bir bisiklet yarışında birinciliği kazandım. Altı ay evvel Taksim'de şoför ve makinist mektebine girdim, iki ay evvelsi de birincilikle şahadetname aldım. Şimdi bir otomobil alacağım ve bu otomobille müşterileri taşıyarak para kazanacağım."

Muammer Hanım kendine pek güvenmekte, müşterilerin erkek şoförler yerine kendisini tercih edeceğini düşünmektedir. Ama hemen itirazlar

gelmeye başlar. Aynı gazetede bir gün sonra "Sütunlarda Seyahat" köşesinde Seyyah imzasıyla şu görüşler yer alır: "Kadınlar şoför olurlarsa, halk ikiye ayrılacak sanıyorum. Bu iki zümreyi 'his grubu', 'fikir kısmı' diye ikiye ayırmak lâzım gelecek. Çok gençler, otomobile binerken, kadın şoförü tercih edecekler, bu muhakkaktır. Tedbirli olanlar, yaşlılığın vehmine uğrayanlar, narin bir kadın bileği, en küçük hadiseler karşısında titreyen kadın yüreğiyle idare edilen bir arabaya binmeyeceklerdir."

Muammer Hanım'a bir diğer itiraz da müstakbel erkek meslektaşlarından gelir. İlk röportajında kadın olmanın üstün yanlarını sıralarken, "içki içmediğinin" altını çizmesi erkek şoförleri incitmiştir. Tepebaşı Taksi'den Hasan Tahsin efendi "Muammer Hanım'ın beyanatını reddederim. Bu hanım taksiciliği spor yapmak zannediyor, halbuki iş böyle değildir. İsterse zevkleri için küçük bir otomobil alsınlar ve amatör olarak kullansınlar." demektedir. Diğer taksi duraklarından da itirazlar gelmeye devam edince Muammer Hanım hemen cevap verir. Röportajda diğer şoförlerle ilgili olumsuz hiçbir söz söylemediğinin altını çizen hanım kızımız sözlerine şöyle devam eder: "Yeni tutacağım mesleği ne kadar seviyorsam, meslektaşlarıma da o nisbette hürmetkârim."

Ben söylenildiği gibi zevklerimi tatmin için taksiiye çıkmıyorum. Şunun bunun hatalarını tashihe kalkışmak da haddim değildir. Ben maiyetimi şoförlük yaparak kazanmayı düşünen müteşebbis bir Türk kızıyım."

Ya 'Çek Büyükdere'ye! denirse?

Muammer Hanım itirazlara aldırmandan adım atmaya devam eder. Hürriyeti Ebediye Tepesi'nde yapılan direksiyon imtihanını kazanır ve ehliyetini alır. Peki sonra ne oldu acaba diyerek araştırmaya devam edelim. Muammer Hanım'a ders verip otomobil kullanmayı öğreten Fikri Tefvik, 1937 yılında kendisiyle yapılan bir röportajda ilk kadın şoförümüzün öyküsünü şöyle özetliyor: "Bundan on sene evvel Muammer isminde bir bayan mektebe geldi. Üç aylık bir tedristen sonra muvaffakiyetle ameli ve nazari imtihanda muvaffak oldu. Bu bayan amatör değil, profesyonel bir taksi şoförü olmak istedi. Seyrüsefere müracaat etti. Seyrüsefer bu kadının taksi şoförü olmasını mahzurlu gördü. Bilhassa akşamdan sonra sarhoş bir müşteri arabaya biner de 'Çek Büyükdere'ye!'

derse bu kız ne yapar, diye, hemen her insanın derhal hatırına gelen bu sual, Seyrüsefer baş memurluğu tarafından soruldu ve polisten müsaade istendi. Polis de cevaben, memleketin her şekil inzibatına kâfi olan kudretinin bu hususta müessir olacağı cevabını vererek, bir bayanın taksi şoförü olmasını mahzurlu görmedi. Bunun üzerine bayan Muammer ilk kadın şoför oldu ve bir araba alarak işe başladı. Fakat bu çok sürmedi. Evlenince şoförlükten vazgeçti."

Fikri Tefvik, aynı röportajda "kadınların şoför olması konusunda" ne düşündüğünü ise şöyle anlatıyordu: "Şoförlük az çok yorucu bir meslek olduğundan buna kadınların erkekler kadar tahammül gösteremeyeceğini zannediyorum. Nitekim Paris seyahatimde taksisine bindiğim bir kadın şoför bana, Paris taksisinde yalnız 50 kadının mevcut olduğunu söylemişti." Ama bu konuda ümitsiz de değildir. Muammer'den sonra ikinci bir taksi şoförü namzeti Bayan Cemile de diplomasını almıştır. Başka bir kadın şoför ise İstanbul'dan ehliyetname alıp çalışmak için İzmir'e gitmiştir. Ama Fikri bey, profesyonel olanları bir kenara bırakıp amatör ehliyetlilere bakarsak, 150 kadar kadın şoförümüz olduğunu söyler. Bu konudaki izlenimleri de şöyle: "Size bunların enteresan taraflarını söyleyeyim. Bazıları Avrupa seyahatine otomobil ile çıkıyorlar. İki seneden beri amatör bayanlardan yirmi kişi sırf Avrupa'ya otomobil ile seyahat etmek için direksiyon öğrenmiştir ve şimdi de zengin aileler arasında bu seyahatler moda oldu. Kocası direksiyon öğrenen bir çok bayanlar da kocalarına 'ben de öğreneceğim' diyor ve kocası, karısının ısrarı üzerine kabul ediyor. Kimisinin de karısı direksiyon kullanır. Kocası bilmez." Dönemin gazetelerini karıştırırsak, Fikri Tefvik beyin okulu için gazetelere verdiği ilanlarda görsel olarak genellikle direksiyon başındaki bir kadın resmini kullandığını görürüz. Kadın müşteriler giderek çoğalıyor muydu acaba?

1936 yılı dolaylarında kadın taksi şoförleri arasına bir isim daha katılır: Bayan Aşhina. Kendinden önce bu mesleğe atılmış şoförlerden haberi olmayan Aşhina Hanım bu işe nasıl başladığını şöyle anlatıyor: "Lise derecesinde tahsilim var. Görüyorsunuz hâlâ gazeteler ve mecmualar içinde yüyorum. Fakat çalışmak mecburiyetini duyunca baktım ki, bütün kadınlar daktiloluktan, kâtibelikten tutun avukatlığa, doktorluğa; hatta

mimarlığa, mühendisliğe kadar heves ediyorlar da; hiç birinin 'Acaba şoförlük yapamaz mıyım?' demek aklına bile gelmiyor; şu halde, bu tecrübeye atılmak şerefî benim olsun dedim ve Fikri beyin okuluna devamla kısa zamanda şoförlüğü öğrendim. Ehliyetnamemi aldım ve gündelik şoförlük yapmaya başladım. Bir müddet sonra da, yani 1938'de -malum ya o zaman arabalar hem ucuz, hem de taksitle verilirdi- bir otomobil satın aldım."

1950 yılında yapılan bu röportaj Aşhina'nın mesleğini sürdürdüğünü ve gayet de mutlu olduğunu gösteriyor.

Taksi ve dolmuşlarda kadın şoförlük mesleği pek benimsenmiyor olacak ki, 1952 yılında yapılan bir röportaj Ankara'da dolmuş şoförlüğü yapan Hacer Öçsü'yu "Türkiye'nin yegâne kadın taksi şoförü" olarak tanıtıyor. Hacer Hanım 5010 sayılı taksisiyle Ulus-Kızılay arasında dolmuş şoförlüğü yapmaktadır. 35 yaşlarında ama daha 12 yaşında iken direksiyon kullanmayı öğrenmiş. Evli dört çocuk annesi. Bu işe geçim derdi yüzünden başlamış. Şöyle anlatıyor: "1949'da Ankara'da ehliyet alıp kendi arabamız olan bu Skoda ile başladım. İlk iki yıl taksicilik yaptım." Ama taksiler çoğalıp, eski işler kalmadığından dolmuşçuluğa geçmiş. Duraktaki erkek şoförler "Yenge bizim bir tanemizdir. O bizim, dünya ahret kardeşimiz," diye söze karışırlar. Röportajcımız Şahap Balcıoğlu ekler: "Hacer Hanım, bugüne kadar yolculardan da herhangi bir kötülük görmemiş. Ayrıca hiç seyrüsefer cezası almamış. Mesleğini çok seviyor: 'Kadınlar havacılık bile yaptıktan sonra neden şoför olamasınlar?' diyor. Her gün sabah 7'de işe çıkar, akşam 20'de eve dönermiş. Sonra da geceyarısına kadar ev işlerini yapmış. Kadınların kaderi! Şoför olsan da hikâye değişmiyor!"

Kadın eli neye yaraşmaz ki?

Otomobil kullanan kadın sayısının artışına paralel olarak, erkek milletinin bu konuya duyduğu tepkiler de giderek azalır. "Kadın zayıf mahluktur. Sinirlerine hakim değildir. Ezeli ve ebedi hastadır. Ona makine verilir, can emniyet edilir mi?" diye düşünenlerin sayısı hızla azalmaktadır. 1934 yılında Yedigün dergisinde yer alan bir yazıda, kadın şoförlerimiz hararetle desteklenmektedir. Türkiye tarihinin en feminen otomobil yazısı olarak nitelenebilecek olan bu imzasız makalenin büyük bir bölümünü, aşağıya aktarıyorum:

▲ 1960 yılında çekilen Şoför Nebahat filminde Sezer Sezin, Nebahat karakterini canlandırıyor

"Sporda ve hatta sporun en ağırları olan otomobil kullanmakta kadın bugün çok muvaffak olmuştur. Neden olmasın? Bu asırda, bir kocanın kaprisleri, bir motorün kaprislerinden daha mı az, bir evin idaresi bir direksiyonu çevirmekten daha mı kolaydır sanki? Yol ortasında birdenbire duraklayan bir otomobilde, aksayanın ne olduğunu keşif hususunda kadının elbet erkeğinden çok nazif ve çok dikkatli bakışları, neden lahzada bulup meydana çıkarırmesin? Ve bulduktan sonra da, onun, insanların bile yaralarını sarmaya pek muktedir elleri nasıl tamir etmesin?"

Kadın eli acaba dünyada neye yaraşmaz? Bilhassa otomobil! Yirminci asrın bu en zevkli oyuncuğu, kadın gibi hilkaten zarif ve güzel bir mahluk için en mükemmel dekordur. Günden güne tekamül eden bu modern nakil vasıtasının fabrikatörleri de bu hakikati idrak ettikleri cihetle en son model otomobillere asri kadının bütün zarafet ve inceliğini vermekte birbirleriyle müsabaka ediyorlar. Eve, salona, büroya, sokağa, plaja, spora yakışan kadın otomobile de bihakkın yakışıyor. En yüksek markadan bir araba, en mahir terzinin diktiği elbise kadar kadının bütün zarafetini tebarüz ettiren bir vasıta.

Direksiyona hâkim olan, frenleri iradesine rameden, mesafeleri hiçe sayan bugünün kadını, çünkü ev kedisi değildir. Hayatı bütün erkeklerden iyi anlamış, ve iyi anladığı için her korkuyu, her tereddüdünü benliğinden söküp atmış bulunan yirminci asrın şık, zarif,

sağlam, cazip ve enerjik kadınına, korkmadan, çekinmeden, canınızı emniyet edebilirsiniz. ve bir kadının idare ettiği otomobilin içinde - olur a- bir tesadüf sizi herhangi bir elektrik direğine çarptırırsa, şoförün şen kahkahası, yahut güzel tebessümü, duyduğunuz korku ve heyecanın en kıymetli bedeli olacaktır."

'Şoför Nebahat'ler

1960 yılında çekilen Şoför Nebahat filmi, "kadın şoför" konusunda önemli bir dönemeci işaret eder. Aslında 1930 başlarında Muammer Hanım'la başlayan taksi şoförü kadınlar bahsinde pek yeni bir manzaryla karşılaşmayız. Ama konu filmlere kadar kendini aksettirince durum değişir. Metin Erksan'ın yönettiği filmin senaryosunu Atif Yılmaz, hikâyesini de Attilâ İlhan yazmıştır (takma adı Ali Kaptanoğlu yer alır jenerikte). Nebahat rolünde Sezer Sezin karşımıza çıkar. Kayahan Özgül'ün filmi, konumuza paralel olarak şöyle ele aldığını görürüz: "Nebahat, erkeklerin hâkim olduğu bir dünyada çalışan kadın olmak zaten yeteri kadar zorken, bir de onların en bıçkın, en bitirim ve yırtıcı olanlarının tekelindeki dolmuş şoförlüğü işini üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu arenada ayakta kalabilmek için onlara benzemek gerekiyor ise, Nebahat da kasketli, dudağının kenarındaki sigarası, bileğinin gücü ve şoför argosu ile onlardan biri olacak, İstanbul T 59989 plakalı Dodge marka dolmuşunu maharetle kullanacak; ekmeğini 'direksiyon sallayarak' çıkartacaktır."

Nebahat elbette ayakta kalmak için erkek şoförlere benzer bir kimlik yaratmak zorunda kalmıştır. Ama yine de onun kadınlığını hemen her sahnede sezeriz. "Dolmuş şoförü" kimliği onun zorunlu olarak sırtına geçirdiği bir gömlektir. Seyirci de bu kadını sever ve 1970 yılına kadar dört filmlik bir Şoför Nebahat serisi çekilir. Şoför Nebahat (1960), Şoför Nebahat ve Kızı (1964), Şoför Nebahat Bizde Kabahat (1965) ve yine Şoför Nebahat (1970). Üçüncü filminden sonra Sezer Sezin'in yerine Fatma Girik geçer. Daha sonraki yıllarda kadın şoförlerimiz arasına Filiz Akın, Belgin Doruk, Hülya Koçyiğit ve Gönül Yazar'ın da katıldığını görürüz. Belli ki sinema seyircileri kadınların otomobil kullanmasından hoşlanmaktadır!

Biliyoruz ki, özel otomobillerini kullanan, direksiyon sallayan kadın sayısı her yıl biraz daha çoğalmakta. Ama meslek olarak şoförlüğü seçen kadın sayısı ise nedense bir türlü artmıyor. Hâlâ bir taksi veya dolmuşa bindiğimizde, (çok seyrek de olsa) şoförün kadın olduğunu görünce biraz hayretle, şaşkınlıkla bakarız. Demek ki bu işe alışmamışız, benimseyememişiz. Bunun nedenlerini araştırmayı sosyologlara bırakıp, yazımızı yine eski yıllara dönerek Bayan Semihâ'nın taş plakta okuduğu oldukça bıçkın "Kadın Şoför" şarkısının sözlerini aktararak bitirelim: Bana kadın şoför derler/ Aşarım uçan kuşu/ Bana deli şoför derler/ Tırmanırım Yokuşu - Yolda kornamı çalarım/ Erkekleri parçalarım/ Yolda yarış yaparım/ Güzellere çatarım ■

MESAJANDA

6 Ocak Moğollar Kadıköy'de

Türk müzik dünyasında önemli bir yer edinen Moğollar, Kadıköy'de sevenleriyle buluşmaya hazırlanıyor. 1971 yılında Fransa'da yayınladıkları albüm ile Charles Cros Academy Ödülü'nü alan grup, müzik kariyerinin bir bölümünü de yurt dışında geçirdi. Topluluk, müzik yaşantısına 23 adet 45'lik ve 13 adet de stüdyo albümü sığdırdı. 2020'de Hollanda'da doğrudan plağa kaydedilen "Anatolian Sun" isimli albüm, İngiliz Night Dreamer firması tarafından 2 plak olarak yayınlandı. Tüm dünyada müzik eleştirmenlerinden tam not alan albüm, 2021 yılında da Türkiye'de plak formatında en çok satılan albüm oldu. Türk müziğinin 55 yıllık çınarı Kadıköy Sahne'de müzikseverlerle buluşacak. Etkinliğin başlama saati 21.00.

13 Ocak Şındır Şingir Beyoğlu

Duayen tiyatrocusu Ali Poyrazoğlu, "Şingir Şingir Beyoğlu" adlı oyunuyla sahneye çıkıyor. Sanatçının doğaçlama oyunu, dram, trajedi ve yaşanmışlıkların hepsini bir sohbetle anlatıyor. Bazen ağlatırken, bazen de güldürüyor. Poyrazoğlu, eserini "Sahnenin tozu da tıpkı kar gibi inanılmaz bir büyüyle örter her şeyi. Kar yağıp örtse de izlerin zihnimizdeki uzantısı kalır. Giderken iz bırakır sevdiğimiz oyuncular, yazarlar, şairler, seyirciler. Bıraktığımız izler sizin içindir, sizlerindir. Düş gücü denizlerinin korsanıdır seyirciler, oyuncular. İstedikleri limana demir atarlar" sözleriyle tanımlıyor. Mall of İstanbul MOİ Sahne'de tiyatroseverlerle buluşacak olan oyunun başlama saati 20.00.

8 Şubat Kuzeyden caz esintisi

Norveçli müzisyen, şarkı yazarı ve yazar Jenny Hval Babylon'a konuk oluyor. Jenny Hval; sanat, feminizm ve cinsellik gibi konuları sorgulayan tutkulu bakış açısını müziğine yansıtıyor. Folk, caz, spoken word ve elektronik müzik türlerini derinlikli vokaliyle harmanlıyor. Sanatçı, kendi ismiyle solo çalışmalarına 2011'deki çıkış albümü "Viscera" ile başladı. İki sene sonra yayımladığı "Innocence Is Kinky" albümüyle dikkatleri iyice üzerine çekti. 2015'te Sacred Bones etiketi taşıyan "Apocalypse, Girl" albümünde 60'ların Norveçli caz vokallerinden etkilendi. Takip eden albümlerini ağırlıklı caz etkisinde ortaya çıkaran Jenny Hval, enstrümantal ve elektronik öğeleri de müziğine ekledi. Jenny Hval, 21.30'da müzikseverlerle buluşacak.

10 Şubat Her yerde kar var

"Her Yerde Kar Var", "Karlara Düşer", "Komşu Kızı" şarkılarının orijinallerinin sahibi Salvatore Adamo, sevenleriyle buluşmaya hazırlanıyor. Adamo, 60'lı yıllardan bu yana en sevilen sanatçılar arasında yer alıyor. Fransızca şarkılarıyla Avrupa'nın ticari anlamda en başarılı şarkıcılarından biri olan, albümlerinin satışı dünya çapında 100 milyonu aşan Adamo, ilk başarısını henüz 17 yaşındayken 'Si j'osais' adlı şarkısıyla elde etti. Olympia'da sahne aldıktan sonra dünya çapında tanınmaya başladı. Sanat hayatı boyunca şarkıları sayısız dile çevrildi. Salvatore Adamo uzun bir aradan sonra, saat 20.30'da İş Kuleleri Salonu'nda seyircisiyle buluşacak.

25 Şubat

Elektronikğin yumuşak sesi

Trip-hop, synthpop ve elektronik müziğin yenilikçi birleşiminde yer alan İsveçli şarkıcı ve söz yazarı Jay-Jay Johanson, İstanbul'a geliyor. 1996 yılında yayınladığı ilk albümü "Whiskey" ile başladığı profesyonel müzik kariyerinde bugüne kadar 14 stüdyo albümü ve sayısız şarkı yayınladı. 2000 yılında üçüncü albümü Poison ile French pop listelerinde haftalarca ilk beş albüm arasında yer almayı başardı. Jean-Pierre Ensueque, Robin Guthrie gibi isimlerle iş birlikleri yapan Johanson, çok ses getiren teklisi "Marble House" ile uzun süre müzik listelerinde yer aldı. Sanatçı, Believe In Us", "So Tell the Girls That I'm Back In Town", "Mr. Fredrikson" ve "On The Radio" gibi sevilen şarkılarını Dorock XL Venue - Fitaş Sahnesi Taksim'de seslendirecek. Konserin başlama saati 20.00.

7 Mart

Kadınlara özel çello

İstanbul'da yaşayan dört çellisten oluşan Cello Paradiso, farklı coğrafya ve dönemlerin müziklerinden oluşan repertuvarlarıyla dinleyicilerine zengin bir yelpaze sunuyor. Şafak Erişkin, Didem Erken, Gülyar Balci ve Dilbağ Tokay'dan oluşan Cello Paradiso, müziğin bir araya getirdiği dört kadın. Grup, taşıdıkları ortak ruhla, müziklerini ülkenin dört bir yanındaki insanlarla paylaşmayı, sosyal sorumluluk projelerinde öncü ve destek olarak yer almayı amaçlıyor. Cello Paradiso üyeleri akademik çalışmalarını sürdürürken müziğin ve çellonun kendi hayatlarına kattığı zenginliği müzikseverlerle paylaşabilmek için yolculuklarına devam ediyor. Topluluk, Kadınlar Gününe özel başkent Ankara'da Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde sahne alacak. Konserin başlama saati 20.00.

7 Nisan

İki milyardan fazla izlendi

"Let her go" şarkısıyla hafızalarda yer edinen Passenger, İş Sanat'ta Isevenleriyle buluşacak. Passenger olarak bilinen Mike Rosenberg, ödüllü şarkıcı ve söz yazarı. 19 ülkede bir numaraya yerleşen ve YouTube'da iki milyardan fazla izlenen "Let Her Go" ile sokaklardan stadyumlara yolculuk yaptı. "Let Her Go", Mike Rosenberg'in 13 yılda çıkardığı 12 albümün sadece bir şarkısı. Sahnedeki özgünlüğü, Passenger'a büyük bir hayran kitlesi kazandı. Sanatçı dünyanın önde gelen sahnelerinde verdiği konserlerine devam ediyor. İş Sanat İş Kuleleri Salonu'nda gerçekleşecek olan konserin başlama saati 20.30.

11 Nisan

Türkülere doğaçlama yorum

Arp sanatçısı Çağatay Akyol, ney, duduk ve sipsi sanatçısı Ferhat Erdem ve perkusyon sanatçısı Cemal Özkızıltaş'tan oluşan ArpAnatolia, başkent Ankara'da Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi'nde sahne alacak. ArpAnatolia, kardeş olan enstrümanların evrensel boyutta bir araya gelmesi arzusuyla 2012 yılında kuruldu. Melodik anlamda zengin öz müziğimizi, evrensel boyutta armonilerle buluşturarak zenginleştiren grup, özellikle türkü yorumlarında doğaçlama yaparken ilk defa arp kullanmasıyla dikkat çekti. Zengin repertuvarlarının yanı sıra görsel anlatımların da yer alacağı konserde Ferhat Erdem'in sunumları dikkat çekiyor. Konserin başlama saati 20.00 olarak belirlendi.

Düşünceler tuvalde haritalandı ALTEN 25 YILLIK BİRİKİMİNİ PAYLAŞTI

Mimar Selçuk Alten, “Düşünce Haritaları” adını verdiği 25 yıllık resim birikimini Başkentte Siyah Beyaz Sanat Galerisi’nde sanatseverlerle biraraya getirdi. Mimarlıkta bir planlama tekniği olan düşünce haritasından yola çıkarak tuvaline hayat veren Alten, “Bütün düşünceler biraz fludur, biraz karışıktır. Çok iyi bildiğim dediğiniz birşeyi, aslında hakikaten irdelediğiniz zaman çok iyi bilmediğinizi anlarsınız.” sözleriyle sanatına ışık tutuyor.

Alten, 1972’de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’nden mezun oldu. Çok sayıda önemli kuruluşlarda yöneticilik görevini üstlendi. “Sığacak” ve “Belek Sahillerinde Kumullar, Fıstık Çamları ve bir Konaklama Yapısı” olmak üzere yayınladığı iki de kitabı bulunuyor.

25 Senedir Çalışma Ofisimde

Mimarlık ve yazarlık yetenekleri ile adından söz ettiren Alten, resim çalışmalarıyla da öne çıkıyor. Alten geçen haftalarda Siyah Beyaz Sanat Galerisi’nde açtığı “Düşünce Haritaları” adlı sergisiyle 25 yıllık birikimini

sanatseverlere sundu. “Düşünce Haritaları”, daha önce iki kez desen sergisi açan Alten’in ilk büyük kişisel sergisi olarak da nitelendiriliyor. Alten serginin hayata geçirilmesi ile ilgili, “Burada sergilenen eserler 25 senedir benim çalışma ofisimde istiflenmiş vaziyetteydiler. İşin açıkçası sergilemek niyetinde değildim. Arkadaşlarım bir şekilde el koydular ve sergiyi yaptılar. 25 senedir duruyor. Ölmeden önce

paylaş dediler, biz de paylaştık” değerlendirmesinde bulunuyor.

Bütün düşünceler biraz fludur

Esas mesleğinin mimarlık olduğunu ve kendisini ressam olarak ifade etmediğini vurgulayan Alten, düşüncelerini şöyle aktarıyor:

“Çünkü resim işine yaşamını vermiş kişiler var. Onlara saygısızlık olur. Galerideki resimler, basit bir planlama tekniğinden yola çıkarak yapılmış; ama resim olarak değil de bir düşüncelerin yansıtıldığı bir düşünce haritası. Düşünce haritası aslında mimarlıkta mühendislikte bir planlama tekniğidir. Planlamanın başlangıcıdır. Önceden kurguladığım bir biyometri üzerinden, düşüncelerimi herhangi bir kural tanımadan üstüne yansıtıyorum. Bir düşünce akışı gibi. Onun için biraz fludur, biraz karışıktır. Bütün düşünceler biraz fludur, biraz karışıktır. Çok iyi bildiğim dediğiniz birşeyi aslında hakikaten irdelediğiniz zaman çok iyi bilmediğinizi anlarsınız. Bunlar böyle beynin tuvale yansması.” ■

MESA ŞİRKETLERİ

TÜRKİYE

MESA HOLDİNG A.Ş.

Genel Merkez

Koru Mah. Ihlamur Cad. No: 2 06810
Çayyolu – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00 (pbx)

MESA HOLDİNG A.Ş.

İstanbul

Kuzguncuk Mah. Abdullahağa Cad.
Cemil Molla Köşkü No: 23
Kuzguncuk – İstanbul
T: +90 (216) 532 33 33 – 34 (pbx)

MESA MESKEN İNŞAAT A.Ş.

Genel Merkez

Koru Mah. Ihlamur Cad. No:2/6
Çayyolu 06810
Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00 (pbx)

MESA MESKEN İNŞAAT A.Ş.

İstanbul

Yeşim Sok. No: 2 Akatlar 34335
Beşiktaş – İstanbul
T: +90 (212) 351 67 67 (pbx)

MESA PROJE A.Ş.

Koru Mah. Ihlamur Cad. No: 2 06810
Çayyolu – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00 (pbx)

MESA VARLIK GELİŞTİRME VE GAYRİMENKUL A.Ş.

Koru Mah. Ihlamur Cad. No:2/12
Çayyolu 06810 Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00

BAHÇEŞEHİR GAZ DAĞITIM A.Ş.

Bahçeşehir 1. Kısım Mahallesi Demreçayı
Çıkmazı No: 4/A
Başakşehir – İstanbul
T: +90 (212) 669 00 03

MESA ULUSLARARASI İNŞAAT A.Ş.

Koru Mah. Ihlamur Cad. No:2/5
Çayyolu 06810 Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00

RUSYA

MESA LTD

Sadovnicheskaya ul.35-37/2 115035
Moskova – Rusya
T: +7 (495) 937 49 17

IRAK

MESA IRAK BRANCH OFFICE

Wihda Neighborhood District 902
Street 32 Building 11
Baghdad – Iraq

ÖZBEKİSTAN

MESA DOİMIY MUASSASASI

Kichik halqa yoli, 5a
Tashkent – Özbekistan

KAZAKİSTAN

MESCO INTERNATIONAL CONSTRUCTION LLP

Kazibek-bi Caddesi
No: 22 Ofis: 121
Medeo Bölgesi
Almaty – Kazakistan

MESA CASPIAN LLCA

Syunbaya Str.
No: 211 Office: 3/2
Almaty – Kazakistan
T: +7 (27) 279 56 40

CEZAYİR

MESA CONSTRUCTION EURL

Villa n°2 Extension Paradou
16035 Hydra Alger

POLONYA

EURO POWER CENTRUM SP.Z.O.O.

Al. Krakowska 60 05- 090
Raszyn – Warszawa – Poland

ÜRETİM ve HİZMET GRUBU

MESA İMALAT A.Ş.

Mustafa Kemal Mah.
Kayı Cad. No: 76/A 06946
Yenikent – Sincan – Ankara
T: +90 (312) 277 33 00 (pbx)

MESA AHŞAP A.Ş.

Mustafa Kemal Mah. Kayı Cad. Mesa Blok
No:21 06930 Sincan – Ankara
T: +90 (312) 277 17 35 (pbx)

KOSAŞ KONUT A.Ş.

Koru Mah. Mesa Koru Sitesi Ihlamur Cad.
(2579 Cad.) No: 6
06810 Çayyolu – Ankara
T: +90 (312) 240 18 17 (pbx)

MESA FARM TECH TARIM A.Ş.

Koru Mahallesi, Ihlamur Caddesi No: 2/3
Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00

ALABANDA A.Ş.

Cinnah Cad. No: 67/B 06680
Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 440 56 00 (pbx)

MESA TECH BİLGİ TEKNOLOJİLERİ A.Ş.

Koru Mahallesi, Ihlamur Caddesi No: 2/4
Çankaya – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00

MESA SİGORTA A.Ş.

Koru Mah. Ihlamur Cad. No: 2 06810
Çayyolu – Ankara
T: +90 (312) 291 50 00 (pbx)

MEGE TURİZM A.Ş.

Gölköy Mah. 330. Sok. No: 7/1
İç Kapı No: 1 Bodrum – Muğla

SATIŞ OFİSLERİ

ANKARA

MERKEZ SATIŞ OFİSİ

Mesa Plaza, Koru Sitesi, Ihlamur Cad.
No: 2, Çayyolu, 06810 Ankara
www.mesa.com.tr

PARK MOZAIK SATIŞ OFİSİ

Alacaatlı Mah. 3296. Cad. No: 10
Çankaya, Ankara
www.parkmozaik.com.tr

İSTANBUL

MESA ORMAN ÇUBUKLU SATIŞ OFİSİ

Acarlar Mah. Çubuklu Çiftlik Yolu
Cad. No: 2 34800 Beykoz – İstanbul
www.mesaorman.com

MESA ÇENGELKÖY BOSPHORUS SATIŞ OFİSİ

Gültepe Mah. Taşbayır Sok. No: 17
Çengelköy 34680 Üsküdar – İstanbul
www.mesacengelkoy.com

MESA PANORAMA SATIŞ OFİSİ

Zümrütevler Mah. Çağlayanlar Sok.
No: 18-20 34852 Maltepe – İstanbul
www.mesapanorama.com

YEŞİLYAKA SATIŞ OFİSİ

Karaağaç Mah. Sırtköy Bulvarı
No: 16/A Büyükçekmece – İstanbul
www.yesilyaka.com.tr

TEMA İSTANBUL SATIŞ OFİSİ

Atakent Mah. Yan Yol Cad. No: 33/1
Halkalı – Küçükçekmece – İstanbul
www.temaistanbul.com

İZMİR

MESA URLA KEKLİKTEPE SATIŞ OFİSİ

Yenice mah. Kekliktepe cad.
No: 73 Urla – İzmir
www.mesaurula.com

MUĞLA

MESA BODRUM DEMİRBÜKÜ SATIŞ OFİSİ

Göltürbükü Mahallesi, Bülent Ecevit Cad.
330 Sok. No: 7/1 48400 Bodrum – Muğla
www.mesabodrum.com

mesaYaşam

Mesa ve Yaşam uygulamamızı
QR kod ile telefonunuza indirebilirsiniz

@mesamesken

@mesamesken

Mesa Mesken

Mesa Mesken

Kuzguncuk, Abdullahğa Cd. No: 23, 34674 Üsküdar/İstanbul

444 9 366
mesa.com.tr

mesa ORMAN II
ÇUBUKLU

M E S A O R M A N I I ' D E

*Teslimler
başladı.*

Beykoz Ormanı'nın yanı başında, doğayla iç içe bir atmosferde yeşilin ve huzurun merkezinde bir yaşam... Sade, şık, özenle düşünülmüş yaşam alanları ve sosyal imkanları ile Mesa Orman II'de teslimler başladı.

mesaorman.com | **444 9 366**